

1975|2

A felelősség rétegei

**A művészet megértése
és az értető művészet**

**Tartalom és forma —
történelmi emlékszobraink**

Oravec János,

Lakos György prózai írása

**Taar Ferenc hangjátéka
(részlet)**

**Amatőr színjátszók,
munkásszínjátszók**

**Mikszáth Kálmán
ismeretlen diákkori verse**

**Madách-emlékermesek
„megvallatása”**

**Országos elméleti
konferencia, Salgótarján**

**Így is közügy —
népesedéspolitika**

PALÖCFÖLD

Lám, harminc esztendő telt el máris 1945 áldozatos-igazságosztó-fel-emelő áprilisa óta, három évtizednyi idő méri rajtunk — ma többszörös hangsúllyal is téve fel kérdéseit — megtett és meg nem tett dolgainkat. Arra gondolok, hogy milyen nagyszerű lenne (s milyen ijesztő is egyben), ha minden apró dolgunk elvégzése közben a mostanihoz, az ünnepihez hasonlóan törekednénk számot adni a Történelemnek magunk és mások, egyén, nemzet, társadalom józan igazsággal megmért fő- és mellékszerepeiről. Pedig e felelősségtől — annak különféle fokozatait használva — magunkat soha nem mentesíthetjük.

Anyám szavai szerint jómagam az első lépések próbálgatásánál tartottam, a tegnap születettek makacs elszántságával kísérve meg újra és újra a lehetetlenség tűnő, akkor amikor a háborús félhalálból új életre

kezdett lábadozni az ország. S íme, máris korosztályok sora nőtt mögénk (az én generációm mögé), akik számára már mi is a Történelem egy beteljesedett szakaszát megélt Tanúságtevők vagyunk, lehetünk. Vagy ha ezt nem kéri számon tőlünk, hát azzá lenni — jussunk és kötelességünk. Jussunk és kötelességünk minden, embert, emberséget, nemzetet, társadalmat a fejlődés törvényeinek áthagyományozásával óvó előző nemzedék példája szerint — és különös okból is.

E különös ok, hogy az én nemzedékem (bár aggasztóan tág és szűk egyszerre e fogalom terjedelme) az, amely úgy élte át az új társadalmi és nemzettudattal továbblépő Magyarország legutóbbi harminc évét, hogy határesetté válhatott és vált. Elválasztó közege és szorossá kovácsoló kapocs a „még”-eket és „már”-okat különböző arányban és mó-

don birtokló korosztályok között. Hiszen mi vagyunk azok, akik – ha öntudatlanul is – érzékszerveinkkel még felfoghattuk egy Nyugat felé hátráló kor és egy háború ocsmányságait, hogy izmaink és idegeink visszafoghatatlan nyugtalanságával ma is fel-felidéződjék az ilyen békét féltő szó. És mi vagyunk, akik már összegzésre-tapasztalatot szűrni-tanulástgot vonni képesen mérhettük fel, mutathatjuk a Jövő elé egy ország új-jáépítésének, újjárendezésének, majd felnőtté érésének hétköznapi örömeit-gondjait.

Atérezzük-e vajon eléggé nemzedékünknek ezt a történelem adta különös felelősségét? Felelősséget azok helyett, akiket múlttá tett a történelem néhány emberiséggelalázó éve. Azok helyett, akik ebbe a rendbe születetten a Jelen és Jövő hordozói „csak”. Azok helyett, akik a Jelen és Jövőt csak a Múlt, s a Múltat csak a Jelen és Jövő színező-torzító szemüvegén át itélik meg. Mindazok helyett és mindazokért, akik ilyen vagy olyan ok miatt akár egyet is figyelmen kívül felejtenek a „honnan és hogyan jöttünk?”, „hol és hogyan vagyunk?”, „hová és hogyan igyekszünk?” kérdései közül. (Vagy: van-e jogunk önhatalmúlag ilyen fokozott felelősséggel ruházni fel ezt a nemzedéket – a magunkét?)

Nemritkán akadozik egyetértő szándékunk megvalósítása hamis generációs elfogultságok miatt, pedig egy épület falait emeljük itt valamennyien. Az építkezés alapelve: szocialista társadalom és nemzeti függetlenség. Az Öröklétnek szánjuk ezt az épületet, természetes hát, hogy – ugyanarra az alapra rakva a falakat ma is, ugyanazon pillérek közé – az elfutó idővel folyton-folyvást a magunk egyre teljesedő igazsága szerint módosítunk ezt-azt a részleteken.

Ebben az építőmunkában az kell, hogy összefűző és megosztó elv legyen: ki és hogyan tervez, ki és milyen szakmunkát végez, vagy segítkezik csupán. S a munkamegosztásban, a minősítésben még másodlagosan sincs helye valamiféle külön generációs csoportosításnak. Az élet ugyanis nem egyszer mutatja elénk azt a hibalehetőséget, hogy ha mind jól ismerjük is a felhúzó építmény rendeltetését, szerkezetét, a munkafolyamatok szükséges kapcsolatát, felelősségünket a mindennapi tennivalókban, azért a napi problémák meg-megmozdítják alattunk a talajt: s hamis törvények szerint keveredik meg értelmező, értető közös nyelvünk. (A „régijó” betonozó alapot fenyegető veszélyt lát a falak korhoz nemesedő új vonalait látván, s a csak tegnap munkába állt fiatal köműves azt hiszi, hogy talán lehetséges a „ki-ki izlése szerint” gyakorlat. Míg végül e konkrét generációnak címezhető tévedések (tévesen) egy generáció bűneként tűnnek föl.)

Ezért, ezért is van rendkívüli szükségünk minden „ünnepi” alkalomra az együtt megélt hétköznapiok után. Mert az ünnep megajándékoz a vissza- és előretétekintés lehetőségeivel, hogy beláthassuk az egymást követő korosztályok szerepét, kapcsolatát a jövőépítő örökségápolásban, aztán hitünkben újraerősítve indíthasson útnak önmagunk és mások így igaz megmérése. S mind tisztábban birtokolhassuk az egyedül igaz közös nyelvet – a cselekedtető egyetértés érdekében.

S még egyszer mondom, a történelemben generációként is kimutatható az Ember, de hiba lenne multhatatlan erényként, vagy bűnként számon tartani valamely generációhoz tartozást, illetve hiba lenne egy érdem, egy bűn szerint itélni meg egyes generációkat. De mert minden korosztálynak más és más történelmi szituációk kínálkoznak életkora legtevékenyebb korszakához, s mert a halmozódó tapasztalatok tömege vagy az „újszülött ártatlanság” egyaránt sűrülhet tökévé, olykor hamis tudattá, a mi közbülső korosztályunk kötelessége (is) leszögezni, hogy – életkortól mentesen – a mindannyiunk életét nemesítő célok szerint, elvek alapján megtett vagy meg nem tett dolgok kell megmérjenek mindünket.

S e közös cél, közös ügy semmiképpen sem viseli magán salangul a közös, az értő-értető nyelvből elkülönített „generációs dialektusokat.”
Kassai-Végh Miklós

Meleg szeretettel köszöntjük szerkesztőségünk tagját, Czinke Ferenc, Munkácsy-díjas grafikusművészt abból az alkalomból, hogy elkötelezett művészi alkotómunkája és közéleti tevékenysége elismeréseként elnyerte a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze címet.

1975|2

TARTALOM

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

3. Kassai-Végh Miklós: A felelősség rétegei
4. Czinke Ferenc: A megértetés felelősségéről
5. Pál József: Emlékművek, történelmi emlékszobrok
7. H. F.: Az amatőr színjátszás házatáján
8. Szendi Márta: Így is közügy
10. Hann Ferenc: A bányá – Tiribes, 1975
11. Szatmári Béla: Miben élünk?

SZÉPIRODALOM

13. Taar Ferenc: Szivárvány a föld alatt
16. Szepesi József: Elhagyott ház
17. Lakos György: Haláltánc
21. Oravec János: Virágok és gyökerek
22. Gulyás Mihály: Történetek a hőskorból

HAGYOMÁNY

24. Jakus Lajos: Mikszáth Kálmán ismeretlen diákkori verse
25. Sulyok László: Madách-émlékermesek „megvallatása”

KÖRKÉP

27. A salgótarjáni országos elméleti konferenciáról (Dezséry László)
27. Egy zenekarról és a zenei életről (Róna Frigyes)
28. Feledy Gyula kiállításához (Horváth István)
29. Szántó Miklós: Munkaidő-csökkentés és életmód (Kiss Aurél)
29. Ladányi Mihály: Se csillaga, se holdja (Paku Imre)

X

A címloldalon Czinke Ferenc grafikája, a hátsó borítón Csohány Kálmár rajza.

PALÖCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYOIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14–13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem örlünk meg és nem küldünk vissza.

75.9817 N. m. Ny. St.

Index: 25.925

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

A felelősség rétegei

Az elvek és az elveket valóra váltó gyakorlat között mindig kitapinthatóak az eltérés kisebb-nagyobb hajszálrepedései. Szinte természetes is ez, hiszen még a legreálisabb helyzetfelmérésen alapuló elvek is a Jövőt „veszik célba”, s ennek következtében már a megvalósulás (megvalósítás) első lépéseinek megtételéhez az optimálishoz közelítő feltételeket kérnek számon.

Mivel pedig a feltételeknek ilyen eszményi együttlétét nem az élet produkálja, hanem mindennapi harcainkkal éppen nekünk kell biztosítanunk, nem véletlenül ismétlődött a XI. pártkongresszus határozatalkotó vitája során, szilárdult mindennapjainkat meghatározó alapelvevé Kádár elvtárs vitazáró beszédében, a „**politikában egységes értelmezést és következetes végrehajtást!**” igénye, vagyis „**a kongresszusi vitában megfogalmazott igény az, hogy pártunk kövesse fő politikai irányvonalát, és annak alapján folytassa és fejlessze tovább eddigi politikáját, kiegészült egy másik, nagyon határozott igénnyel: a politika egységes értelmezésének, egységes és következetes végrehajtásának követelményével.**”

Mindig akadtak ugyanis (s túlzott optimizmus lenne azt hinnünk, hogy rövid időn belül megszűnnek létezni olyanok), akik véletlenül vagy tudatosan vállalva a hamis értelmezés szószólóivá lettek, s olyanok is, akik a helyes értelmezés birtokában sem váltak a gyakorlatra váltó munka aktív részeseivé. „**A szocializmus építésének új kérdései, a nemzetközi munkásmozgalom, a külpolitikai helyzet egyes problémái nyomán... nálunk is tükröződik egyes személyek, csoportok távlatvesztése.**” (Az MSZMP KB XI. kongresszusi beszámolójából.) A mindennapi munka tévútjait tehát csak úgy kerülhetjük el, ha már az első lépések megtételével egyidőben kollektív felelősséget vállalunk a „távlatvesztés” lehetőségeinek minimálisra csökkentésében, a távlatvesztő nézetek visszanyesegítésében. Első lépésként: az egységesen helyes értelmezésre törekedve.

A TÁVLATVESZTÉS SZÉLSŐSÉGEI

A félreértelmezés egyik formájaként a mechanikus szemlélettel társuló óvatosságot tartom számon, ami (meglepő ellentmondás!) nemegyszer leplezi magát felfedező lelkesültséggel. Az e csoporthoz tartozók folyamatos előrehaladásunkat önkényesen szakaszolják, a folyamatosságot szándékosan figyelmen kívül felejtvé politikai dokumentumainkból egyoldalúan csupán az esetleges korrekciókra, újszerű feladat kijelölésekre összpontosítanak. A mindennapi következetes aprómunka helyett felfedezőkampányokban élnek ki magukat, s mivel a kétkedés és lekicsinylés álláspontjáról ítélik meg dolgaink felett (például frázisnak könyvelik el, hogy társadalmunk közemberei mind jobban kiteljesedő személyiségként „néznek túl a munkapadon”), kisebbítik eredményeink mértékét, előrehaladásunk fékjévé válnak.

A félreértelmezés másik megnyilvánulási formája az előzővel nagyrészt szembeállítható olyan szemléleten alapul, amelynek képviselői a céljaink elérésekor (a dokumentumokban körülrajzolt stratégia és taktika jóvoltából) megvalósuló állapotokat és eszményeket már totálisan létező valóságként értelmezik. E téveszméből kiindulva aztán idealizálják mai közállapotainkat, meghamisítják fejlődésünk való helyzetét. Ezáltal pedig bagatellizálják tennivalóinkat, tehát nehezítik az előrehaladást.

A DEMOKRATIZMUS GYAKORLÁSA SORÁN

„**A mi szocialista demokráciánk a demokrácia szó eredeti értelmében a nagy többség uralma, a nép uralma és a köz érdekeit szolgálja. A szocialista demokrácia fejlesztésében, annak**

minden fő területén – az állami élet, a tanácsai, az üzemi és a szövetkezeti demokrácia fejlesztésében – egyaránt érzékelhető mértékben előbbre jutottunk. Az állampolgárok, a dolgozók mind nagyobb számban és mértékben szólhatnak bele közvetlenül is az országos politika, a lakóterület, illetve az üzem, a szövetkezet ügyeinek eldöntésébe.” „**A szocialista építés elengedhetetlen követelménye, az egész dolgozó nép érdeke, hogy a munkásosztály vezető szerepe az elmúlt idők eredményeire alapozva a társadalmi élet minden területén tovább erősödjék: politikai súlya, szerepe tovább növekedjék.**” – állapítja meg az MSZMP Központi Bizottsága XI. kongresszusi beszámolója.

A mindennapi gyakorlat tanúsága szerint általában nyilvánvaló, hogy az élet minden területén növekszik a dolgozók, a munkások (képviselői, részvételi, véleményalkotó, döntési stb.) aránya, a korábbinál nagyobb számban és hangsúllyal vetődnek felszínre a munkással, annak munkájával, életével, életmódjával, művelődésével, szabad idejével, közérzetével, közéletiségével kapcsolatos kérdések. S céljaink szerinti, nemes szándék munkál ebban a gyakorlatban.

Am a megvalósítás, jelenlegi szakaszában, még nem kevés mechanikus elemet is tartalmaz, s nem kevés hiányossággal hívja fel magára a figyelmet a napi munka.

Kitapintható ugyanis, hogy 1. a XI. kongresszus határozatának vonatkozó (fentebb idézett) passzusát előkészítő politikai dokumentumokat is nem kevesen kezelték pusztán kinyilatkozás-ként; s mert nem bíztak a dolgozók, a munkásság felkészültségében, közéleti igényében, korlátok közé szorították a szocialista demokrácia egészséges folyamatait; 2. a mechanikus értelmezés hibájába esve (mert egyenlőségjelet tettek a munkásosztály, valamint a kiemelkedő, illetve átlagosnál gyengébb személyiségjegyekkel rendelkező egyes munkás közé) a formások útvesztőibe kerültek.

IDEÁLIS-REÁLIS, EGYEDI-TIPIKUS

Nem alaptalan feltenni a kérdést: miért van, hogy a nem hivatalos formások között, nem a jegyzőkönyv árnyékában nyílt bátorsággal, józan hozzáértéssel, természetes gördülékenységgel véleményt formáló munkás – akiben (mint másokban is) benne él a természetes igény, hogy a társadalom, a nemzet minden gondja-öröme kapcsán dönthessen – a „pódiumon” oly sokszor hihetetlenül talajt vesz? Kétfajta módon. Leértékeli magát: azaz egyszerűen nem képes, nem hajlandó megfontolásai horizontját üzeme, lakása falain túlra növelni, körülbástyázza magát a lehető legkisebb kollektívák (brigád, család) problémáival. (Erre még magyarázatot látszik adni a közéleti felkészültség és pódiumrutin hiánya.) Meglepőbb a másik véglet: a talajvesztő felértékelés, amikor is valami nehezen megmagyarázható átlényegülés folytán mondandója olyan általánossá válik, olyan mértékben nélkülözi a hivatkozást önmagára és konkrét környezetére, hogy helye, szerepe, feladata szerint szinte térben és időben elhelyezhetetlenné válik. (Itt talán valamiféle védekező-ködösítő „felkészítettséget” tételezzünk fel?)

Nem óhajtom itt újramelegíteni az elmúlt évben Szekulity Péter írása kapcsán a „nyelvi kiszolgáltatottságról” kirobbant vitát. Nem, mert megítélésem szerint korántsem a „hátrányos nyelvi felkészültségi állapot” gondjaink elsődleges oka.

Két (nem mellőzhető) szempont kívánkozik tudniillik ide, hogy helyes és szabad út nyíljon az „**egységes értelmezés, egységes és következetes végrehajtás**” előtt.

Az egyik az, hogy a szocialista demokrácia kiteljesítésének folyamatában a döntő szó a „**termelésben élenjáró, a társa-**

dalmi tevékenységben kiemelkedő és megfelelően felkészült munkások, fizikai dolgozók" jussa, azoké, akik már ma sem kis arányban jelenvalók. A másik az, hogy — ebből következően — nem hagyhatjuk figyelmen kívül „a dolgozók tartalmas, közérthető tájékoztatását, politikai, szakmai és általános műveltségének állandó emelését.” (Az MSZMP XI. kongresszusának határozatából.) Mert csak így veszthet végérvényesen csatát mind a kételkedő leicsinylés, mind az oktalan idealizálás. Amik egyazon félreértés következményei, mivel egy szubjektíven megítélt osztály múltbéli, vagy célul tűzött rangját, helyét, általános ismertetőjegyeit vonatkoztatják egy realisan, most és itt létező osztályra, illetve az ahhoz tartozó egyes személyiségre. Így pedig „megkreálódik” a fiktív Osztály, Dolgozó, Munkás — elfedve az életbeni differenciáltságot: azt a tény, hogy a tömegek és osztályok a művelt és műveletlen, képzett és képzetlen, aktív és passzív egyedek széles skáláját foglalják magukba. Akik nem tehetők valamennyien azonos mértékben típusú, hivatkozási vagy döntési alappá.

TÖBBEK KÖZT A SAJTÓ FELELŐSSÉGÉRŐL

„Társadalmunk olyan színvonalú és hatású ideológiai, kulturális és közművelődési tevékenységre tart igényt, amely tudatosabban formálja az emberek szocialista gondolkodását, eszmevilágát.” „Teljesebbé és eszmeileg megalapozottabbá kell tenni a tájékoztatást.” — szögezi le az MSZMP XI. kongresszusának határozata, s így folytatja: „A sajtó, a rádió, a televízió jelentős hatalmi eszközök, fontos ideológiai, politikai szerepet töltenek be

a társadalom életében, eszméink terjesztésében, a valóság feltárásában, eredményeink bemutatásában. Munkájuk szakmai, eiméleti színvonalának emelésével, szocialista szellemű nevelő és ízlésformáló tevékenységük javításával szolgálják hatékonyabban a párt politikájának érvényesítését.”

Ma, amikor egy nem e pillanatban keletkezett tendencia felerosódése folytán mind nagyobb teret és hangsúlyt kap tömegközlelési eszközeinkben is a hétköznapi közéleti egyéniség hétköznapi életének bemutatása, nélkülözhetetlen a felelősség növelése a valóságosan létező típus és tipikus feltérképezésében, megítélésében és nyilvánosság elé mutatásában. Nélkülözhetetlen a felelősség növelése hibáink és eredményeink, lemaradásaink és előrelépéseink bemutatásában. S mert a nyomtatott vagy rádióból, televízióból sugárzó szónak misztikus ereje van, csak minimális programunk lehet a valósághűség. (Hiszen ennek keretei között még igencsak — ráadásul hamis! — aprópénzre cserélődhetnek a nemesveretű elvek.) Több kell: a hozzáértő és felkészült megközelítéssel nyilvánosság elé tárt, tájékoztató-befolyásoló, nemesítő-fejlesztő igazság.

Mert nem egyszer mondatta fel velünk a leckét a történelem, hogy a valóságon mit sem változtat a csúfító-szépítő vélekedés — legfeljebb a tető roskad meg fejünk felett, ha a tervet így vagy úgy csonkító elképzelések szerint építettük alatta a tartópillérek.

Kassai-Végh Miklós

A megértés felelősségéről

Sikertelen kísérlet lenne — hiszen alkotónkénti, művenkénti elemzéssel, törvényekhez kötve lenne szükséges — azt keresni, hogyan realizálódik kortárs képzőművészetünkben az elkötelezettség. S egyáltalán nem biztos, hogy általános érvényű, mégis konkrét követelményeket, eszközöket, vagy mesterségbeli szintet tudnánk ezügyben a művekkel szembesíteni, bár a feléjük irányuló, sugárzó hatás, a társadalmi érdeklődés, az aktuális-igény érzékelhető, sőt ma már egyre inkább természetes, és holnaptól még magától értetődőbb lesz.

Meglehet, hogy sok megoldás, ami képi igényességgel igyekszik elfogadtatni magát, az — bár ma idegen kísérletként hat — holnap valamely ipari formában realizálódva, hasznos, fogyasztásra alkalmas tárgy kísérője lesz. És igaz az is, hogy ami ma az aktuális napi politika szintjén agít, kielégíti az éppen soron levő társadalmi szükségletet, az később — a szükséglet kielégítése után — elöregszik, elhalványul, mivel nincsenek meg a műalkotást jellemző kritériumai. S mindezzel szemben gyakran megtörténik az is, hogy a mindentől tartózkodó mű, mert be tud illeszkedni egy kozmopolita világáramlatba — s a kritika semmitmondásába „belegondolja” a harmonikus belső feszítettség intellektuális „értékeit” —, átmenetileg az élvonalba kerül, maradandóságot követel magának.

Mit tehetünk a végletek ellen?

Fogadjuk és jegyezzük meg a lényegét: a világnézeti meghatározók mellett az elkötelezettségnek állandó értékmérője a minőség — ezért közösségi érték, a totalitást mutatóvá nőhet például a csendélet: de egy tiszta eszme, egy forradalmi téma

megjelenítése is lehet értéktelen illusztráció, bagatell memoriter, ha a megjelenítés minősége alacsony.

A felszabadulás óta politikai és kulturális célkitűzésünk, hogy a kultúra értékeivel a tömegek maguk javára rendezzék be az életet. Igyekeztünk-e feloldani az ellentmondásokat? Vajon mindent megtettünk-e a „berendezkedés” érdekében? Ezekben a kérdésekben rejtőzik az igazi, a korszerű elkötelezettség dilemmája. Mert végtére is, mi az elkötelezettség? Ha a művész artisztikus és társadalmi értéket becsülő és becsülni tanító-értető művében kapcsolatot tud teremteni a közösséggel, és a kapcsolatban résztvevők a mű mondandója által szinkronba tudnak kerülni a társadalmi célokkal, a rendért való felelősséggel, akkor — az esztétikai élményben magasabb szintre emelkedve — már valamennyien elkötelezettek. Nyilvánvaló, a művész csak abban különbözik a közönségtől, hogy képileg tágabb látóhatárral, többet és teljesebbet lát másoknál. De nem mást! Az alkotó sem élhet társadalmon kívül, és a jó művész közösségi kötődése tudatos: folytonosan a társadalmi gondokra, örömökre reagál, megdöbben a tragédiák, népe gondjához kötődik, azok gyökereit fejtegeti; tovább építi a haladó társadalmi és nemzeti hagyományokat, a kultúrát.

A mai közönség kortárs művészetünkben — a múlt értékévé változtatott emlékezete mellett — az élet, a mában tájékoztatót és eligazítót keresi. A hozzáértés nehézségén kívül bonyolítja a művész, mű és befogadó kapcsolatát a kritika által kialakított műzsargon, az esztétikai szóinfláció és -bürokrácia. Az elkötelezettség tehát megnyilvánul a művész alkotásaiban és eligazítón jelen kell lennie a kritikában. A közművelődés is megkívánja — művésztől, műtől és leginkább a kritikától — a közönség taní-

tását. Megtanítottuk-e a befogadókat, hogy sokrétű összetevőik vizsgálatával értékeljenek egy műalkotást? Tudják, értik-e, amit a tartalom és annak kibomlása — a forma, szín, szerkezet, a részletek és egész összhangja — jelent? És hozzásegítettük-e a közönséget, hogy az esztétikai érték érzelmi alapon is a személyes véleményalkotás igazságához segítse?

Az alkotóművész sosem mondhat le a megértés felelősségéről, mert a lényeg a közlendőben és a kifejezendőben van, s ez a mai, az új kifejezéseket kereső művészetben hitvallás is kell legyen. (Erre az erőfeszítést nem igénylő naturalisztikus ábrázolás és a bonyolultabb-elvontabb megjelenítési mód is egyaránt nyújt bőségesen példát.) Képzőművészetünk jelenkori szakaszában — talán az élet bonyolultságából adódóan — az elvontabb, jelképesebb értelmű „szókincsgyarapodás” folyamatát éljük. De megvan a veszély, hogy mondani való híján, vagy a formaalkotó képesség hiányában könnyen „művésszé” válnak dilettánsok. Nemegyszer támogatásra is találunk a sznobok, kultúraködösítők köreiben — zavart keltve az egészséges, felelősen igaz művészetet teremtők és élvezők taborának ítéletalkotásában.

A műalkotás valójában akkor születik meg, amikor eljut közönségéhez és ott továbbgondolkodásra — mi több: cselekvésre — kényszerít.

Guttuso, Siqueiros, Calabria — és tovább sorolhatnánk — művészetét érték hazájukban a tömegek, mivel a szocialista jelképrendszerek ismert elemeinek használata egyértelműen forradalmi elkötelezettséget jelent, s mindez megegyezik a tömegek forradalmi céljaival is. Itthoni tapasztalat viszont, hogy még szakmabeliek is akadtak, akik Guttuso budapesti kiállításán fa-

nyalagva fogadták a mondandó „sarló-kalapácsos zászló, vörös csillag, felvonuló munkások” képi megfogalmazásáért, mondván: konszolidált állapotunkban ez már nem sikk! Hangsúlyos figyelemztetés ez! Figyelemztetés, hiszen arra utal, hogy olykor a kelleténél több megbecsülést kap honi művészetünkben a politikamentesség, az esztétikai széplelkűség. Ezzel szemben viszont az erőteljes, forradalmian elkötelezett alapállás komformizmusnak hat egyesek szemében! Ezért az „érdekesség” esztétikai kategóriává válik, a polgári semmitmondást a „művészettörténész” europeer világszínvonalként mutatja be. Ugyancsak gond, hogy az elvontabb művel kontaktust keresők értelmi, érzelmi problémáin így segít a kritikus: „funkciója kettős: intellektuális-felszabadító, újra értékelésre készítető, és szenzuális szépség és harmónia élményt kelt a sajátos vizuális közlésrendszer útján...”, és így tovább! (Ennek az állítólag értékelve magyarázó szövegnek megértése, befogadása nagyobb próbatétel, mint az írás tárgyául választott mű elfogadása.) De félreértés ne essék: amikor az időszerű osztályszempontú elkötelezettség jelenlétét igénylem a művészetben, távolról sem valamiféle kincstári közgondolkodásra serkentek. Csupán arról van szó, hogy amikor ma a művészetnek szószeke lehet minden kiállítóterem, kultúrotthon vagy üzem, akkor az elkötelezettség a művek megalkotása mellett a kapcsolatot teremtők-magyarázók-irányítók felelősségét is jelenti. S jelenti a közműveltség növekedésének szükségét. A néphatalomban közművelődésünk egyre nagyobb kaput nyit és lehetőséget teremt a képzőművész, a képzőművészet számára, de benyújtja a számlát is: mivel járulnak hozzá a támogatottak a tömegek kultúrájának gazdagodásához, szellemének emelkedéséhez?

Czinke Ferenc

Emlékművek, történelmi emlékszobrok

A köztéri szobrászat ma vitatéma — s nem elvont, tárgy nélküli. Egy-egy, rendszerint új köztéri szobrunk körül parázslanak fel pro és kontra az érvek. Nógrád és megyeszékhelyünk szobrai jobbra pozitív példaként kerülnek említésre a tv-ben, sajtóban egyaránt, mindez azonban nem jelenti azt, mintha e viták egyik lényegi kérdése — a közvélemény viszonya az újabban közterekre került alkotásokhoz — itt egyértelműen megválaszolható lenne, mint az ország bármely más részén. Itt, és most a köztéri alkotásaink közül kizárólag a — Lyka Károly szép kifejezésével élve — „történelmi emlékszobrászat” körébe tartozó művekkel kívánok foglalkozni. A viták is, a közérdeklődés is ezt kísérte megkülönböztetett figyelemmel, s felállításra is túlnyomórészt ilyen művek kerültek megénkben is. (Hogy mennyire szükség lenne más milyenekre is, az más kérdés.) A témával kapcsolatban örök két élményt: egy személyeset (gyermekkorit), és egy ol-

vasmányélményt. Az utóbbiról essék szó előbb, mert ennek hatására értettem meg az elsőt.

Marx és Engels „gipszben”

Páciusz bácsi, Déry Felelet című regényének munkása meséli az apjáról: „... amikor meghallotta, hogy május elsejére felállítják Marxnak és Engelsnek a szobrát, nem lehetett bírni vele. Felkelt a betegágyból, s elvándorolt az Apponyi térre. (...) Megállt a szobrok előtt, levette kalapját, s csak állt, állt, alig lehetett hazacsalogatni. Állt az öreg, levett kalappal a gyönyörű, fehér gipszszobrok előtt, s a szemét törölgette. Hát mégsem éltem hiába, mondta, a proletariátusnak már van hazája.” Mikor volt ez? „A kommünben, tizenkilencben, azt ki lehet találni.” — hangzott a regénybeli válasz a harmincas években.

Mi azonban a lényegét illetően azt is mondhattuk volna: 1945-ben. Az idézet jellemző ereje ugyanis számunkra ebben a válaszban van. Mert feltárja bizonyos korszakok történelmi emlékszobor-állítási szempontjait és a közönség viszonyulási rendszerét. (Az esztétikai megértés szempontjából természetesen ki kell várnunk azt az esetet, amikor valaki az adott történelmi fordulattal ellenségesen áll szemben.)

Mint az 1919-es Marx—Engels szoborral történt, minden történelmi emlékszobor esetében a szobrot állító kor viszonya fejeződik ki egy bizonyos személyiséghez (személyiségekhez), történelmi eseményhez (eseményekhez) és legfőképpen egy eszméhez. Az események folytatójának, vagy a személyiségek, s mindenekelőtt egy eszme örökösének tartja magát a kor. Ezért minden ilyen emlékszobor egyszersmind reprezentáció is, amelynek felállítását politikai szempontok vezetik. A politika legfőbb célkitűzése pedig a tömeghatás. Eléréséhez közérthetőnek tartott stílust, hagyományosnak vélt plasztikai nyelvet igényel a művészeketől. Ebből fakadóan a művészi, az esztétikai elem gyakorta háttérbe szorul. Legjobb esetben természetes munkák születnek, innen azonban már egy kurta lépés a szematismus (példákat lehetne sorolni az ötvenes évek elejéről). És nem is mindig a megrendelők önkénye miatt. Mert a megbízatást megvalósító szobrász művészi ambícióval, a művészi tudatával alkotja művét.

A közönség viszonyulása mindehhez sajátos. Az események forróján maga is saját reményeinek megtestesülését, önnön harcának eredményességét tiszteli meg az emlékszoborban, mint ahogy Déry öreg munkása. Nem a művésziesség a fontos, nem a megformálás milyensége, hanem a megformálás ténye, maga a szobor léte. Nincs kit elmarasztalnunk.

Nem kétséges, hogy a Tanácsköztársaság győzelmével az ideiglenes gipszet tartós, nemes anyagból készült, esztétikailag is magas szintű alkotás váltotta fel. A gipsz mintha jelezne a napi politikai szükségletet, és egyúttal mintha arra is utalna, hogy a véglegesnek más milyennek kell lennie.

Csak hogy köztéri szobrászatunk a szematismus korszakában mintha éppen ezt felejtette volna el: amit a Tanácsköztársaság ideiglenesnek szánt, ekkor gipsz helyett maradandó anyagokból alkották. A hatás-

mechanizmus most is ugyanaz, mint az előbb vázolt. A korszakmeghatározó történelmi eseményt követően a hivatalos politika, a művészet és a tömegek egygyőrtnek valamiféle stildemokratizmusban. Az időben való távolodás azonban (és különösen az adott kor napi problémái) elhalványítják a műalkotást létrehozó napi politikai szempontot (anélkül, hogy a történelmi cezúra jelentőségét csökkentenék; sőt!). A szocializmus önkritikája egyúttal felszámolja a műalkotás auráját a társadalom aurájával helyettesítő kort is. Lejátszódik az emlékszobor kiüresedése. Az aktualitás múltával, esztétikai kohézió híján elveszti tömeghatását is. Pusztán emlékhellyé válik. Koszorúzás, társadalmi ünnepek stb. színhelyévé, amelyeknél tartalmatlansága miatt még zavaró is lehet. Éppen a megváltozott társadalom miatt, amely már nem téveszti össze önmagát a műalkotással.

A folyamat tragikumja különösen élesen domborodik ki, ha figyelembe vesszük, hogy a valóságos történelemben éppen az ellenkezője játszódik le. A történelmi cezúra jelentősége — amint erre már utaltunk —, időben tőle távolodva egyre nyilvánvalóbbá válik, az általa megindított folyamatok kibontakozásával a valóság egyre inkább gazdagszik. Míg az emlékszobor a napi érdekeltségű megközelítés miatt egyre inkább elszegényedik.

Ezért tűnik ma sok, a szocializmus első évtizedeiben állított köztéri szobrunk a mai izlés számára elégtelennek. Vagy legalábbis a közönség egy része számára nem kielégítőnek.

Fontos megtennünk ezt a különbségtélt. Az ízlés makacsabb, mint ahogy gondolnánk: amit ma társadalmi méretekben bírálunk, sőt ellenzünk, és nem támogatjuk a sematizmus álrealizmusa miatt, kifejezetten előnyben részesülhet a tömegizlés részéről. Természetesen általános vizuális elmaradottságról van szó. (Ezen — az oktatáson és még a valóban látott művek motivációs jelentőségén is túltéve —, leginkább a tömegkommunikáció változtatott.) A tény leszögezése önmagában nem elég. Minden vizuális kultúrához vizuális élmény szükséges. Ami a plasztikai, szobrászati közízlést illeti: közönségünk a századforduló tájkájától neobarokkos álpátoszhoz, hibátlan zsinórozású, korlátolt realizmushoz lett szoktatva. Az első világháború után pedig falvainkban és városainkban egyaránt százával állították a borjúját könnyedén vívő szuronyos-puskás, nagybajszú katonákat. „Akiknek” ugyan a Horthy-rendszer nacionalista politikáját kellett volna ébren tartani, mégis (sajátos módon) szándéktalan tiltakozássá, mementökká váltak. Kultikus szerepet tölthettek be, különösen falun. Halottak napján a hozzátartozók égették a talapzaton a túlvilágra világitó gyertyáikat. (Ez lenne a gyerekkori emlék.) Nem a szobor mint látvány volt fontos, hanem létezésük, ami lehetőséget adott a gyertyaégetésre, azok emlékeztetére is, akik ki tudja, hol kerültek föld alá.

Bonyolult összetevőknek köszönhető tehát — amelyek közé az általam jelzettek, mint lényegesen tartoznak —, hogy a 60-as években minden érdemesebb köztéri alkotást kisebbfajta botrány fogadott. Még arra is akadt példa, hogy a helyi vezetés a szakmai közvélemény országos felhőrdülése ellenére visszautasította a felállításra javasolt művet.

Különböző, legfőképpen középiskolás diákokkal folytatott beszélgetésekből szin-

te úgy tűnik, az ízlés heterogenitása miatt ma nem is lehet köztéri szobrot állítani. Különösen veszélyes éppen politikai emléksobrot. Ha ugyanis az eddigiekben azt sugalltuk, hogy az esztétikai mércével mért, rossz politikai szobor árt minden pozitív történelmi eszménynek, illetve a napi politikának (amely kapcsolatát reprezentálja a felállítással és a szobor körüli politikai megmozdulásokkal, ünnepekkel), akkor ennek a megfordításával megoldatlan feladványhoz jutunk. Ha ugyanis esztétikai mércével mért jó szobrot állítunk fel, akkor a széles tömegek ízlésével találjuk magunkat szemben. A körültekintően megvalósult politikai szándékot rögtön elfedi a közízlésbotrány.

Az említett beszélgetések azonban mindig megmutatták a megoldás irányát is. Általában első helyre került a megszokás (művészetszociológia által is igazolt) jelensége, amelyre nem csupán az idősebb generációknak, hanem a fiataloknak is szükségük van.

Sokan hangsúlyozták a megértés, a magyarázás szerepét — iskolában, közművelődés által stb. (Ezért lenne jó például, ha egy-egy városnéző séta során egy-egy iskolai osztály nemcsak sznob csodálattal venné körül a salgótarjáni Radnóti-szobrot, hanem az olyan természetességgel lenne elemzés tárgya, mint akár egy Radnóti-vers.) Ezek a vélemények nemcsak arra hívják fel a figyelmet, hogy a plasztikai műveltség tanítása és terjesztése elégtelen, hanem a köztéri szobrok elhelyezésének előkészítetlenségére is. Élénken emlékszem az egrí Lenin-szobor felállításának előzményeire, Makrisz Agamemnon és a város lakóinak párbeszédére. Ilyen és ehhez hasonló tevékenység eredménye lehet, hogy a máról holnapra köztérre kerülő szobrot az értő elfogadás, vagy ami nem kevésbé fontos, az értő elutasítás légköre veszi körül.

Általában: nem kell félni a botrányzagú ízlésvitáktól. Ahol ugyanis az esztétikai szempontokat háttérbe szorítják az ízlés megnyilvánulásai, ott előbb-utóbb fény derül az adott történelmi esemény, vagy személyiség korszerűtlen értelmezésére is. A jó szobor ellen emelt ízlésbeli, formai kifogások ugyanis végső soron a szobor lényege ellen emelt kifogások, s az ízlés mögött történelemszemlélet bukkan elő (Szántó Kovács János szobra, ceglédi Dózsa-szobor stb.). Ily módon ezek a viták nagyon is hasznunkra vannak, mert a tisztulást eredményezhetik.

Példák

Az eddigieket érdemes megyei példákon is megvizsgálni. Válasszunk ki két 1919-es és két felszabadulási emlékszobrot.

Először vegyük szemügyre Szöllösi Enikő Balassagyarmaton és Tar István Salgótarjában felállított tanácsköztársasági emlékművét. Ami az első pillantásra nyilvánvalóvá válik, az a két közelítés alapvető különbsége. Taré harsogóan győzedelmes, lábszártkereső, puskás katona. Szöllösié elbukásában torokszorongatóan tragikus zászlótartó. Bár ötlete egyiknek sem túl eredeti, a megközelítési módban benne rejlik művészi rangsorolásuk is. Tar Istvánét érezzük a sematikusabbnak, túlzott harsánysága miatt. Szöllösi szobrának tragikumát viszont megejtí a nézőt személyesebb

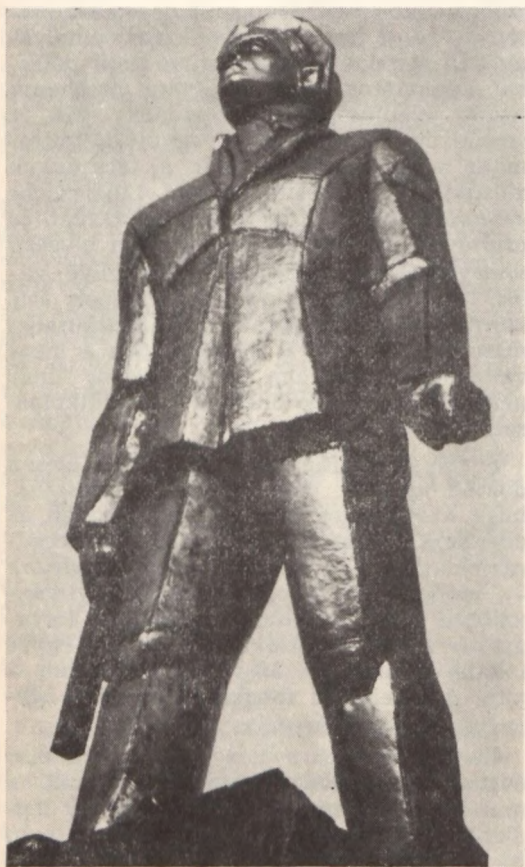
megfogalmazásával. Tar István szándéka erősen leegyszerűsítve nyilván az lehetett, hogy 1919. célkitűzései a mával töretlenül folytatódtak — ami történelmileg igaz is. De művészileg azt eredményezi, hogy az alkotó a má vetíti vissza 1919-be, s a ma eredményei azonosak lesznek a Kommün hősiességével. A történelmi esemény és az ügy azonosítását figyelhetjük így meg. Ezért tántoríthatatlan Tar katonája, amely így viszont már nem is katona, hanem maga a győztes proletárforradalom allegóriája. A történelmi konkrétság hiányán túl a szoborból a személyesség is hiányzik: az ügy elborít minden emberi konkrétságot.

Szóllösi Enikő viszont nem téveszti össze a má-t a történelemmel. Ezt nem egyszerűen az elbukó alakokkal teszi érzéketlenné, hanem az általános szemléleti formán belül drámai szerkezetet alakít ki a vétagok és a törzs, valamint a zászlórúd és a zászló formarendjében. A plasztikai élményt különösen elmélyíti a figurába beható tér. A megformálás artisztikuma a műalkotás és a befogadás „itt és most”-jának különbsége miatt nyer valódi életet. A szobor „itt és most”-ja 1919. A befogadása az eredményeivel napról napra bizonyító szocialista Magyarországnak. Ebből a különbségből adódik az emlékszobor és a néző idejének feszültsége, ennek hatására képződik tiszteletünk 1919 hősei iránt. Itt is jelen van az ügy, de személyes megrendülésünkben már az ügyért áldozatot vállaló én sorsát éljük meg. (Mindezzel nem azt akarjuk mondani, hogy az elbukottat, de történelmileg előremutatót csak bukásában lehet hűségesen ábrázolni. Úgy véljük, nem kerethűségről, hanem belső hitelességről írtunk az eddigiekben.)

Somogyi József Felszabadulási emlékműve és Csaba László Szovjet hősi emlékműve arra példa, hogy a pátosz is lehet tartalmas és alkalmanként a modernség látszatra jobb a sematizmusnál.

Salgótarján városzerkezeti szempontból leghangsúlyozottabb pontján áll Somogyi szobra. Az elhelyezés önmagában is megnöveli jelentőségét. A kompozíción érződik, hogy a betöltendő szerep tudatos figyelembevételével készítette alkotója. Átlagos szemmagasságnál nem magasabb talapzaton emelkedik ki a nagy formátumú térből. Mértéktartása is hozzájárul ahhoz, hogy a tér demokratikus jellegét fokozza, ugyanakkor a tér és a betonépületek emberi léptékét is erősíti (vagy talán megadja?). A különböző nézőpontokból, ahogy a vasbetonra rávetül a két emberi alak, önkéntelenül is Le Corbusier modulár-figurájára gondolunk. Tekergő, döglődő sárkánykígyóra merészen felállított női alakok, kitért karok és röpülő galambok jelenítik meg a témát, s rögtön az anyag lehetőségeinek kiaknázásáról beszélnek. A sárkánykígyó figurájával a magyar szobrászat kezdeteihez, és egyúttal ősi, a mai közönség számára is egyértelmű, de plasztikailag nem szokványos jelképhez nyúl vissza Somogyi. (A madarak szokványosabbak, de kompozicionális szervezőségeükkel természetesen tűnnek.)

A kompozíció a mozgásos elemek ellenére is statikus benyomást kelt, az erővonalak szabad kifutásában nyugodtságot érzünk. Ebben az általános kiegyensúlyozottságban „fogalmazódik meg” az emberi figurák hátlája. Jelenvalónak érezzük a pátoszt is. A

történelmi pillanat pátosza azonban az utókor által nyert megfogalmazást. Ezért a frissen felszabadultak elemi erejű érzelmnyilvánításánál lényegesebb szerepet kapnak a békében eltöltött évek érett érzelmei, amelyek a pillanat súlyát már egy megtett korszakon mérik le.

Csaba László valami nem szokványosat akart, veljük, amiből jelentés és tartalom nélküli lett. Ótágú csillagot vetít ki térbe,

vasbetonból. A csillag ettől nem válik szobrászati tartalmak hordozójává. Sőt, az sem tűnik fel, hogy csillagról van szó. Az építmény betonidomok mondanivaló nélküli rendje marad. Csaba László azonban nem szobrász, hanem építész. Ráadásul a terv is, de a kivitelezés is hordozza a monumentalitás igényét. Ez azonban, azt hiszem, jóindulatú melegség marad. A tény az emlékmű — az arányok és az elhelyezés esetlegességeivel.

Most lehetne megemlíteni, hogy Varga Imre Város című kompozíciója mennyivel sikeresebben közelíti meg a modernség és emlékszóbor közös nevezőre hozását. Ez azonban már kívül esik kísérletünk tárgyán. Egyébként is a Várost „csak” elhelyezték, több értetlen kitagadásban részesült, mint értő elutasításban. És hányan vannak a sznobokon kívül és ellenére, akik el is merik fogadni? Ugyancsak értőn.

Pál József

Az amatőr színjátszás házatáján

Hallomásból tudom (azok mesélik, akiknek élete, s így kulturális élményei is hosszú távon kötődnek Salgótarjánhoz), hogy évtizedeken át dicsekedett ez a város az acélgyár patronálásával működő amatőr színjátszó együttesrel. A Petőfiről elnevezett csoport híre túljutott a megye határain, s a hivatalos elismerések során túl minősítette működésüket az előadásaikon mindig nagy számban jelenlevő közönség is. A Petőfi-színjátszók egykor Salgótarján színházát jelentették.

Mára az együttesnek szinte csak dicső múltja maradt: jelene gondokkal, megoldhatatlannak tűnő problémákkal terhes.

Egyedi jelenség vagy tendencia vajon az amatőr, a munkásszínjátszás iránti aktív közreműködő érdeklődés és tevékenységük színvonalának megcsappanása?

H. F.

— Milyen jelentőséget — művészeti alkotó és alakító, közösségformáló szerepet — tulajdoníthatunk ma az amatőr színjátszó mozgalomnak? Nem jelent-e gondot az együttesek közötti jelentős színvonalbeli eltérés?

DEBRECZENI TIBOR, a Népművelési Intézet osztályvezetője:

— Az amatőr színjátszó mozgalomról beszélni nehéz és könnyű egyszerre. Nehéz, mert apróbb gondok mindig akadnak, könnyű, mert a célokat, módszereket megfogalmazták, a szakirodalomban ezek olvashatók, és az is nyilvánvaló, hogy a mozgalomra szüksége van a társadalomnak, hiszen éppen az olyan típusú alkotó ember kimunkálásában vállal részt, melyre a szocializmus építésének jelen szakaszában egyre inkább szükség van. Könnyen belátható, hogy minden ilyenféle emberformáló tevékenységet támogatni kell. Tulajdonképpen a közösségi ember kimunkálásáról van szó. Bizonyított tény, hogy minden (jó) amatőr együttes közösséggé válik, s ez a közösség a művészet közegeiben jön létre, alkotó, teremtő munka közben.

Az sem elhanyagolható tény, amit a témával foglalkozó természetudósok emeltek ki, hogy tudniillik ez a tevékenység egyfelől gátat vet az elidegenedésnek, mérsékli a technizálódó szakbarbárságot, másrészt általa a személyiség harmonikusabbá válik. Tulajdonképpen tehát ez jelenti az amatőr művészetek első funkcióját: a belső nevelés, személyiségfejlesztés.

Nem kevésbé fontos funkció, hogy — most ne vizsgáljuk a megvalósítási szintet — értéket hoznak létre. S végül a harmadik lényeges komponens a közvetítés: azaz hogy ezek a csoportok másokat — közösséget — is bevonhatnak a „munkába.”

Persze ezek az összetevők rétegződve valósulnak meg. Az „élboly”-hoz tartozó csoportok mindhárom követelménynek eleget tesznek, a „derékhad” többnyire az első kettőnek, s végül nem szabad elfeledkezni a harmadik rétegről, az „örök kezdők”-ről, azokról a csoportokról, melyek 1—2 évi működés után feloszlanak. Még az ő létüknek is van értelme, mert noha a közvetítés szintje gyenge, a belső önévelő munka megtörténik, s bizonyos fokú alkotásról is beszélhetünk esetükben. Éppen ezért nem érdemtelen szólni arról a gyakorlatról, hogy a megyei szervek, intézmények a nem elég magas szinten produkáló csoportokról általában leveszik a kezüket, holott a nem élvonalbeli együttesek is meghozzák az önművelő közösségformálódás hasznát.

Hogy eltolódik-e az amatőr színjátszás a játék felé?... Nem hiszem. Sok a tanár-rendező, s éppen ezért az oratórikus forma

dominál még mindig, hiszen ez nem kíván játékkultúrát; ezen kívül permanensen jelentkeznek olyan igények (évfordulókra, ünnepekre való készülés), melyeknek talán leginkább ez az előadásforma felel meg.

— Mi a véleménye az amatőr színjátszó mozgalmon belül a munkásszínjátszás helyéről, minőségéről, lehetőségeiről?

ÉLESS BÉLA, a Népművelési Intézet munkatársa:

— Hát igen... valóban korunk egyik legizgalmasabb problémája a munkásszínjátszás. Maga a meghatározás is, a fogalom pontos körülhatárolása is napjaink egyik közművelődési vitatémája. A legkorszerűbb felfogás úgy értelmezi a munkásszínjátszást, mint azoknak az együtteseknek összességét, melyek a termelőkollektívákkal, a munkások érdekképviseleti szerveivel szoros kapcsolatban, azok elvi-ideológiai irányításával működnek, összetételükben legalább ötven százalékig munkások, műsorpolitikájukban meghatározó a munkásosztály társadalmi-történelmi szerepének, mindennapi problémáinak bemutatása, a munkások művelődésének segítése.

E bonyolult megfogalmazás azt is érezteti, hogy Magyarországon nem egy kifejezetten erre a célra létrehozott szervezet foglalkozik munkásszínjátszással, hanem — ahogyan közművelődésünk egésze is több szektorú — több társadalmi szerv, elsősorban a SZOT.

A szakszervezet által fenntartott kb. 400 csoport mellett az ipari szövetkezetek kb. 60, a tanácsok kb. 200, a szakmunkásképző intézetek mintegy 50 csoportot működtetnek. Az adatok szerint tehát hazánkban körülbelül 1700 munkásszínjátszó közösség dolgozik.

Hogy mit játszanak ezek az együttesek? A többség ma még — lemaradva a mozgalom élvonalától — színműveket (realista játéktípusban), jeleneteket, koncertszerű összeállításokat és oratórikus lírai és epikus műsorokat.

Legjobb munkásszínjátszó együttesek (a Budapesti Csili Sós Imre Színpada, a Kaposvári Fonómunkás Kiszínpad, a Tatabányai Bányász Színpad stb.) példamutatása nyomán új színeket nyer és egyre gazdagodik a pódiumjátékok bemutatása. A pódiumi jelzéses színjátékforma felel meg leginkább a munkásszínjátszás korszerű követelményeinek: az üzemi vagy lakóterületi klubokban, munkásszállásokon, s az épületeken kívül — parkban, játszótéren, szórakozóhelyeken — a jelzéses játék különféle formái alkalmazhatók leginkább.

A korszerű játékművek térhódítása jelenleg zajló, öröndetes folyamat. Öröndetes, mert lehetővé teszi, hogy az együttesek konkrétan kapcsolódjanak a munkásközösségek művészeti ismereteinek bővítéséhez, s nem utolsósorban igényes módon vegyenek részt e közösségek szórakoztatásában.

— Milyennek ítéli a munkásszínjátszás jelenét és jövőjét egy „fiatal munkásszínpad” rendező-vezetője?

SZÓDA SÁNDOR, a tatabányai KOMÉP Színpad rendezője:

— Színpadom, a KOMÉP Színpad fenntartója a Komárom megyei Állami Építőipari Vállalat. A csoport 1974. május 1-én alakult: a dátum teljesen véletlen, mi mégis kicsit jelképesnek érezzük. Munkásszínjátszást akarunk csinálni, a munkások művelődését szolgálni. A csoport tagjai az elmúlt években végeztek a 314. sz. Ipari Szakmunkásképző Intézetben.

Nem véletlenül hangsúlyozom mindezt, hanem azért, mert meggyőződésem, hogy az iparitanulói-intézetekben, ahol a jövő szakmunkásait nevelik, kellene többet törődni az amatőr színjátszás-

sal és általában az amatőr művészeti mozgalommal — ott meg-alapozni a munkásművelődést. (Szerencsére egyre több ilyen is-ko-latípusban folyik már hasonló tevékenység.) Az amatőr munka kétirányú haszna (produkcióival a közönség művelődési igényét elégíti ki, fejleszt, növeli; ugyanakkor a mindennapi munka so-rán a tagok önművelése is magasabb szintre emelkedik) itt egy-értelműen a jövő munkásosztályáé. Lehet, hogy a dolgok vélet-len egybeeséséről van csak szó, de azt hiszem, ezzel nem magya-rázható az a tény, hogy színpadom 13 tagjából (9 fiú, 4 lány) mind a 9 fiú fizikai munkás, szakmunkás vagy szakmunkásta-nuló; „lányaim” között is van egy szakmunkás, a másik 3 érettsé-gizett alkalmazott, s a 9 szakmunkás fiúból egy már megsze-rezte az érettségit, 6 pedig most jár középiskolába. Mondom, igaz, hogy eleve az ilyesfajta „szellemi tevékenység” iránt érdeklődő fiatalok találják meg az utat az amatőr mozgalomhoz, de kissé büszkén vallom, talán a csoport is hozzásegítette őket az igények felébresztéséhez, vagy tudatosulásához.

Próbarendünket is az iskolai munkához igazítottuk, s mert a többség hétfőn, szerdán, pénteken jár esti középiskolába, hát kedd, csütörtök, szombat a próbanapunk. Csütörtökön néhány is-ko-lás, illetve nyelvet tanuló gyerek miatt csak este 8 órakor tu-dunk kezdeni, a késői próbákön mégis szinte teljes a létszám, hiányzás csak igen indokolt esetben fordul elő; pedig van, aki két műszakban dolgozik.

Egy jellemző példa a színjátszás vonzóerejére. Három olyan gyerek van a csoportomban ma is, akik az 1970-ben alakult Ipari-tanuló csoportnak is tagjai voltak. Az egyikük egy évig „színját-szott”, aztán közben leérettségizett, s az idén, amikor az Építőipari Vállalat lett a gazdánk — ő ott dolgozik —, újra jelentkezett. Most katona, a csoport tagjai leveleznek vele, katonaesküjére is elutaztak néhányan. Az Építőipari Vállalat jó gazda: megfelelő

támogatást ad, s ezért „elvárásai” is vannak — amelyek egybe-esnek a mi elképzeléseinkkel. Most indul egy „munkásszálló-so-rozatunk” József Attiláról. A vállalatnak ugyanis a megye leg-különbözőbb részein közel tíz munkásszállója van, az ottlakók kulturális igényeit kielégítendő-nevelendő sorozatokat tervezünk a magyar és a világirodalom nagyjairól. Nem szégyen az ismer-etterjesztés, valljuk, műsoraink közben konkrét ismeretterjesz-tést is tartunk.

Közben pedig készülünk a tavaszra, a „Hazánkról szóljatok, szép szavak” vetélkedőre.

1924-ben öt, 1925-ben tíz hétig sztrájkoltak a tatabányai bányá-szok. Ez utóbbi volt a magyar szénbányászat legnagyobb sztrájkja. Még élnek néhányan az akkori bányászok közül —, most a sztrájk körülményeit kutatjuk, s ebből az anyagból csinálunk műsort. A munkát egyre inkább szeretném a kollektíva munkájává tenni: én az MSZMP Megyei Archivumában kutatok, a felderített élő szemtanúkat — a velem való konzultáció után — a gyerekek ke-resik fel magnetofonnal, s készítenek riportokat. Ez azt hiszem, önmagában is eredmény: gyerekeim lapozgatják a két világhá-ború közötti időszak történelmét, ismerkednek élő tanúkkal — mindenképpen hasznosnak érzem ezt a munkát. Hát még, ha jó előadás sikeredne belőle!!

Hogy milyen lesz a sajátos kifejező formánk, milyen lesz a mi színházunk? Csak az irányt látom, amerre menni szeretnénk. Mi úgy mondjuk: „indulatos színházat” szeretnénk csinálni. Olyas-fajta színjátszást, melyben mindig a játékos saját indulata épül be a játékba, az pedig — éppen mert átélt indulatokról, érzel-mekről van szó — a mába rántja a történetet, a mondandó álta-lánosabb érvényűvé válik, és ez a dolgok rendjénél fogva a szín-ház egész kelléktárát meghatározza.

Igy is közügy

A gyermek születése előtti élet kérdései a boldog, izgatott várakozás találgatásai. Vajon milyen lesz? Kinek a vonásait örökli? Me-rem-e majd a kezembe fogni? Amolyan köny-nyű sóhajok ezek. Választ nem várók, gond-talanok, felhőtlenek.

S ha megszületett, léte követelő, ellátást, gondoskodást igénylő. És újabb kérdések jön-nek. De az új kérdőjeleket már nem az idil-likus tervezgetés írja. Földönjáró gondok jut-nak most már a szülők osztályrészeül. Nagyon is reálisak, nagyon is köznapiak, s válasz nél-kül nagyon is kielégítetlenek.

1.

— Írjátok már meg egyszer azt is, hogy a kereskedelem, illetve az ipar (nem tudni, hogy mikor melyik a ludas, mert egymás közti lab-dázgatásukból ez derül ki legkevésbé), gyak-ran miért nem tartja kötelességének a népe-sedéspolitika megvalósításának segítését! — Egyik ismerősöm noszogatótt így, s azonnal sorolta is, mi az, ami éppen nem kapható, vagy ami kapható ugyan, de eséllyel indul-hatna a „Mama Bosszúsága” címért folyó moz-galomban.

A kapható — nem kapható kérdés valóban „megér egy misét”.

— Igazi kálváriát jártam a rácsos gyermek-ágy után — első gyermekét nevelő fiatalas-zszonny mondja a panaszt, immár megkönnyeb-bülten, de még mindig az emlék ébresztette keserűséggel. — Hónapokon át kerestem az üzletekben, nem akartam elhinni, hogy tény-leg nincs. Ha megláttak, már messziről inte-gettek az eladók: ne járjak hiába a nagy ha-sammal. Amikor már nagyon szorított az idő, írtam anyámnak, próbáljon keríteni valahon-nan, akár használtan is, csak legyen. Ő húzott ki a pácából. Pusztán a kíváncsiságnak enged-ve, azóta is érdeklődöm utána, s azóta sem ta-láltam még gyermekágyat.

— Felfoghatatlan számomra, hol a dotáció a drága gyermekholmikon — tűnődik az új-donsült apa. — Mit kérnének vajon a 17 fo-rintos előkéért, ha még dotáció sem lenne? — aztán finom gúnnyal hozzátá: — Persze, én nem értek a dolgokhoz, én csak amolyan tájé-kozatlan vevő vagyok. Vevőcske...

Ha a hangnem nem is mindig egészen indo-kolt, a tények mindenesetre igazak. S a so-k-szor megjárót, sokszor hitegetett ember már vajmi keveset ad a hangnemre. Tekintet nél-kül a finom árnyalatokra, „natúr” mondja a magáét.

A mama nyolcéves lányának csak 400 forin-ton felüli értékű nadrágot talált. A mama a kilencéves lányának csak 300 forintos csizmát kapott. Mindketten drágállották, bár mind-ketten készségesen feltételezték: bizonyára rosszkor mentek. Csak hát éppen akkor volt szükségük és pénzük a keresett holmira.

Kevés a mechanikai játék, úgyszólván nincs is. Hasonlóan az olyannyira keresett diavetít-őhöz és görkorcsolyához... És hová tűntek a kantárok a kishadrágokról? És a kis zsebek az ingekről és nadrágokról? S miért oly szűkre szabottak a gyermekkabátok váll- és ujjrészei? Talán azért, hogy megoldhatatlan feladat elé állítsák a szülőt, aki történetesen rétegesen szeretné öltöztetni gyermekét?

Az utolsó kérdés már magában hordozza válasza terhét is: lehet-e például luxusról be-szélni akkor, amikor gyermekcipőkről van szó? A gyermekcipők fajtáját ugyanis két al-fajra osztja iparunk-kereskedelmünk: árstop-pos cipőkre és luxus jellegű cipőkre. Az ársto-posak az olcsóbbak, szépséghibájuk azonban, hogy gyakorta elszakadnak, beáznak kívülről, átáznak belülről a láb lecsapódott melegétől, törnek és kitöredeznek, túl vékony vagy túl vastag és merev a talpuk. Hasonlatosak ahhoz a bizonyos állatorvosi tanlóhoz: mindenféle betegséget képes produkálni. Ezzel szemben a luxus jellegű cipők drágábbak, jóval szeb-ek, s talán valamivel jobbak. Talán.

Az ipar nem szégyelli a rossz minőségű ci-pőket kiadni a kezéből. (Bár mondják, az utóbbi egy esztendőben kis javulás észlelhető már.) A szülők annál szemérmesebbek, restel-lik a csődöt mondott holmit visszavinni a boltba. Hogy ki az tehát, aki ráfizet, az telje-sen egyértelmű...

(A „luxus gyermekcipő” meghatározásnak egyébként is visszás felhangjai vannak. Miért kell a gyermek világról szerzett első ismeretei között máris szerepelnie a luxus szónak? Gyermekek és luxus — fonák társítás. Még a sok mindenhez hozzáédződött fül is idegen-ke-de bezárkózik előtte.)

Iskolai dolgozathoz illő lenne most általános konzekvenciákat levonni. Nem szükséges, hi-szen mindenki előtt nyilvánvaló: a népesedé-spolitikai határozat végrehajtása nem csupán a szülők, nem is pusztán az egészségügy dolga. Tennivalója és felelőssége van benne az ipar-nak és a kereskedelemnek is, méghozzá nem is csekély. Az „ipar nem gyártja, kereskede-lem nem rendeli” refrénű kiszámolós versike recitálása helyett inkább e tennivalók s e fe-lelősség dolgában keljenek versenyre egymás-sal.

2.

Nehéz megágyazni a szerelemnek. Fődél, különösképp saját fődél alá jutni a párna-k, amely egymásnak ajánlotta életét, jövőjét. S ha életük új ágban folytatódik? A gyermek-nek könnyű-e vagy legalább könnyebb-e már helyet, biztos vigyázást lelni?

Okos találmány a gyermekgondozási segély, szabadság. Azért találták fel, mert a legtöké-letesebb bölcsőde sem ér fel a jó családi mili-ő-vel. És ezért, hogy az anya dönthessen: foly-tatja munkáját, vagy azt átmenetileg gyermeke nevelésével cseréli fel. S hogy — eltekintve a hivatás illetve az anyagi juttatás kétségtelenül érvényesülő kényszerétől — valóban választ-hasson, második lehetőségként nem csukták be a bölcsődéket sem. (Bár akadtak többen, akik nyomban készek lettek volna rá.)

„Gyermekeintézmény-hálózatunkban a böl-csődei igények kielégítése a legelmaradottabb.

(Országosan 1006 bölcsődés korúra 97 férőhely, megyénkben 62 férőhely jut.) Fokozza az igények és az elhelyezési lehetőségek közötti feszültséget, hogy a IV. ötéves tervre előirányzott bölcsődei férőhely-fejlesztés csak részben valósul meg." (Részlet az MSZMP Nógrád megyei Bizottságának a népesedéspolitikai határozathoz kapcsolódó feladattervből.)

A megyére általánosan jellemző képből persze a színskála minden árnyalata megtalálható: a bölcsődétlen községektől kezdve egészen a zagypálfalvi Gorkij-bölcsődéig, amely a legszebbek, legtágasabbak egyike.

Salgótarján hat bölcsődéje 224 helyet kínál a három év alatti gyerekeknek. Ezzel a hat intézménnyel szinte évek óta minden jogos igényt képes a város kielégíteni. Sőt, az idén először a beiratott gyermekek száma nem éri el a férőhelyszámot. Bár ez alighanem véletlen periódus csak, ősszel valószínűleg nem állja már meg helyét a megállapítás. Idén ugyanis 25 százalékos a „gyermektöbblet” a sokak által becsült 10 százalékkal szemben. Igaz, ugyan, hogy legkevésbé az anyák szándékát lehet prognosztizálni, mégis azt kell mondani: az idei, csaknem ideális állapotot prolongálni aligha lehet.

Nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy az átlagosnál jobb körülmények között nyugodtak, békések a szülői kedélyek. Aki bölcsődei „főszobában”, augusztus utolsó hetében beül a városi tanács egészségügyi osztályára, s végighallgat, végignéz egy-egy hangos szülői nagyjelenetet, riasztó állapotokra következtetne. Holott arról van szó csupán, hogy a legtöbb szülő foggal-körömmel ragaszkodik a lakóhelyéhez legközelebb eső bölcsődéhez. Akkor is, ha az már tele van, sőt, akkor is, ha már túlszűfolt.

— Pedig minden ilyen esetben szépen, türelmesen elmagyarázzuk a szülőnek: higgye el, a túlszűfoltóság a gyerek kárára megy, az ő gyerekének is, nemcsak a másénak — mondja például dr. Muzsaj József, Salgótarján város főorvosa. — Hiába minden rábeszélés, megokolás, jobb belátásra szinte senki nem tér. Pedig addig, amíg bölcsődénk fölös számban nem lesz — márpedig egyhamar nem lesz —, a kényelmi szempontokat kissé mégis mérlesekni kell. Budapesten Kőbányáról Újpestre hordják a gyerekeket, nálunk a vásártéri szülő már nem hajlandó a Csizmadia úti Ságvári-bölcsődébe vinni a kicsijét. Félreértés ne essék, magam sem pártolom a gyerekekkel való hosszas utazgatást, buszozgatást, de a lehetőségek határok közé szorúlnak, s ezt tudomásul kell venni.

S mert nem mindenki veszi tudomásul, kialakult az a helyzet, hogy a zagypálfalvi Gorkij- és a Csizmadia úti Ságvári-bölcsődében viszonylag kevés a gyerek, viszont jócskán zsúfolt a Lovász József úti Napsugár és a Bem utcai Petőfi is. Lévéen a gondozónőknek valamennyi bölcsődében mindössze két kezük, természetesen, hogy a több gyermeket csak kisebb „fajlagos időráfordítással” tudják ellátni.

A megyeszékhely 48 gondozónői állása betöltött, kivéve azt a négyet, amelyet a szabad szobatók bevezetésére visszapótlásként kapott a város. A két, védett korban levőtől eltekintve valamennyi gondozónő szakképzett. Legalábbis jelenleg. Figyelembe véve ugyanis az igencsak szolid gondozónői fizetéseket, számítani kell bizonyos, elfelé irányuló mozgásra. Január 1-től 1440 forintnál kisebb gondozónői fizetés nincs már Salgótarjánban. De gondoljunk csak bele, van-e még terület — ezen kívűl, ahol minden „anyagok” legfinomabbikával, a gyermekkel dolgoznak —, ahol a szakképzett munkát ily csekély fizetéssel ismernék el? A „piacról élünk” szemlélettel szemben persze ott a hivatástudat és -szeretet, reálisnak tűnik azonban a feltételezés, hogy az anyagi juttatás alacsony voltát az csak bizonyos határig ellensúlyozza. S a határon túl már a gazdasági kényszer az erősebb, nem az erkölcsi.

Az egyenlőtlen területi eloszlás egyébként nemcsak a helykihasználásra igaz. Igaz úgy is, hogy az északi városrészeknek egyáltalán nincs bölcsődéje. A Seбай-telepen és a Kemerovó körüton lakóknak nagy gondja ez. Annál is inkább, mert a két lakótelepen zömmel fiatal házások élnek, s két gyermek felnevelésére vonatkozó ígéretét sokuk máris beváltotta. Az V. ötéves tervben az északi városrész kap bölcsődét, valószínűleg Seбай-telepen helyezik el.

3.

P. Cs. nevetve mesélte:

— Ha igaz az, hogy holt híret keltett ember örökké él, akkor az én házasságom is örökkévaló, mert elvált híremet költötték már. Pedig annyi történt csupán, hogy külön jártunk színházba, moziba, felváltva vigyáztunk a gyerekre. Az egyedüli lehetőség, hogy az ember ne maradjon le mindenről. Vannak pótolhatatlan és bezohozhatatlan dolgok. Később hiába már minden, ezeket az alkalmakat többé nem lehet visszahozni.

Úgy tűnik, P. Cs.-ék módszere szépen tartja magát. A gyermekes házaspárok ma is ebből az egyből választhatnak, ha történetesen nem élvezik a „nagymama-service” áldásos könnyítését. Mert akkor joggal érezhetik magukat páholyban. De ha nem?...

Csodálatos dolog lenne, ha a fiatal mama vagy papa egyszerűen csak felemelné a telefont: „Pót-mamaszolgálat? Este 6-ra kérünk egy pót-mamát a színházi előadás végéig! Rendben van? Köszönjük!” Túl szép ahhoz, hogy igaz legyen. Nincs még olyan telefonszám, amelyre pót-mamák jelentkeznek.

Miért nincs? Hiányzik a vállalkozó kedv? Hiányzik az életre hívás feltétele? Vagy a vállalkozás gazdája? Nehéz ma már eldönteni, pontosan minek híján futott zátonyra a pót-mamaszolgálat ügye. Mert az ügy manapság ott tart, hogy éppenséggel nem tart sehol.

Szépen indult pedig a történet. A számviteli főiskolás lányok kopogtattak a salgótarjáni városi tanácson azzal, hogy ők vállalnák a pót-mamaságot. Kedvük, anyagi helyzetük egyaránt ösztönöz. Csakhogy rend a lelke mindennek. Egy ilyen szolgáltatást nem lehet csak úgy, ukk-mukk-fukk nyélbeütni. A hivatal azért van, hogy hivatalos formába öntse a vállalkozó kedvet, s egyúttal vállára vegye a „gazdai” feladatokat is.

A hivatal ezúttal a következőket mondta a főiskolás lányok érdeklődésére:

— Kell egy egészségügyi minimumvizsga. Primitív szintű egészségügyi ismeretek elsajátításáról (hogy kell tartani, pelenkázni a gyermeket, stb.), hét-nyolc előadás meghallgatásáról van szó. Főiskolásoknak ez nem okoz nehézséget. Egészségügyi könyvet kell kiállítani a pót-mamának, a vizsgálatokat pedig rendszeresen megújítani. Természetesen, hogy fertőző betegségben szenvedő embert nem küldhetünk gyermek mellé. Ebben tudunk segíteni, meg is tesszük szívesen.

Ugyanakkor azonban azt is közölte a hivatal, hogy ezen túlmenően mást nem tehet. Azaz nem vállalja a szolgálat munkájáért a felelősséget, mert azt csak saját szakképzett dolgozóit teheti. Nem vállalja a munkaközvetítést, sem az adminisztratív ügyek intézését, munkajogi kérdések kézbe tartását stb. Az egészségügyi minimumvizsgálattal és kis-könyvvel ellátott lányok tehát a saját felelősségükre és „szakállukra” pót-mamáskodhattak volna.

Ezt viszont ők nem vállalták. Ezért tart az ügy ott, ahol tart. Azaz sehol.

Egy szép vállalkozás megfeneklése mindig elgondolkoztatja és elszomorítja az embert. Tény, hogy a pót-mamaszolgálatra nagy szükség lenne. Mert nem egészen igazságos dolog, hogy a gyermeket vállalkóra egyben a szórakozásról, művelődésről való kényszerű lemondást is rátestálják. Tény, hogy lennének már, akik szívesen mennének hához pót-mamának a hívásra. Miért nem találkozhat akkor szándék és igény?

Tökéletes holtpontra nyugszik most a pót-mamaszolgálat ügye. Makacsul és kimozdítatlanul. Mint valami gúnyos fintor, szemtelen fricska, konok „csakazértse!” a jó szándéknak.

Csakhogy nem olyan probléma ez, amelynek létébe akár átmenetileg is bele kellene nyugodni. Nem lehet megalkudni a gondolat, hogy a hivatalos, de szükséges formák híján megbukjék a vállalkozás. A mostani kedvetlenségéből, letargiából kirugaszkodva, egy következő nekiveselkedéssel meg kell találni a megvalósítás útját, módját. Mint ahogyan másutt — úgy hírlík — máris megtalálták.

4.

Országos híre kelt a salgótarjáni összefogásnak. A példát a közvélemény, a sajtó azóta is emlegeti. Bizonyosságul arra, hogy milyen nagyszerű tettekre képes az ember, ha gyermekéről van szó. Az összefogás eredménye: 300-al nőtt az óvodai férőhelyek száma! Ezzel a gondok valamelyest enyhültek. De hol vannak még a megoldástól?!

Az egyes óvodák terheltsége nagyon változatos. A zagypálfalvi, hallatlanul túlterhelt, 130—150 százalékos kihasználtsággal dolgozik, a zagvarónaiban viszont van még hely.

Az óvodák egy része egykor más célra épült. Ezek ma szükségóvodák. Hiába toldják-foldják, szépitgetik őket, soha nem érnek az „igazi” óvodák nyomába.

Az összefogás nyomán a férőhelyek száma gyarapodott, a konyhai kapacitás azonban egy adagall sem nőtt. Az eddig „csupán” túlterhelt konyhák most már az agyonterheltség határait is átlépték: átlag 200 százalékos kihasználtsággal dolgoznak. A megoldás: az új óvodákat korszerű konyhával kell megépíteni, a régiéknél pedig egy majdan megépülő, központi konyháról kell szállítani az ételt.

— Ezek a realitás tényei — mondja Csik Pál, a városi tanács elnökhelyettese. — Részint szükségszerűek is, hiszen sok az örökségünk, sokfelől köti gúzsba a jobbító kezét. De az már mai felelőtlenség, ha ezek számát még újabbakkal toldjuk meg. Az anyagi eszközök szükségessége sem indok arra, hogy a pénz fogytával az óvodát és a bölcsődét hagyjuk ki a lakótelepi beruházás megvalósításából. Kevesebb lesz a feszültség, ha inkább egy lakóház felhúzásáról mondunk le, de nem hagyjuk sorára a lakáshoz juttatott gyermekes családokat. Nem szabad megengedni magunknak azt a luxust, hogy lakótelepeket emeljünk gyermekintézmények nélkül! Nem elég, ha csak a várost látjuk, s a benne lakó embereket csak akkor, amikor már hangosan követelnek. Az urbanizálódással a gyerekek szembeni felelősség növekedése is velejár, és erről egyetlen városépítőnek sem szabad megfeledkeznie.

5.

K. L.-né fiatal pedagógus. Második éve neveli otthon gyermekeit.

— A szeptemberek a legnehezebbek. Nem találok a helyem, a bőrömből majd kibújok. Sose hittem volna, hogy az évnvtő íze-hangulata ennyire meggyötri az embert, ha nem lehet része benne. Persze, nem könnyű év közben sem. Éppen most hiányzom, amikor a pedagóguspályán egymást érik a változások. Időnként elsétálok az iskolába, hónom alá fogom az összes szaklapot, folyóiratot, ami csak kezem ügyébe kerül, s viszem haza átböngészni. Ha többet nem is tudok, legalább ennyit tegyek meg.

F. L.-né gépészmérnök. Úgy tervezi, egy évig marad otthon, kislíával.

— Ez is óriási kiesés, véres verítékkal pótolható csak. Anyagiakban is persze, de ebbe még talán könnyebb beletörődni. Hanem a

A bánya — Tiribes, 1975.

süket elszigeteltség, az a szörnyű! Hogy hiába olvasok szakkönyvet, szaklapot, mégsem tudom, merre hány méter a szakmámban. Mert a munkahely az nem szaklap. És nem lehet elvárni senkitől, hogy állandóan házhoz hozza a benti híreket. Tudom magamról, amikor még dolgoztam, milyen nehezen jutottam el beteglátogatásra, nem mintha nem akartam volna. Odabenn az élet megy tovább. Csak körülöttem lett olyan csendes, lassú minden. Egyébként félre ne értse, nagyon szeretem a fiamat, nem nyűg számomra vele lenni. De eddig életem felét, ha nem többet, a szakmámról áldoztam. Ez tény, nem lehet meg nem történni tenni. Életemnek ez a fele hiányzik most.

K. Gy.-né lemez kivágó. Kislányával maradt otthon. Fiával, a nagyobbakkal csak az öthónapos szülési szabadságot vette igénybe.

— Építkeztünk, nagyon kellett a pénz. Muszáj volt. De saját példából látom, hogy a picinek milyen sokat tesz a nyugodt, békés otthon, az édesanya. Hajnali sötét utcán bölcsődébe rohanni az álom és ébrenlét között vergődő gyerekekkel... Nem akarom még egyszer végigcsinálni. Elég nehéz a gyári munkám, ez is belejátszott a döntésbe. Anyagilag persze megérezzük, de a férjem dolgozat estenként itt-ott, pótol valamit. Szakmailag? Nem vagyok én tanult ember, három év múlva ugyanaz a munka vár. Ez okoz nekem a legkevésbé fejfájást. Hogy esetleg tanulhatnék? Minek? Nem való az már egy kétgyermekes anyának. A férjem is azt mondja: te csak maradj nyugodtan, nem kell már neked küszködni a tanulókkal. Rendszerben tartani a családot, meg pótlásként még egy kis pénzt is keresni, elég az egy asszonytól.

Fiatal férj okfejtése:

— Ha úgy veszem, hogy a gyermekgondozási segéllyel a gyermeknevelés munkáját fizetik meg, akkor jogos, hogy mindenki azonos összeget kap. Ha viszont a fizetés és a segély közötti különbséget néztem, akkor a kvalifikáltabb, tehát magasabb keresetű nők hátrányt szenvednek. Ez így nem igazságos. Van valami ráció abban, hogy a fizetés és a gyes között százalékos kapcsolatot kell teremteni. Persze a mostani összegeknek minimumkénti biztosításával, nehogy a kiskeresetűek járjanak rosszul.

Sz. S. üzemi párttitkár. Neki magának is kisgyermekei vannak. De nem azért, hanem az ügyért szól lelkesedése.

— Név nélkül lesz? Csak azért, mert új ember vagyok én itt, nem szeretném, ha azt mondanák rólam: fitymálok mindent csak mert nem én csináltam. A gyes-en levőkkel nálunk nem sokat törődtek. „Meghaltak, eltűntek, vidéken lettek eltemetve.” Erről a pontról most már nagyon sürgősen ki kell mozdulni. Hogy mire gondolok? Például: időnkénti látogatásra, s hogy ezeken a benti susmosokon, pletykákon kívül komoly dolgokról is szó essék. Meghívni a kismamákat ünnepekre, rendezvényekre, és nem megsértődni, ha netán valamelyikük nem jön el. Ez nem az a helyzet, amikor Mohamed távol tartja magát a hegytől, s az viszont. Sokkal többről van szó, nagyobb a tét, minthogy dacoskodhatnának: „minek menjünk X-néhez, mikor az még egyszer sem volt benn?” Nekünk minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy éreztessük a fiatal mamával: számítnak rá, visszavárjuk.

Ma még túl gyakran szakad el a kapcsolat köldökzsinórja. Néhány formalitás, strigula a feladattervben — kevés is, jelketlen is. Nem segít az anyának, de még csak a munkahely érdekeit sem szolgálja. Akkor pedig nem szabad az energiával éppen itt takarékoskodni.

Az anyaság öröme tiszta, felhőtlen, semmi máshoz nem hasonlítható érzés. Ne keserítse hát meg egy cseppnyi üröm sem!

Szendi Márta

Vannak szavak, melyeket mindenki megtanul apró gyermek korában, a szó megtapad az agyban, bármikor előkereshető, felidézhető, s az ember mégsem tudja, igazában mit is jelent, amíg saját érzékeivel bele nem kóstol, amíg maga is meg nem tapasztalja a fogalom tartalmát.

Tengert, repülőgépet számtalanszor láthat barki fílnen, fényképeken, mindig akad szavahihető tanú, aki részletesen beszámol élményeiről. Mégis... más látni a tengert, felszállni a repülővel. A valódi tapasztalást nem pótolhatják a mesék, filmek, olvasmányélmények.

Alighanem így vagyunk ezzel a szóval is: bánya. Nógrádban több mint egy évszázada foglalkoznak bányászattal (még élt Petőfi, amikor az első tárókat megnyitották), s azóta is sokan éltek és élnek a szénből. A „fekete arany” ipart, vasutat adott a vidéknek, jelentéktelen falvacskákat várossá emelt, az élet szűkebb páttriánkban így vagy úgy összefügg a föld mélyéből előke-rülő ásvánnyal.

Itt van közöttünk, és mégis keveset tudunk róla. Keveset tudunk azokról, akik két-háromszáz méter mélyen a föld alatt kemény munkával robbantanak, fejtenek, szállítanak.

Az újsághírek, filmhíradók információi anyaga szegényes és periférikus. A még néhány évvel ezelőtt oly nagy eseményt jelentő bányásznapok emléke fakul. És hát az az igazság, hogy az igazi bányász nem a város főterén fekete diszegenruhában gondtalanul sétálgató férfi. Az igazi bányász nem a vasárnap embere.

*

Nógrádban napjainkban mindössze négy akna működik. Valamennyi Nagybatony környékén, három (Kányás, Szorospatak és Tiribes) egészen közel egymáshoz. Valamennyi közül Tiribes a legkisebb. 1942-ben kezdték el az aknamélyítést, a fővágatokat 1944 márciusában kezdték vágni, a kamra-és pásztafejtés megindulásának dátuma 1947. Barnaszenet bányásznak. Napjainkban napi ötvenhét vagon szenet adnak a népgazdaságnak. Mindezt 500 bányász termeli. Tiribes 1973-ban nyerte el az Élüzem címet. A jelek azt mutatják, a kiváló teljesítményt (mert hiszen ez húzódik meg a cím mögött) 1974-ben is tartani tudták.

Az aknát 1974 első negyedében be akarták zárni, úgy tűnt, a tiribesi szén kitermelése nem gazdaságos. Ebben az esztendőben csökkent a termelés, apadt a munkáslétszám.

1975-ben a tervek szerint 159 810 tonna szenet ad Tiribes. Úgy tűnik, a valamivel gyengébb kalóriaértékű kettes telepi szenet is érdemes kitermelni.

Még jó pár esztendeig lesz itt dolga a bányásznak.

*

A kas emberekkel megrakodva tűnik el a függőaknában. Közel háromszáz méteres út végén szállnak ki a bányászok, a két pár sín közötti keskeny sávon indul mindenki a maga munkahelyére. A sisaklámpa fénye jégcsapokra világít. Február van. Lassan, komótosan haladunk a délkeleti siklón. A

hosszú emelkedő végén bizony sűrűbben szedi a levegőt, aki csak alkalmi vendég ideleln. A siklótetőn, az első pihenőnél három „rég” bányással (Pócsa István, Bódi Zoltán, Komódi János) beszélgetünk. Valamennyien szállítók (ahogy itt mondják, az „uraságiba” járnak), mindhárman cerediek.

*

— A cigaretta? Kérem itt nincs mese. Mindenkinek tudomásul kell venni, hogy sújtólégveszélyes a bánya, ide semmiféle szikrát adó szerszámot lehozni nem lehet. Soha nem is hallottam, hogy megpróbálkozott volna vele valaki. Még az új emberek sem... Nekem különben sincs ilyen problémám. Nekem könnyű, én nem dohányzom. — Fiatalok? Nincsenek sokan. Talán a Sulyok gyerek... ő a legfiatalabb, olyan huszonhét éves forma, de ő is elég régen dolgozik már a bányánál.

— Én? Ahogy kimaradtam az iskolából, mindjárt a bányához kerültem. Munkáscsaládból származom, apám is az erőmünel dolgozott. Két nővérem van meg egy öcsém. Kazáron kezdtem, de dolgoztam Kisteleken, a Róna-üzemnél, Inászón, Forgácson és most itt. Még fiatal vagyok, negyvenegyes. Ilyen korban Beckenbauerék még futballoznak. Bizony már megjártam egy-két helyet. Amikor Forgácson mondták, hogy bezárt a bánya, el lehet helyezkedni az építőiparban, sokan mentek Csehszlovákiába, én azt mondtam, én a bányát nem hagyom. Ha ki kell menni Moszkva mellé vagy bármilyen messzire, megyek, csak bánya legyen. Voltunk egy páran, akik így gondoltuk akkoriban. Szállító vagyok, de szeretnék vajúr lenni. Még lehet, van rá időm. Talán mostanában lesz is rá lehetőség.

— Bizony, úgy másfél évvel ezelőtt volt bennünk rossz érzés. Jöttek a hírek a bányázat visszafejlesztéséről. Engem is elirányítottak, először az ötvözetgyárba, aztán meg a fatelepre —, de nem tudtam megszokni. Egyszer műszak után kaszálni mentem, elestem a biciklivel, eltörött a kezem. Volt időm, hát bementem Farkas Béla főmérnökhöz, aki igen jól ismert engem, mert hát én kilencszázötven óta a bányánál dolgoztam, aztán ő visszahelyeztetett. Nem is tudom, mi lett volna velem, ha nem sikerül. Lehet, hogy én is olyan vándormadár lettem volna, aki sehol sem tud megmaradni.

Most már jó. Úgy számítnak, hogy hatvan vagonra tudjuk felemelni a napi termelést... amikor a mi triónk együtt van, úgy megy minden, mint valamikor az „aranycsapatban”. ...Annak örülünk, ha egy-két csillével több megy ki a zünkéből, mint a napi norma...

*

A hetes ereszkén járunk. A III. front felé visz. Az akkumulátoros bányáslámpás megvilágítja az acéltámokat, a főtét. Távoiról gépek zaja hallatszik. Kísérőnk, Fodor Gyula bányamester szakszerűen magyaráz, mozdulataiból, hanghordozásából érezhető, hogy szenvedélyesen szereti munkáját. Gimnáziumi érettségi után ment a bányához, saját erejéből végezte el a technikumot, öt félévet hallgatott a főiskolán. Nem szívesen beszéli magáról. Az egyik brigádfővezető dicséri: „Bizony, nagyon meg vagyunk elégedve a Fodor elvtárssal, volt ő

már aknászunk, főaknászunk, bányamesterünk is más aknáknál. Mindig jól megvoltunk”.

— No, no! — mondja, és nevet. — Ilyeneket legfeljebb akkor mondjon, ha nem vagyok itt. A hátam mögött.

Enyhe lejtőn haladunk. Könnyen megy a beszélgetés.

— Tudja, előfordulnak balesetek, szerencsére ritkán. De ha van valami baj, mindjárt bemondja a rádió, a televízió, tele vannak vele az újságok. Az emberek meg — már akik nem ismerik a mi szakmánkat — szörnyülködnek, sajnálkoznak. Ha más munkahelyen történik baj, kevésbé figyel oda a közvélemény.

(A bánya az oka — gondolom magamban —, hiszen az idegen számára a bánya valami misztikus, megfoghatatlan dolgot jelent, a föld alatt vonuló fekete érrendszer, olvasmányok emlékei, Van Gogh missziója a Borinaye-ban, az Elvtársak című film, Mastroianni konstruktív-forradalmi tanárfigurája, régi rajzok, a bányamúzeum archív tárgyai ködlenek fel. Igen, a bánya: ... ez valami más.)

— Azt beszélnek a bányászokról, hogy kemény emberek — folytatja a bányamester. — Így is van. A szép, de nem könnyű munka összekovácsolta az ittenieket. A legendák, amiket mesélnek róluk, itt mindennapi igazságok. A hétköznapiak tartozékai.

A szabályos vonalvezetésű vágatot zegzűgös rész váltja fel. A tápok sűrűbbek és rendszertelenebbek. Mindenhol szénrögök. A földön gumiszalagon fut a szén a csillék felé. A robbantás utáni savanykás szag terjeng, szénpor, füst száll. Fekete arcú férfiak segítik szalagra a fényes göröngyöket. A légvágatban ülünk le. Pernyész András mesél élete elmúlt húsz esztendejéről, arról az időről, amikor műszaki tanári vizsgát tett, s vājártanulókat oktatót a szakma ismeretére, szeretetére. Arról beszél, hogy három esztendeig az egyik közeli termelőszövetkezet elnökeként dolgozott, s aztán újra visszajött, ide a föld alá, ahol „jó szerencsét” kívánnak egymásnak az emberek.

A frontmester, Világosi József rábólint. Néha-néha kibök egy szót, látszik: nem kenyere a sok beszéd. Szakszavak röpködnek: vágatvastagság, különféle mérési adatok, szakmánylap, norma.

Közben újra kitisztul a levegő. Ahogy mondani szokás: itt jó a huzat.

A kas sebesen száll fölfelé. Öt óra telt el odalenn, alig több, mint egy fél műszak.

Metszően hideg a levegő. Rövid séta után előttünk a lámpakamra: lekerül a kötelezően előírt mentőkészülék, az öltözőben a bányászruha, aztán irány a tus.

Az öltöző padján üldögélve arról beszélgetünk, hogy a tervek szerint újra megindul Nógrádban a vājárképzés. Szükség van fiatal szakemberekre. Az országnak is, a szakmának is. Valaki úgy mondta odalent: van jövője a szénnek.

Berreg a motor. A közelben teli kasok húznak el a drótkötélpályán a bátonyi osztályozó felé.

Kísérőnk kezét nyújt, s a vendég automatikusan így köszön el: Jó szerencsét!

Hann Ferenc

Miben élünk?

Most tíz éve, hogy a nagy tudású, a társadalmi kérdésekkel mindig segítő módon foglalkozó, mindannyiunk által nagyra becsült néhai Erdei Ferenc, a Hazafias Népfront keretén belül országos értekezletet hívott össze, ahol vitaindító beszédében elmondta mindazt, ami már akkor országosan figyelmet érdemlő és sajnos fájó jelenségeként sürgetett azonnali megoldást, de legalábbis a helyes mederbe terelés megkezdésének igényét. A magánépítés helyzetében azonban mind a mai napig nem következtek be a várt és remélt változások.

Rendkívül lehangoló, hogy emberek halatlan energiával, minden megtakarított pénzük elhasználásával, adóssággal és más terhekkel olyan lakóépületeket építenek, amelyek ma sem felelnek meg a kulturált életvitelnek, és semmiképpen sem fognak megfelelni évek múlva azoknak, akik majd öröklik őket — ha tetszik, ha nem.

Igaz, ebben nem ők maguk egyedül hibásak, vagyunk elegenden mások, akiknek kutya kötelességük volna minden energiánk latbavetésével harcolni ellenük, „ÉRTÜK”. De vajon megteesszük-e, vagy csak ámitjuk magunkat, és őket, akik tudva, vagy tudatlanul, de mégis csak igénylik segítségünket, útmutatásunkat, hasznos közreműködésünket. Van-e ehhez erőnk, kellő etikus magatartásunk. Kétlem. Vajon nem választjuk-e sokszor inkább a passzívítást aktív meggyőzés helyett, és inkább hagyjuk magunkat meggyőzni (mert az sokkal könnyebb), mint hosszas és fáradtságos rábeszéléssel bebizonyítani a magunk igazát, elfogadtatni a jobbat.

„A mérnök úr szokott rajzokat készíteni (kérdi a jövevény), mert nekünk mondták a sógorék, hogy nekik is a mérnök úr csinálta a rajzot. Mink is azt szeretnénk, ha nekünk is megcsinálná (szatyrába nyúl). Ehun e a terv, az uram rajzolta. (Gyűrött, enyhén piszkos kockás papírdarabot simít ki az asztalra — a gyerek fűzetéből való.) Ez a tervünk, ilyet akarunk építeni, tessék megcsinálni a rajzot az engedélyezéshez, de ilyen legyen, mert ez tetszik nekünk, ilyen a sógoréké is, csak az kisebb. Nekünk ekkora kell. (XY „mérnök úr” magában rögtön lemond annak lehetőségéről is, hogy megbízóját meggyőzze arról, nem jó, amit akarnak. Egyrészt mert reménytelen, másrészt már rég elvesztette erkölcsi alapját ahhoz, hogy bármit is mondjon, hisz megcsinálta már a „sógorét”, a mit tudom én, kiét úgy, ahogy a megrendelői akarták, hijával mindannak, amit joggal elvárnak attól, akinek tanult mestersége a házépítés. Így aztán már csak az marad hátra, hogy meg-egyezzenek, mikorára készül el a rajz és mibe kerül.)”

Valóban az az általános helyzet, hogy a legtöbb építeni szándékozó egyszerű em-

ber, bizonyos kényszerítő körülményektől üzve felkeresi a „MÉRNÖK ÚR”-at, átadja neki az általa készített „TERVET”, és megkéri, hogy „CSINÁLJA MEG” az engedélyezéshez szükséges „RAJZ”-ot. Mindebből az derül ki, hogy a magántervezőtől nem fogad el ötleteket, csak a saját feje után hajlandó menni, illetve szűkös tapasztalataira kíván támaszkodni.

Természetesen vannak igazi mérnökök is a Magán Tervezői Névjegyzékben (OTN), sőt vannak jó felkészültségű technikusok is, akik képesek volnának a rájuk bízott feladatoknak eleget tenni. Mégis csak igen elvétve fordul elő a gyakorlatban, hogy az építető nem a kiforrott és megmásíthatatlan „terv”-et hozza magával, hanem csak a vázlat „rajz”-ot, netán elmondja az elképzeléseit (hogy körülbelül milyen, mekkorát stb.-t szeretne építeni), a többit rábízva a tervezőre. Arra pedig csak nagyon hosszú és fáradságos utánjárással lehetne példát találni, hogy valaki, valahol arra kért egy építész, tervezze meg a lakóházát, nyaralóját, egyebet a legjobb tudása szerint, mert elvégre ehhez jobban ért, mert ez a szakmája, netán hivatása.

A „tervező” szó olyan embert jelent, aki egy bizonyos szakterületen, a megszerzett műszaki ismereteit, tehát szakismeretét felhasználva, konstruál új, addig nem ismert szerkezeteket, épületeket stb., de ha nem újat, mindenképpen olyat, ami az előzőktől eltér abban, hogy a tapasztalt hibákat kiküszöböli, azt semmiképpen nem ismétli meg. Ehhez, természetesen ismerni kell a már megvalósult konstrukciókat, tehát állandó és alkotó kapcsolatot kell fenntartani a gyakorlattal, de ismerni kell az újonnan felvetődő elméleti kérdéseket is. A tervező építésznek abban is járatosnak kell lennie, hogy milyen anyagok, típus-, illetve előregyártott szerkezeti elemek kaphatók, ismernie kell az építőipari árakat, nyomon kell követnie azok csaknem állandó változásait. Ezeket túl a legkülönbözőbb hatósági előírások, rendeletek, szabályzatok és szabványok betartásával kell megkonstruálni épületeit. A leírtak a szakmai ismeretekhez kapcsolódnak — szorosan, elengedhetetlen minimumként. Ami ezen túl az építész jellemzi, az az, hogy ismeri az életet, a legkülönbözőbb emberek életvitelét, körülményeit, igényeit, feladata végrehajtása közben ezeket megszemlélően figyelembe veszi, ugyanakkor minden erejével törekszik arra, hogy az ember számára olyan, ma is használható tereket alkosson, ami kielégíti a jövő életformájának várható alakulását is, sőt annak mielőbbi megvalósulását tevékenységével sietteti, előre mutató módon befolyásolja. Célja eléréséhez szüksége van többek között néhány vele született tulajdonságra, így többek között a fantáziára, nagyfokú variációs készségre, térben látásra, megjelenítő erőre és rajztudásra. Ha ezek alapján vizsgáljuk meg a Magán Tervezői Névjegyzékben szereplők névsorát, megállapíthatjuk: alig találunk a le-

írtaknak megfelelő tervezőket. Ennek sok oka van, melyek között döntő szerepet kap a már ismertett körülmény, hogy a magánépítők nem terveztetnek, hanem az engedélyezési rajz készítésére korlátozzák igényeiket, miközben megkötik a tervező kezét-lábát.

A magántervező szinte egyetlen feladata a hatósági előírások ismeretében a lehetőségekhez mérten korrigálni azokat a „terveket”, amelyeket a laikus építető a saját képére és hasonlatosságára („de nagyobb, mint másoké” kitétel) alkotott.

Feltehetően ezért maradnak távol a magántervezéstől azok az építészek, akik hivatalosabbak volnának arra, hogy megtervezzék a jövő otthonait, jól funkcionáló, gazdaságos, esztétikus környezetet teremtve az egyén és a közösség számára egyaránt. A kérdés megoldására országos intézkedések születtek, amelyek többek között szűkítették azoknak körét, akik mint tervező építészek működhetnek, sőt a hírek szerint további szigorítások fognak következni. Mert társadalmi méretű problémák megoldására csak az arra érettek alkalmasak. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy nem csak az építető és a tervező felelőssége a fejlődés, az előrehaladás megvalósulásának gondja, hanem az engedélyező hatóságoké és azoké a társadalmi szervek is, amelyek felelősséggel tartoznak mindnyájunknak, a közösségnek. De nemkülönben a népművelőké és kultúrpolitikusoké is, akik az építészekkel vállatva kell küzdenek, az emberek kulturálódásáért, izlésformálásáért.

★

Polgári felfogás, sőt inkább kispolgári szemlélet eredménye a „manzard”-tetős ház. Az ősi magyar nyeregvetős ház félreértelmezve „paraszt”-ház tévhitének szomorú áldozata. A formájától való szabadulásban vélhetik sokan a paraszti életformától szabadulás egyetlen útját. Ez persze tévedés. Ugyanakkor sokan nem tudják, hogy a szecessziós, zaklatott formájú manzardtető a szükség, a nyomor szülötte és egyáltalán nem a jólét, a tehetőség kifejezője. F. Mansard francia építész a XVII. században a meglévő tetőtérrel beépítésével nyújtott megoldást az akkor fojtogató lakásínség enyhítésére. A nevéből származó francia szó, „mansard”, jelentése padlásszoba. Tehát a manzardtető olyan funkció betöltésére jött létre, amelyen funkciót egyáltalán nem, vagy csak igen-igen elvéve tölt be a magánház tetőjén, mert a legkritikább esetben rejtőzik mögötte használható lakóhelyiség, így többnyire értelmetlen és felesleges. A tetőszerkezet kialakítása ugyanakkor egyértelműen alkalmassá tenné erre, miközben anyagfelhasználása a sokkal tetszetősebb nyeregvetőnél több (igaz, a szarufák méretét csökkenti a körbefutó szelemen), mégis gazdaságosabb. Kihasztnátlan-sága miatt nem nyújt praktikumot, ezért öncélú és hivalkodó.

Ez a több emeletes, nagy alapterületű épületek tömegformálásában még elfogad-

ható alakzat teljesen indokolatlan és bántó a magánház szerény méretei miatt, túlzó az épülethez viszonyítva, így azt valósággal agyonnyomja. Különösen rossz hatású akkor, ha a ház magas lábazatra kerül az „állandó tartózkodási tér” igénye miatt — a szuterén építésére gondolok, ami összefügg a ma divatosá vált „tisztház” eszményével, amiért az épület aránya tovább romlik.

Mindez az esztétikum mélypontjára süllyed akkor, ha a tornác helyett épülő és semmi hasznos funkciót be nem töltő, úgynevezett „üvegezett veranda” lefedésére hihetetlenül torz „fia-manzardot” építenek.

A rendezetlen forma, a rossz arányok, önmagukban is bántóak, de szinte elviselhetetlenné válnak, amikor tömegesen jelennek meg a falu utcaképeben, sablonosan utánozva egymást. Monotonitásukban elszorítóbb hangulatot árasztva, mint a nagyvárosok azonos elemekből épülő „emberkaptár”-ainak képe. Ami ha bántó is, de elfogadható, mert egy hallatlanul nagy fontosságú cél megvalósítását szolgálják: a kormányunk által meghirdetett nagyarányú lakásépítési program teljesítését. Amennyire azonban tudomásul vehető az állami lakásépítés területén, annyira elítélhető ez az egykaptafa módszer a magánházak világában. Mert magától értetődő igény volna az, hogy az egyén „egyéni” épületet építsen magának, háza legyen egyéniségének kifejezője, életformájának, kultúráltságának, netán foglalkozásának hirdetője.

Nem várható el a falun élő embertől, aki ideje nagy részét a maga környezetében töltötte, hogy építészeti kultúrával rendelkezzen, ... de az joggal elvárható, hogy ne ragaszkodjon mindenáron a maga vélt igazához akkor is, ha a hozzáértő meg akarja győzni a jóról.

Ehhez arra van szükség, hogy az emberekben legyen igény a szokványoktól való eltérésre, izlésük, vizuális látáskultúrájuk és minimális esztétikai ismereteik legyenek. Mindennek megszerzéséért maguk az emberek vajmi keveset tesznek, ugyanakkor a pedagógusoknak, népművelőknek a felelőssége itt egyre fokozódik. De nemcsak erre van szükség, hanem arra is, hogy a megváltozott viszonyok között megtanítsuk az embereket helyesen élni, és segítsük őket növekvő szabad idejük hasznos eltöltésében. Életterük, a lakásuk alkalmas legyen a kulturált életvitel megvalósítására.

A lakáskultúra, másként a kulturált lakás a használás igényességéből fakad. A lakásban nemcsak enni és aludni kell, hanem aktívan élni, művelődni, alkotó jelleget végző munkát végezni, egyáltalán tevékenyen, hasznosan tölteni az időt. Sajnos, a legtöbb magánház nem veszi figyelembe ezeket az igényeket, passzív létezésre nyújt csak lehetőséget. Egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy a „tisztház” eszménye nagy hatást gyakorol az emberekre. So-

kan laknak a szuterénben, a konyhában, a tulajdonképpeni lakást csak legfeljebb alvásra, de inkább vendégfogadásra használják.

Igaz, a falusi körülmények sok piszok-kal járó házkörűli tevékenysége arra készíti az ott élőket, hogy rendkívüli nagy gonddal vigyázzanak a tisztaságra, mégis ez a túlzás értelmetlenné degradálja a sok munkát, ami létrehozta az épületeket.

A lakóház az életforma kifejezője. Az életvitel igényessége és annak változásai új és új funkciókat kívánnak. Az új és korszerű funkció korszerű formát hoz magával. A korszerű forma megvalósítása követeli a korszerű szerkezetek alkalmazását. Mindez fordítva is igaz. Korszerű szerkezetekből korszerű forma születik stb. Az összefüggések tehát nyilvánvalók. Ugyanakkor vitát kizáróan bizonyítják, hogy a lakóépület létrehozása szakértelmet igénylő folyamat. A magánház tervezési és kivitelezési gyakorlata a mai napig ezeknek a követelményeknek nem felel meg. Ennek két döntő oka van. Egyik, hogy a magánházzal csak kis léptékű $M = 1:100$ -as engedélyezési terv készül, amiről építeni csak pontatlanul lehet. Kiviteli (úgynevezett pallér-) tervekre volna szükség ahhoz, hogy az építéskor ne csak a sablonos szokványmegoldások kerüljenek kivitelezésre. A másik ok az, hogy a költségek csökkentése érdekében az építés többnyire magánerővel történik, szakértelem híjával. A kiviteli terv mélységű tervekre e miatt még döntőbb szükség volna.

A megyei építészek bevonásával magánház tervpályázat kiírása, a tervek kiállításán történő bemutatása, a terjesztésük érdekében katalógus készítése volna célszerű. A népművelők és szociográfusok felmérnék a falvakban lakók életkörülményeit, munkavégzését stb., ami alapján ki lehetne dolgozni olyan speciálisan nógrádi típusokat, amelyek megfelelnek a különböző életformát élők igényeinek. Nyilvánvaló, hogy más alaprajzú épületre van szüksége a kétlaki embernek, mint a csak mezőgazdasággal foglalkozónak stb. A felmérések alapján a falvak, községek részletes rendezési tervét el kell készíteni, meghatározni, hova milyen igény kielégítésére szolgáló épület kerüljön és azután ezt a tervet szigorúan betartani, illetve betartatni. (A városokban nem csak állami lakásépítés folyik, hanem a magánépítés számtalan formája valósul meg. Mégis a rendezési tervekben meghatározott méretű, alakú, lakásszámú stb. épületet lehet építeni „magánerőből”, igaz, állami támogatás mellett. Ehhez hasonló következetességgel kellene kialakítani a községek, falvak képét is.) A TIT keretén belül a magánházépítés kérdéseiről előadásorozatot kell szervezni az építeni szándékozók számára.

Szatmári Béla

Szivárvány a föld alatt

rádiójáték (részletek)

Történik az 1929—30-as években, Baglyasalján.

A bányászok fúvózenekara régi gyászindulót játszik. Kevés idő múlva a zene a beszéd alá halkul.

BESZÉLŐ: ...E nép történelme örökös harccal és szenvedéssel volt teli. Bányaozlás, tüdőbaj, háború, börtön, csendőrgolyó tizedelte. E nép mindig gyászolt. Soha nem száradt fel a könnye. Időnként azért kiragyogott felette a szivárvány is: voltak örömei, víg alkalmi és nagyon gazdag volt lelki szépségeiben. Erről azonban keveset írnak a krónikák. Pedig csak így teljes a kép, amely a múltból felénk néz.
Ezt a szivárványt kerestem én is Baglyason ...

(...)

KONFERÁLÓ: *Szivárvány a Föld alatt.* Rádiójáték Furák Terézről.

FÉRFIHANG (BALOG): (Egészen közel. Halkan.) Kit temetnek?

ASSZONY: (Ugyanúgy) Furák Terézt.

FÉRFI: (Döbbsenten) Andrásnak a hűgát?

ASSZONY: Azt, szegényt!... A bátyja börtönben, a vőlegénye is, a Hován Jóska... nem is tudják szegények, hogy meghalt... (elsírja magát)

(...)

(A cellában)

BALOG: Megismersz, Hován Jóska?

HOVÁN: (Kis szünet után) Balog Sándor vagy... Lapujtóról. Hogy kerülsz ide, a börtönbe, te is?

BALOG: Elkaptak. Nálatok jártam tegnap. Kerestelek, Bandit is.

Röplapért mentem... aki várt, egy detektív volt...

HOVÁN: (Izgalomba jön) Otthon jártál... Baglyason?

BALOG: Ott hallottam, egy asszonytól, hogy te is, meg Bandi is...

HOVÁN: Miféle asszonytól?

BALOG: Nem ismerem... csak úgy megszólítottam a temetésén...

HOVÁN: Temetésén?... Mit kerestél te ott?... Kit temettek?

BALOG: (Nagy zavarban) Valami... öreg embert...

HOVÁN: (Nagy megkönnyebbüléssel sóhajt) Hál' istennek!... Már úgy megjedtem... (váltással)... Virágzik már a hárs?... Biztosan láttad a nagy gesztenyefát is a ravatalozónál... Istenem! De sokszor bújkáltunk ott is!... (mélyről, s mert örül, hogy van társa, akihez szólhat)... Nem leltem már a helyemet... Ott hagytam a kis menyasszonyomat Baglyason. Súlyos beteg... Nem tudok róla semmit, amióta lekaptak... Mi lehet vele?

BALOG: (Váratlanul, könnyedén) Beteg.

HOVÁN: Honnan tudod? Hallottál valamit talán...? Beszélj!

BALOG: Valaki említette...

HOVÁN: Oh, Te! Nem is tudod, milyen örömet hoztál nekem!... Az éjjel nem hunytam le a szememet... Éppen most két éve, hogy megismerkedtünk... ez járt a fejemben... előjött újra minden... Szerettem volna elmondani... de nem volt kinek... (A zene kiúszik).

(...)

HOVÁN: Na, aszongya, Romeo: „Túl súlyos kínnal vert meg könnyű Amor / És mély sebemből olyan mélyre buktam / Hogy könnyű szárnya sem repít magasba: / Szerelmem súlya végképp földre nyom.”... Te jössz!

BANDI: (akadozva) Mer... hogy kell ezt kiolvasni?

HOVÁN: (fonetikusan) Mercutio!

BANDI: A fene megeszi! Merkució... „Nyomd vissza bátran: enged az nyomásnak / Oly gyenge kis portéka, el se bír.” / (Más hangon) Na, ezt én nem értem. Milyen portéka?

HOVÁN: Ott van! (olvassa) „És nincs vadabb! Úgy szúr, akár a tüske!” Te jössz megint.

BANDI: (Küzdve az olvasással) „Ne hagyd magad, ha vad s alább ne add / Úgy szúrd meg, hogy kerüljön ő alul” (tele szájjal felnevet)

HOVÁN: Mit röhögsz?

BANDI: Ezt a marhaságot... Nahát, Ezt én nem csinálna, nem röhögtetem ki magamat...

HOVÁN: Gyerünk csak tovább!

BANDI: Különben Juliánk sincs, beteg, hogy akarod eljátszani?

HOVÁN: Majd lesz valahogy...

BANDI: Halasszuk el... nekem is annyi most a gondom...

HOVÁN: Végre, nagy nehezen összeszedtük a fiatalokat... lehetetlen!

BANDI: A közönség meg sem érti...

HOVÁN: A Romeo és Juliát mindenki megérti... a gyárral is, kapunk jelmezeket... a nyomda titokban kinyomja a meghívót, mindenki segít, hogy sikerüljön. Éppen mi fuccsoljunk be?... Gyerünk tovább!

(E pillanatban ajtónyitás)

BANDI: Ti még nem ismeritek egymást. A húgom, Terike.

TERÉZ: (Halkan, elfogódottan) Furák Teréz.

HOVÁN: Én meg Hován József...

TERÉZ: Névről már ismerem... Banditól...

HOVÁN: Tegezz csak nyugodtan. Hány éves vagy?

TERÉZ: Tizenhét...

HOVÁN: Én meg huszonnégy. Szinte egyidősök vagyunk! Szervusz!

TERÉZ: (Szégyellősen) Szervusz!

HOVÁN: Te, Bandi! Nem is mondtad, hogy ilyen szép kis húgod van!

BANDI: Kár a gőzért! Ez még gyerek.

HOVÁN: (Hirtelen eszébe jut, felkiált) Megvan!... Megvan! (sebesen)

Idehallgass Terike! Akarsz velünk szerepelni?

TERÉZ: Én?... Sose csináltam...

HOVÁN: Nézd, hogy elpirult! Hát nem drága!?

BANDI: Mondom, hogy ez még gyerek. Ezt még nem csókolta meg fiú.

HOVÁN: Tényleg? Akkor én leszek az első!

TERÉZ: Hogyanis!

HOVÁN: Pertuk lettünk! Hol a puszi? Gyerünk csak!...

BANDI: Ne vacakolj már Teri, lökjél oda neki egyet, aztán eredj, mert próbálunk.

HOVÁN: Na, látod, ennyi az egész! Most én is! (cuppanósan megcsókolja, már csak játékból is)... Drága vagy... Nézz csak rám, kicsi... könnyes a szemed... megbántottalak?

BANDI: Na, elég az udvarlásból! Indíts, Teri!

HOVÁN: Hogy beszélsz az én Juliámmal, mi?

TERÉZ: Komolyan gondolod?

BANDI: Még jó, hogy az apámat, meg az anyámat is fel nem kéred, hogy ott lenne az egész család, kifestve a színpadon, mint a bohócok!... A húgomat hagyjuk ki!

HOVÁN: Döntsön ő!... Hát nézz rá, nincs szemed?!... Gyönyös háló a fején... hófehér, földig érő ruha... mint egy kis angyal! És a hangja is... hallok? Mintha a lelke szólalna meg... a kedvessége... (Hirtelen elhatározással) Olvassad csak innen, Kicsi! No, ne félj már!... Én leszek Romeo... a szerelmesed... De, ne a földet nézzed, hanem engem... Megint elpirultál!...

TERÉZ: Rögtön jövök! (kiszalad)

BANDI: Te ezt komolyan gondolod?

HOVÁN: Gyönyörű gyerek!... Kész Júlia! Sugárzik belőle a tisztaság, a jóság, a szépség... az ilyenek a halálig hűségesek... most hová szaladt?

BANDI: Biztos sír, örömeiben. Nő! Tudod!?

HOVÁN: Már jön is!... (meglepődve)... Hát ez... micsoda?

BANDI: (Felrikkant) A tollas kalap!... A néném nyerte a vásárban! Ebben akarod játszani, Juliát? Meg kell döglöni! (Fulladozva kacag)

HOVÁN: (Megértéssel, melegen) Ez ide nem lesz jó. Kicsi! Majd kerítünk másikat... Forró az arcod! Nem haragszol, hogy megsimogattalak?

BANDI: (Miután kinevette magát) Mi lesz hát? Udvarolunk, vagy próbálunk?

HOVÁN: Eredj már Bandi, nézd meg, nem vagyok odakint?

BANDI: Megverlek, hogy leülsz, mint a kisliba!... Mindjárt jövök... (kimegy. Kis szünet)

HOVÁN: Nézz csak rám!... Félsz tőlem?... Hány iskolát jártál?

TERÉZ: Hatot... Színjeles voltam

HOVÁN: Olvasni szeretsz?

TERÉZ: Nemigen van mit.

HOVÁN: Majd én hozok... Dolgozol valahol?

TERÉZ: Itthon, a ház körül...

HOVÁN: Nem jönnél be Tarjánba, az üvegyárba? Megpróbálok helyet keríteni...

TERÉZ: Te ott vagy most?

HOVÁN: A bányából kirúgtak...

TERÉZ: Miért?

HOVÁN: Mert nem szeretem a kelkáposztát!... (melegen) Nagyon szép a homlokod!... Mért pirulsz el mindig? (váltással) Na, itt a szöveg, olvassad csak. Innen!... Bátran!... (Terike olvasni kezd, eleinte kissé bizonytalanul, majd egyre folyékonyabban, aztán már felszabadultan, színesen, motiválva és már észrevétlenül átsiklottunk az előadásra) (...)

(Nagy tapsvihár. Hosszan tartó ünneplés, amely átmegy báli zenébe. Keringőt játszik a fúvózenekar. Emelkedett a hangulat.)

HOVÁN: (A zene fölött) Könnyen táncolsz...

TERÉZ: Pedig nem is tanultam...

HOVÁN: Megjósoltam ugye, hogy nagy sikered lesz? Tehetség van benned!

TERÉZ: Jaj, pedig annyira izgultam, el ne tévezzem a szöveget...

HOVÁN: Úgy játszottál, úgy mondtad, mint aki igazán átérzi...

TERÉZ: Te is!... Elhittem neked a színpadon...

HOVÁN: És most... ha mondanám... már nem hinnéd el?

TERÉZ: (szégyellősen) Miket kérdezel!?!... (A zene sodorja, viszi őket magával, mintha a bennük feszülő érzelem röpítene őket most)

HOVÁN: Bandi kivel táncol?

TERÉZ: (kuncogva) A babájával!... Anyám nem szereti.

HOVÁN: Pedig csinos lány.

TERÉZ: Azt mondja Bandi, neki csak *úgy* kell...

HOVÁN: (évődve) Mi az, hogy — úgy?

TERÉZ: (feltalálja magát) Kérdezd meg tőle! (elkaccantja magát. A zene magasra csap, ismét belesodrónak a hullámaiba. Kis idő múltán)

TERÉZ: Most mire gondolsz? ... Úgy elkeményodtál.

HOVÁN: Menjünk ki egy percre... mondani akarok valamit. (Kint a szabadban. A zene kiszűrődik a bálteremből) (Ez az első „komoly” beszélgetés közöttük. Ennek megfelelően mindketten kissé elfogódottak, tartózkodóak és ugyanakkor nyíltak. Kitérülők és szemérmesek. A hely, a hangulat és a belső láz meghitt, bensőséges emelkedettséget ad a párbeszédnek, amelyen átizzik a titkolt és mégis nyilvánvaló szerelem.)

HOVÁN: (Közel) ... Először is szeretném megköszönni, hogy elvállaltad a szerepet... és hogy olyan jól csináltad.

TERÉZ: Olyan jó volt készülődni, számolni a napokat és mindig találkozni! (szomorkásan) Kár, hogy már vége!

HOVÁN: Csak azt akartam még... (nehezen mondja ki) ... holnaptól nem mutatkozhatunk együtt... legfeljebb ritkán...

TERÉZ: (Ijedten) Miért?

HOVÁN: Eddig a próbák... szóval, volt valami ok... de, mit gondolanának ezután?

TERÉZ: Nem érdekel!

HOVÁN: Várj csak! (magyarázólag) ... Hol van munkám, hol nincs... egyszer itt, máskor ott... az ilyenre mondják, hogy *csavargó*.

TERÉZ: (Ösztönös gyanakvással) Csak — ezért?

HOVÁN: A te érdekedben. (Kis hallgatás)

TERÉZ: (Halkan) Most nem mondasz igazat. (Szünet) Bandit is figyelik. Tudom. (Jóska csendre pisszegi) ... Ugye, ezért nem akarod?

HOVÁN: A bátyád életéről van szó, ha fecsegsz!

TERÉZ: Meg a tiedről!

HOVÁN: Te tudsz arról, hogy Bandi...?

TERÉZ: Nekem azt nem szabad tudni.

HOVÁN: Akkor azt is tudod, hogy a pincétekben röplapok vannak. (A lány hallgat, vagyis: tudja.) Idehallgass, Kicsi! Beszéljünk magyarul! Ha engem elkapnak, neked is bajod eshet... Velem látak... Nem akarom! Érted már? Az én életem nem olyan, mint a többi fiúé... sose tudhatom, mi történik velem... Én csak megbélyegeznék a világ előtt... férjhez sem tudnál menni... vénlány akarsz maradni?

TERÉZ: Dehogyan akarok!

HOVÁN: Mert én... nem vehetek el.

TERÉZ: Muszáj ezt neked csinálni?...?

HOVÁN: Ezt te nem érted... (nem akar a témába merülni) Gyere, menjünk vissza!

TERÉZ: (Kissé érzékenyen) És már... nem is találkozunk, ezután?

HOVÁN: Nem!... (meggondolja) ...Illetve... majd üzenek Bandival, amikor lehet... De, ha nem, hát... ne felejtse el a te Romeódat...!

TESÉZ: (Érzi, hogy ez amolyan búcsúféle. Tartja magát) ...Ezt a fehér ruhámat... amiben játszottam... nem bontom széjjel. Elteszem... Én is köszönöm... mindent köszönök neked, Jóska... (Felerősödik a béli zene, mintegy kifejezve az érzelmek forróját is, majd fokozatosan kiüszik, miközben szöveg jön fölé. Tárgyilag, ténszerű közlés, ellenpontja az érzelmi telítettségnek)

BESZÉLŐ: 1929. július. A salgótarjáni csendőrpáncsnok jelenti: „Az augusztus elsejével kapcsolatos... sztrájkot a baglyasaljai kommunista érzelmű bányászok fogadták el. A mozgalom irányítói: Hován József, Eppich Ede és Pothornik József elbocsátott bányászok.”

(Gyors áttűnés: óriási robaj, csörömpölés, sziszegés és nyögés a közelben)

BANDI: (Káromkodik) Azt a huncut kisistenit!

TERÉZ: (Ijedten) Mi volt az?

BANDI: Egy rohadt csille. Itt hagyták... Nekimentem a sötétben... HOVÁN: Jó lesz itt?

BANDI: Elhagyott bánya... én is ide szoktam járni... Majd vigyázok a kijáratnál. Beszélgessek.

TERÉZ: És ha jön valaki?

BANDI: Szájon kapom! Mit mászkál erre? (Távolodó léptei alatt csikorog a szén)

HOVÁN: (közel) Látod, már találkoztunk is. Kicsináltam!

TERÉZ: Vártalak... Na, milyen bátyám van? Ő is kicsinálta!

HOVÁN: Édesen mondd: bátyám! (melegen) Drága bátyám!

TERÉZ: (ugyanúgy) Édes öcsém! (elnevetik magukat) Mélyen vagyunk?

HOVÁN: Nem nagyon. Lejtakna. Szemfedőnek azért vastag lenne!

TERÉZ: Ne viccelj az ilyesmivel. Mi ez a recsegés?

HOVÁN: Nyomja a kőzet a gerendákat.

TERÉZ: Menjünk innen!

HOVÁN: Micsoda bányászivadék vagy te? Itt nem látnak meg.

TERÉZ: Én sem látlak.

HOVÁN: Elég ha érzi egymást az ember...

TERÉZ: (rácsap) Hol a kezéd?

HOVÁN: Tényleg, hol is van?...?

TERÉZ: Kapsz egy nyaklevest!

HOVÁN: Inkább az üveget add ide, bátyám! (pukkanva húzza ki a dugót)

TERÉZ: Ne... ne dobd el a dugót!

HOVÁN: Előbb te igyál! (Miközben Teréz kortyol) Hát nem vagyunk mi bolondok? Más kifel meg innen, mi meg ide jövünk csokolózni!?

TERÉZ: Hogyhogy csokolózni?

HOVÁN: Mit gondolsz, itt állunk és nézzük a sötétet?

TERÉZ: (halkan kuncog) Ráírjuk a dugóra a mai napot... ekkor csokoltál meg először...

(...)

(Gyors váltással orgonaszó. Erőteljes, széles akkordok. A tempóban vagyunk.)

TERÉZ: (Közel) Itt nem lenne szabad...

HOVÁN: Most itt sikerült...

TERÉZ: Szoríts magadhoz!... Egy hete nem láttalak. Merre voltál? Úgy féltetek!... Mik ezek a kék foltok?

HOVÁN: Semmi... Csak kihallgattak.

TERÉZ: Útítottak?

HOVÁN: Megszoktam.

TERÉZ: Istenem!... Megcsokolom a helyét, attól hamarabb begyógyul...

HOVÁN: Itthon mi újság?

TERÉZ: Szervezem a lányokat, ahogy mondtad...

HOVÁN: Mennem kell, Kicsi.

TERÉZ: Mátis?... Mikor lesz már legalább egy napunk?

HOVÁN: Majd... hamarosan...

TERÉZ: Őlelj meg! (Nagyon szerelmesen) Szeretnék mindig így maradni...

(...)

(Gyors váltással rikoltó vásári zenebona. És mindketten csordultig tele vannak örömmel, vidámsággal, szerelemmel. Csupa napfény ragyog most kívül is, belül is.)

HOVÁN: Gyere bátyám! Célba lövünk

TERÉZ: Sose csináltam!

HOVÁN: Azért vásár!

(ringlispil zene)

TERÉZ: (Visongva-kiáltva) Nem szédülsz?

HOVÁN: Dehogynem! Megyünk még egy kört?

TERÉZ: Megyünk hát!

(Recsegő hangszóróból korabeli foxtrott)

TERÉZ: (közel) Hová tetted a lölapot?

HOVÁN: Minek az? Bele sem találtál. Emlék a „lőtehetségedről”?

TERÉZ: Rossz vagy!

HOVÁN: Mit igyunk?

TERÉZ: Előbb egy virslit.

HOVÁN: Előbb két kis üveg rumot

TERÉZ: Berugunk!?...?

HOVÁN: Na és?

TERÉZ: Igazad van édes „öcsém”!

(a zene felerősödik kevés időre)

TERÉZ: Táncolni akarsz?

HOVÁN: Naná!

TERÉZ: Hogy kell ezt?

det nyomd ki feszüljön a szoknya, a hasadat meg behúzd, mint a kanál... látod? Mehet!

(Nagy nevetgélés közben táncolnak, egy darabig a zenét halljuk és a kacarászást: önfeledt, boldog nap, amely estére emlékké hervad!... A zene kiüszik. Csend. Tücsökciripelés. Távoli kutyaugatás.)

TERÉZ: Olyan jó volt!... Csak kevés volt... Mikor lesz már egy egész napunk, együtt...?

HOVÁN: Mit szorongatsz a kezében?

TERÉZ: A kis üvegeket...

HOVÁN: Fura ember vagy!... A szíved még gyerek, az eszed már felnőtt... Egyik kezeddél a lepkét fogdosod, a másikkal már dolgozol...

TERÉZ: Nyakamon az egész ház! Anyám beteges... Főzés, mosás, tyúk...?

HOVÁN: (utánozva) Pire-pire-pire!

TERÉZ: Jaj, olyan vagy, mint egy nagy kölyök!... Mint én — fiúban!

HOVÁN: A különbség szinte semmi. (Teréz felnevet) Akarsz tőlem egy fiút?

TERÉZ: Akarsz tőlem egy nyaklevest?... Ez micsoda?

HOVÁN: Vásárfia!

TERÉZ: Jaj, de drága!... Egy kisfiút!

HOVÁN: Az „öcséd”... Hogy mindig veled legyen... Mit kapok érte?

TERÉZ: Egy... egy puszikát!... (Tiltakozva) Mit akarsz?

HOVÁN: (forrón, kívánva a lányt) Na, ta!áld ki!

TERÉZ: (gyorsan másra tereli a szót) Jaj, majdnem elfelejttem...

HOVÁN: Nem érdekel most... semmi nem érdekel!...

TERÉZ: Itt van... amit kértél... összeírtam...

HOVÁN: (Gyorsan lehiggad) Magaddal hurcoltad a vásárban? Nem vagy normális!

TERÉZ: Hát, mikor adjam át?... Apám is segített összeírni, kik a fiatalok, hol dolgoznak... itt van...

HOVÁN: Hol tartod a könyvet, amit adtam?

TERÉZ: A nagy falitükör háta mögött... Bandi is ott tartja a röpcédulákat...

HOVÁN: Gyere már közelebb!

TERÉZ: (Kibúvót keresve) Hoztam egy kis tésztát... magam sütöttem...

HOVÁN: Most nem érdekel a tésztád! (Csókkal pecsételi le a lány száját. Aztán nagy csend. Csak egy éles vonatfütty kanyarog elő valahonnan és nekivágódik a hegyoldalnak.)

(...)

(A fúvószenekar a Kék Duna-keringő játssza, a nagy vigalom hangjai: nevetgélés, pohárcsengés, élénk hangok innen, onnan, s a sokféle zaj összekeveredik. Aztán mindez távolabbról. A szabadban vagyunk, az udvaron.)

KAKUK: (Közel. Bizalmasan) ... Okosan tetted, hogy nem mutatkoztál vele... Most a hasznunkra válik... A pesti futárunkat figyelik... sürgősen más kell.

HOVÁN: Rám gondoltál?

KAKUK: Téged ismernek. Különbben is hamarosan át kell menned a határon... Hány éves az a kislány?

HOVÁN: Melyik? (Csak most érti el) Nem... ahhoz még nagyon fiatal.

KAKUK: A legjobb fegyvere: még gyerekeknek látszik.

HOVÁN: Nincs is köztünk... azt sem tudja, vagy isszák...

KAKUK: Mi sem az anyánk méhében tanultuk meg...

HOVÁN: Semmi köze a mozgalomhoz...

KAKUK: Az a te szégyened!

HOVÁN: Aadtam neki könyveket, kisebb megbízásokat, dehát... semmi tapasztalat! Ha elkapnák, rögtön kivernének belőle mindent...

KAKUK: Nem biztos! A bátyja is kemény gyerek... az apja 19-es... Ha szeret, elvállalja és majd lesz ereje...

HOVÁN: Dehát... mért kellene egyből bevonni?

KAKUK: (kezdi a türelmét veszíteni) Neked magyarázzam... a régi pártlagnak?

HOVÁN: Az ember nemcsak párttag, hanem ember is...

KAKUK: Mit akarsz ezzel mondani?

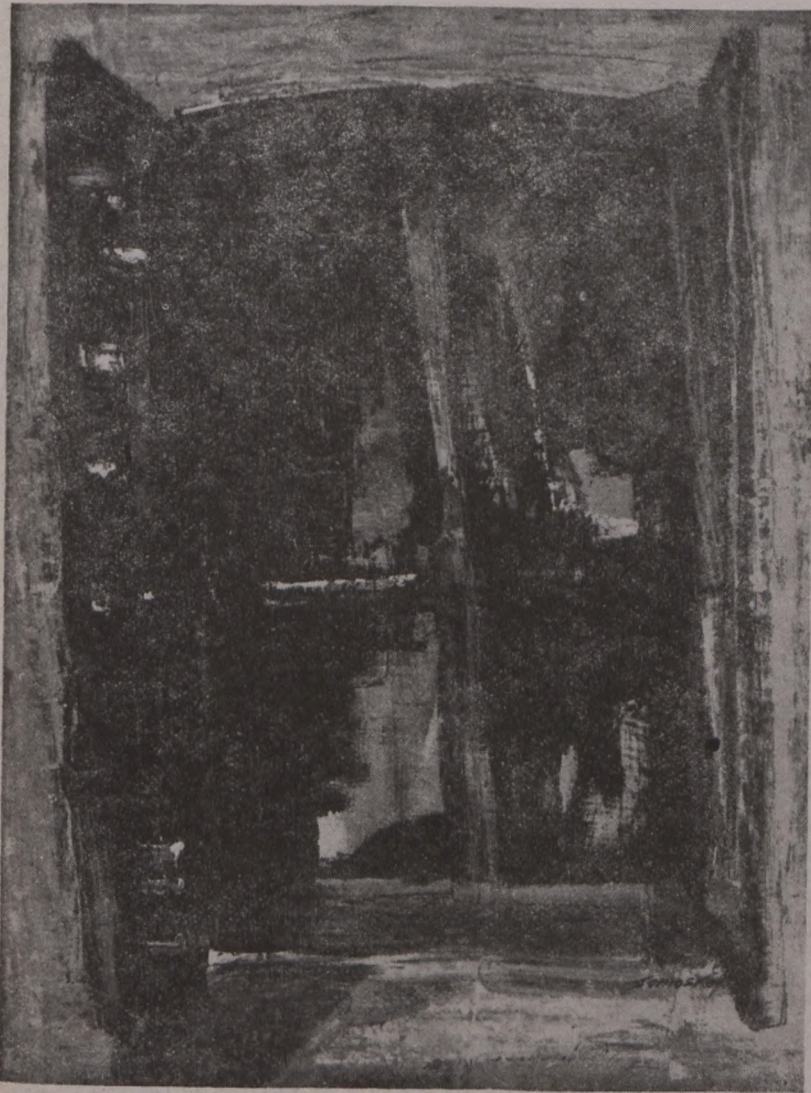
HOVÁN: (párhuzamosan beszélnek, mintha nem is figyelnének egymás szavára) Valakit csak úgy befogni, minden tapasztalat nélkül...?

KAKUK: (Tagoltan, nyomatékkal) Nekünk a szimpatizánsokra is...

HOVÁN: ... kitenni a lebukásnak, a verésnek...?

KAKUK: ... építenünk kell, ha a szükség úgy hozza!

HOVÁN: ... ez — lelketlenség!

(Csend. A lakodalmi zene hallatszik távolabbról)

KAKUK: (Más hangon) Ha nem ismernélek, elkergetnélek.

HOVÁN: (Enyhősit a hangján) Értsd már meg: ez még gyerek!

KAKUK: (Fojtottan, de élesen) Te hogy kezdted? Hány éves voltál? És én? Meg a többiek?... Mint most ez a „gyerek”!

HOVÁN: Ne használd ki, hogy szeret...

KAKUK: A szerelemnél is van fontosabb...

HOVÁN: Legalább ne én szervezzem be...!

KAKUK: És amikor másokat szervezel? Akkor nem jut eszedbe, hogy azok is tartoznak valakihez?... Ez a te feladatod!

HOVÁN: És ha nem vállalom?

KAKUK: Megteheted. Egyszer.

HOVÁN: Van tebenned érzés?...!

KAKUK: Erre majd máskor felelek!...

(Vonaton. Csattognak a kerekek. Időnként füttyent a mozdony)

HOVÁN: (Közel) A végállomásig megyünk, meg vissza. Addig mindent meg kell beszélünk...

TERÉZ: Itt, a nyitott peronon?

HOVÁN: Itt. Nem hallja senki... Segítenél nekem?

TERÉZ: Még kérdezed?

HOVÁN: Nekünk!

TERÉZ: Így értettem én is...

HOVÁN: De... vége a gondtalan életnek... megváltozik minden...

TERÉZ: Te is csinálod.

HOVÁN: Féltetek!

TERÉZ: Szeretlek!

(Csattognak a kerekek a váltón)

TERÉZ: Legalább többször látjuk egymást!...

HOVÁN: Nagyon veszélyes...

TERÉZ: Majd vigyázunk egymásra...

HOVÁN: Ha elkapnak, gyertyával égetik a bőrödöt, gumibottal vernek, szöveget ütnek a körmöd alá...

TERÉZ: (Szinte sikoltva az iszonyattól) Ne!... Ne folytasd!

(Éles, hosszú vonatfütty)

TERÉZ: Mi lenne a dolgom?

HOVÁN: Levelet viszel Pestre. És hozol is. Néha röplapot.

TERÉZ: Milyen levelet?

HOVÁN: Közönséges... De vegyszerrel titkosítás van rajta...

TERÉZ: És kinek kell majd átadni?

HOVÁN: Mindent megtudsz...

(Kocsmazaj. Zúrzavaros beszéd, pohárcsengés, láрма.)

BANDI: (Nagyon ingerült) Kinek van joga az én hügomat, a tudtom és beleegyezésem nélkül...?

HOVÁN: Hallgass! Ne kiabálj! Megvesztél?

BANDI: ... álljon elém! Úgy megverem, hogy összezsínálja magát!

HOVÁN: Vigyázz! Jönnék! (Hangot vált, szélesen) Isten éltesen pajtás! (koccintanak)

BANDI: (A foga között szűrve) Dögölj meg... Nem te... Az a hosszú, sovány! Lefogadom, hogy kopó. Megverjem? Most úgyszólván kedvemben vagyok...

HOVÁN: Nyughass már, az istenedet!

BANDI: (Felfortyan) Nyughass!?! Mért nyughass? Folyton csak nyughass! Nem dumálni kéne, hanem megfordítani a lapátot, oszt adjad neki, a szemé közé! Az az osztályharc, nem a fecsegés!

HOVÁN: Te aztán megoldanád!

BANDI: Nekem csak kétféle ember létezik: akit meg kell verni, meg akit nem kell megverni. Több nincs! Mindig csak nyughass!?! Mi lett a nagy szervezkedésből is? Mindjárt megmondom... Elegendem van az egészből!

HOVÁN: Nem tudod, miket beszélsz!

BANDI: Örülj, hogy te tudod. Mert te okos vagy. Én meg csak egy nagy marha

HOVÁN: Mi a bajod?

BANDI: Útni, vágni szeretnék!... Szétverni ezt az egész rohadt, disznó világot! (Nagyot fúj, kissé lehiggad) Mi a szándékom Terivel?

HOVÁN: Szeretjük egymást.

BANDI: Nem ez érdekel... Be akarod szervezni őt is?... Beteg!

HOVÁN: (értetlenül) Mi baja?

BANDI: Valahová utaztatok és megfázott a peronon. Lázás. Fáj a háta... Lehet, hogy tüdőgyulladás...

HOVÁN: Azonnal fektesd ágyba!

BANDI: Nem akart, de bevágtam a párnák közé. Most aztán sir... hogy elmondta, mit szólsz majd hozzá... Mondtam, ne izgassa magát, majd én elintézem veled... Mért akarod beszervezni...? Nem elég egy családból egy...?

HOVÁN: Szükségünk van rá.

BANDI: Itt vagyok én. Kettő helyett is, ha kell.

HOVÁN: Téged már ismernek...

BANDI: Az igaz... (Más hangon) ... Meg kéne valahogy röntgeniztetni Pesten... Nyugtalanít!... Az isten is csak nézi-nézi az egészet, oszt nem csinál semmit, csak nézi... (kiköp)

(...)

BESZÉLŐ: 1929. Jelentés a belügyminiszternek: „...A baglyasaljai szénbánya kerületében ismeretlen tettesek nagyobb számú kommunista röpiratot dobáltak szét. Nyomozás folyamatban...”

(...)

TERÉZ: (Mebántódva) Titkolózol előttem.

HOVÁN: Vannak dolgok, amik nem tartoznak rád.

TERÉZ: Ha valami bajod esik... az sem tartozik rám?
 HOVÁN: Figyelmeztettek, az én életem nem olyan...
 TERÉZ: Most már az enyém sem... Ha egyszer lefognak... az sem tartozik terád?
 HOVÁN: Próbálg megérteni...
 TERÉZ: Te is!... Érzem, más lettem... fontos, amit csinálok... És nem akarok csak „postás” lenni!... Holnap ott leszek én is a körmenetben.
 HOVÁN: (Megrökönyödve) Honnan veszed ezt?
 TERÉZ: Eltitkoltad előlem!... Ott lesznek az összekötők minden bányából... megbeszéltek a sztrájkot...
 HOVÁN: Ki mondta ezt?
 TERÉZ: Nem fontos!
 HOVÁN: Fecsegett! Lebukhatunk!
 TERÉZ: Ne félj!... Sulyok bácsi mondta... vigyázzak, ha netán én is ott lennék...
 HOVÁN: (Nem akar hinni a fülének) Sulyok bácsi?... Nemrég szabadult, állandóan figyelik... hol beszéltél vele?
 TERÉZ: A meddőhányón.
 HOVÁN: Megörültél? Tisztára elment az eszed! Ott voltál köztük?
 TERÉZ: Többször is... Ott vannak a szabadult kommunisták... politizálnak... keresgélnek a szentet... tanulok tőlük...
 HOVÁN: De ott vannak a spiclik is, a besúgók!... Na, most már legalább a te neved is rajta lesz a feketelistán! Mért nem kérdeztél meg?
 TERÉZ: Nem vagyok már gyerek...!
 HOVÁN: De az vagy! Ha elengedem a kezed, rögtön elkószálsz melőlem... Többet nem megy a meddőhányóra! Bajt akarsz magadnak?...
 TERÉZ: Az a nagyobb baj, Jóska, hogy mindig a fáj a hátam... lázam van... izzadok... minden utazáskor újra megfázom...
 HOVÁN: Abba kellene hagynod.
 TERÉZ: Hogy képzeled?
 HOVÁN: Azonnal ágyba fekszel!
 TERÉZ: Holnap én is ott leszek a körmenetben... Legalább ez az egy nap!... Mindig ígéred, mindig csak tervezzük, sose jön el...
 HOVÁN: Holnap lebukhatunk.
 TERÉZ: Akkor — együtt.
 (...)
 (Gyors váltással: autótülkölés, villamos zaja, a városi forgalom ezernyi hangja. Majd csend. Szobában vagyunk.)
 ORVOS: (Tompá, fénytelen hangon) Üljenek le, amíg felöltözik... Gyújtssanak rá! (Apró zajok, gyufa sercen)
 HOVÁN: (Megköszörüli a torkát) Mi a helyzet, doktor úr?...
 ORVOS: (Hosszan kifújja a füstöt) Legjobb, ha őszintén beszélünk... Volt már tüdőbeteg a családban?
 BANDI: Egyik néném. Hat éve halt meg.
 ORVOS: A kislánynak mind a két tüdeje meg van támadva.
 BANDI: (Elszörnyülködve) Nagyon súlyos?
 ORVOS: Ha nem lennék ateista, azt mondanám, bízunk istenben.
 HOVÁN: Remény sincs?
 ORVOS: Nézzék, ha nem fázik meg... ha jól étkezik... ha sokat pihen... ha nem éri váratlan izgalom... évekig élélhet.
 BANDI: És a szanatórium?... Összeszedjük a rávalót. A bányászok nem hagyják el egymást.
 ORVOS: Az otthon a legjobb szanatórium. Írok a helybeli orvosnak. A gyógyszereket váltásák ki. A kezdő adagot én adom... Természetesen a lánykának nem szabad tudni semmiről... egy lelki megrázkódtatás elviheti...
 HOVÁN: Mivel tartozunk, doktor úr?
 ORVOS: Semmivel... Már jön is... De kár érte! Gyönyörű kis teremtés!... (váltással) ...Semmi baj, kislány, egy kis mellhártya-izgalom... Időnként jöjjön fel kontrollra hozzám...
 (Vonatkerekek monoton zaja, sípolás.)
 TERÉZ: Itt csókolgált meg először...
 HOVÁN: Kár volt kijönni, felizgatod magad...
 TERÉZ: Búcsúzom...
 HOVÁN: Bolondokat beszélsz! Gyerünk innen!
 TERÉZ: Hiába mondjátok, én tudom... Még az tartja bennem a lelket, hogy szükség van rám... számolom a napokat, gyűjtöm az erőt, amikor menni kell... Ölelj meg, Jóska!
 HOVÁN: Rézsketsz. Látod!?
 TERÉZ: Sose volt egyetlen napunk... mindig csak vártuk, vártuk... most már nem is jön el...
 HOVÁN: Dehogynem!
 TERÉZ: (élénken) Tudod, mi lesz holnap?
 HOVÁN: Betöltöd a tizennyolcat...
 TERÉZ: Tudtam, hogy nem felejtet el!
 HOVÁN: Mit adjak neked? Semmim sincs.
 TERÉZ: Nekem az a legtöbb, hogy — vagy!
 HOVÁN: Azért mégis van egy ajándékom...
 TERÉZ: Micsoda? Mondjad!
 HOVÁN: Ha meggyógyulsz majd, feleségül veszek...
 TERÉZ: (elsírja magát) Istenem!
 Életem legszebb napja!

KAKUK: Lássátok be, nem szabad tovább kockáztatni semmit.
 BANDI: Ha elveszed tőle, összeroppan, vége!
 KAKUK: A mozgalom érdeke...

HOVÁN: A mozgalmat mi csináljuk!
 BANDI: Miért kell a kettőt szembeállítani?
 KAKUK: Igazad van. Állítsuk egymás mellé... Hagyjuk meg neki a futármunkát... De az igazi levelet holnaptól más viszi... Legjobb lenne lebeszélni...
 HOVÁN: Próbáltam. Nem megy... Követeli a munkát betegen is!... (Báli zene. Mint a darab elején. Vidámság. Ezt halljuk egy darabig, majd)
 HOVÁN: (Nem akar hinni a szemének) Mit keresel te itt?
 TERÉZ: (Vidámságot erőltet magára) Táncolni akarok... Észre sem veszed?... A fehér ruha van rajtam...
 HOVÁN: Azonnal viszlek haza!... Még csak ez hiányzott!...
 TERÉZ: Ne... ne vigyél még...
 HOVÁN: Lázás vagy, tüzel az arcod... hogy tehetnél ilyet?
 TERÉZ: (Erőt vesz magán) Egész nap olyan jól éreztem magamat... tudtam, hogy este eljövök... itt akartam lenni... veled...
 HOVÁN: Rádteritem a zakómat... dideregsz.
 TERÉZ: (Végképp elhagyja az ereje) Jóska... Nem bírom...
 HOVÁN: Megyünk haza!... Az ölembe veszek... Utat!... Adjatok utat!...
 (Ahogyan távolodik a lánnyal, halkul a zene)
 (Újra a cellában.)
 HOVÁN: Biztos, hogy nem csaptál be?... Nem hazudtál?
 BALOG: (Tompán) Nem hazudtam...
 HOVÁN: Esküszöl?
 BALOG: Igen...
 HOVÁN: Szóval... azt mondták... beteg?
 HOVÁN: (Reszketőket sóhajt) ...Tudod, attól félttem, hogy a megrázkódtatás... Bandi is, én is... De, így jól van. Még van remény! Minél előbb ki kell szabadulnom innen...!
 (Kintről, a folyosóról ütemes lépések közelednek)
 BALOG: (Felfigyel) Jönnek!
 HOVÁN: Biztosan értertem. Kezdődik!
 BALOG: Vigyázz magadra.
 HOVÁN: Ne félj... most megint erősnek érzem magamat... Jó hírt hoztál... Áldjon meg érte...
 (Kulcszörgés. Kivágódik a cella ajtaja)
 FEGYŐR: (Kurtán) Hován:
 (Becsukódik az ajtó. Az ütemes lépések egyre távolodnak).

Szepesi József Elhagyott ház

Rég jártam itt, megváltozott
 azóta minden, minden:
 a meghitt kerti pad kopott,
 a pitvar bús, kiellen.

S oly nagy a csend, hogy szinte fáj,
 belétörpül az ember.
 Régvárt fiára ez a táj
 talán már rá sem ismer.

Itt vagyok újra. Semmi nesz.
 Az apró házikó nem él.
 Hideg a kémény, az eresz
 rozsdás, lyukas a fedél.

Megsárgult csontváz a lugas,
 hervadt bordáin por, penész,
 s amerre szem lát, dudva, gaz
 mindenütt, s minden múlni kész.

Repedt mankóval áll a kút,
 rokkant gerincén mély sebek,
 körötte néma vértanúk:
 tört korsók, fél edényfülek.

Korhadt favödrt nem meri
 vizébe már a gazda;
 nem kell már innia neki
 — bort sem — egy rossz falatra.

Nem kell a rózsafa-pipa,
 s hiába vendég, jóbarát:
 nem nyitja többé már soha
 szólásra ő az ajkát.

Magával vitte a titok
 oda, hol nincs több áldomás...
 Kihalt a porta, elhagyott,
 magányos koldus ez a ház.

Haláltánc

Kevesen tudják, hogy Wrocławban (akkor még Breslau) egy magyar század is felkeltette a figyelmet a második világháború végnapjaiban antifasiszta magatartásával. A szerző most befejezett dokumentumregénye, amely a század történetét dolgozza fel személyes élményen alapul. A regény címe: Magyar század a „Festung”-ban. Részletünk a regény befejező fejezete, amelyben a magyar század katonái az erődvárosban végül is fegyveres harcra igyekeztek menteni életüket. Magyarország már felszabadult, Hitler már öngyilkosságot követett el. Berlin a felszabadítók kezére került, de Festung Breslau SS-védői még ellenálltak...

Derűs, meleg idő volt. A fegyvernyugvás következtében a levegő is tisztult valamelyest, a brandkommandó nem hívta fel magára újabb gyújtogatással a figyelmet. A pályaudvarnak ez a része, rakodóival és raktáraival, a személy- és teherforgalom megszűnése előtt is csendes szakasznak számított, azonban május 5.-én a szanaszét álldogáló teherkocsik ellenére is valósággal kongott az ürességtől. Sehol semmi mozgás, mintha egy kísértetváros üres zugában adtunk volna egymásnak találkozót. Egyébként akkor, az adott időpontban vajmi keveset törődünk az időjárással, városképpel, általános hangulattal, sőt a csendet se csendnek fogtuk föl, annál is inkább, mert Laci fáradhatatlanul erre intette népét:

— Csak csendben! Csak csendben, bajtársak!

Háromnegyed kettőkor hajszálpontosan együtt állt a század a rönkmáglya mellett, egy fél raj kivételével, amelyik Vavrik Feri vezetésével valami különmunkára az Oderán túlra vonult. Megpróbáltuk értesíteni őket, de a küldöncök dolgavegezeten tértek vissza. Néhány ember miatt mégse odázhattuk el az alaposan megszervezett akciót! Ez volt a kisebb baj. Nagyobb izgalmat okozott, hogy a harmadik szakaszban még sokan hiányzott a fegyverre. Néhányunknak vissza kellett szöknie a Finanzamtba, ahol egy öttagú különítmény ezekben a pillanatokban kezdte el a német keret lefegyverzését és ártalmatlanná tételét. Ámde a fegyverkiosztás elsősorban időtrábló voltában rejtett veszélyt, hiszen ha kettőig nem érünk a vasúti híd alá, belekeveredünk a védelmünkre zúdított zárótűzbe.

Mindenesetre, amint mondani szokás, csipkedtük magunkat és néhány perc múlva Laci már ki is adhatta az indulási parancsot.

— Előre, magyarok! De csak csendben! Még csendesebben!

Utoljára maradtam, sereghajtónak. Szabó József, a pirosposzsgás továbbbszolgáló szakaszvezető caplatott mellettem, nem győztem nógatni, hogy katonásan szedje a lábát. Az volt az érzésem, hogy le akar szakadni a többiektől, nincs ínyére ez a kivonulás, amelyből kisejlett az eredeti szándék. Még a híd alá se értünk, már mindenki tudta, mire megy a játék. Hogy elérkezett a perc, amire négy hónapja úgyszólván szakadatlanul készültünk!

A híd közelében Ugró Laci szájpóstával megküldte a csendes parancsot.

— Észrevétlenül befutni a híd alá!

Meg is indult az emberhad, azonban néhányan gyáván az ellenkező irányba, a szanaszét pihenő tehervagonok felé futottak. Szabó szakaszvezető a híd közelében, egy óvóhely tetején állt és tenyerét használva szemellenzőnek a közeli lövészárkokat leste.

Erélyesen rákiáltottam.

— Azonnal jöjjön le! Elárulja a század rejtékhelyét!

De Szabó csak állt, mint balfiú a szirttetőn. Éppen lelövésről akartam megfenyegetni, amikor kezdetét vette a zárótűz, húsz-harminc méternyire a hídtól, mint rendhagyó felhőszakadás, hullni kezdtek a gránátok és ágyúlövedékek s a nagy csatazajban aknavetővel telibe találták Szabó szakaszvezetőt. Annus Béla elsősegélyládiájával fől-szaladt hozzá, de nyomban vissza is jött.

— Szétlapult, mint a palacsinta — mondta. — Nincs benne egy szemernyi élet sem.

Szabó szakaszvezető volt az első, s mint később kiderült, egyetlen halottunk az áttörés alatt, de ő is magamagának kereste a bajt. Nem szólván arról, hogy a megdondatlanság ijedelmet és riadalmat okozott a többiek körében

Ott álltunk tehát a híd alatt, ahonnan nem egészen száz métert kellett már csak megtenni a bérházig, amelynek pincéjében szovjet barátaink várnak ránk.

A hídon két sánc fekszik. Ezzel párhuzamosan halad az utca, amelyet az általunk épített lövészárkokrendszer keresztesz. A lövészárkok felé a süllyesztett aluljáróból a süllyesztett feljáró út védelme alatt mintegy tíz méternyire veszélytelenül el lehetett jutni, csak ezt a tíz métert kellett volna futva megtenni, hogy a bal oldali kis utcában állomásozó német katonák föl ne figyeljenek ránk. Jobbról nem fenyegetett veszély, mert a síneket az úttól vastag kőfal választotta el. A német lövészárkokból újabb harmincméteres futás (a német és a szovjet lövészárkokat csak egy üres teleknyi távolság választotta el egymástól) és máris biztonságban találja magát a boldogtalan magyar katona.

— Melán induljon el rajával! — adta ki a parancsot Ugró Laci.

S nyolc-tíz ember, az élen Melánnal, nekilendült. Hátulról figyeltem, amint puskával a kézben, előregörnyedve csatározlopban osontak a kőfal tövében. Csakhamar elérték az alig tízméteres szakaszt, ahol az út szinte a vasúti töltéssel egy szintre magasodik. Abban a pillanatban géppuskasortűz kelepelt föl a kis utcából. Melán és még ketten az árokba futottak, a többiek viszont hasravágódtak éppen a legjobban belátható helyen. A hasonfekvők fölött pattogtak a golyók a kőfalon.

Ordítottam, ahogy a torkomon kifért:

— Fussatok!

S ők futottak is, csak hogy hátrafelé, vissza a biztonságosnak vélt híd alá.

Zúgás, morgás, zűrzavar támadt sorainkban. Pillanatra Ugró Laci is tanácsstalanná vált, pedig minden perc késedelem halállal fenyegetett.

— Tíz önként jelentkezőt kérek! — emeltem meg hangomat.

Senki se lépett ki.

— Úgy látom, mindenki egy emberként készen áll a harcra — mondtam. — Így tehát én jelölök ki tíz embert.

Soroltam a csongrádi „kubikosok” nevét. Még vigyázt is vezényeltem, hogy nagyobb legyen a cirkusz, és elindultam az előbbi úton, ahol Melán raja megtorpant.

Ahogy kiléptünk a híd alól, hátrafordultam.

— A mi feladatunk lesz, hogy a többiek biztonságos átérését fedezzük — mondtam. — Aki parancs nélkül hátrafut, agyonlövöm. Megértették?

Nem hiszem, hogy bárki is komolyan vette a fenyegetést.

— Meg — válaszolták mégis.

— Akkor előre!

A géppuskasorozatból nekünk is kijutott, de amikor beugrottam az árokba, boldogan konstatáltam, hogy a raj minden tagja sértetlen. Igaz, a fele visszafutott a biztonságot nyújtó híd alá. A lövészárokban nem silbakolt német katona, sőt a kőfalon belüli géppuskafészek is üresen tángoltak. Pedig innen le lehetett volna tarolni valamennyi átfutó tárgyat. Minden jel arra mutatott, hogy a géppuskák és a lövészek Melánékkal együtt átszöktek a biztonságosabb oldalra.

— Egy ember visszamegy és szól Ugró hadapród úrnak, hogy szabad az út! Egy ember velem marad. Belül megyünk a kőfalon, nehogy a németek erősítést küldjenek a szakaszparancsnoki bunkerből! A többiek átfuthatnak! Az a pincelejárát már az oroszoké.

Az utasítást visszavivő „egy ember” az akkor már nyomunkba ért Schlachtoczký volt.

Amikor átbújtam a kőfalon vájt résen, a lövészárkok belátható ágában csak egy 15—16 éves, megrémült Hitler-jugend álldogált, kezében ócska mauser remegett. Rárontottam, de géppisztolyom csütörtököt mondott. A tusával vágtam fejbe, a szuvas fa szétvált. Akkor már a gyerek mauserja a hasamat csiklandozta. Nem tehetek egyebet, ki kell csavarjam a kezéből, mielőtt elszüethetne.

Éppen a puska elvételével voltam elfoglalva, sikerült is az öreg szerzőt félrefordítani, így a puskacső veszélytelen helyzetbe került. miáltal nagy kő esett le a szívemről. Tisztában voltam vele, ha nem egy reszkető Hitler-jugenddel állok szemben, akkor már a dumdum-golyó a hasamban várta volna, hogy fölemésszem, mint a tejföls töltött káposztát. A gyerek az ijedségtől egyszerűen képtelen volt elszütni. Most hogy birkóztunk, már keményen ragaszkodott mauserjához, jól lehet mert tudta, hogy a fegyverét elhagyó katonát kíméletlenül főbe lövik. Hozzápréseltem a kölyköt a futóárok falához és a puskát keresztben a torkához illesztettem és rászorítottam, mintha puskából és emberből óhajtanék feszületet egybeilleszteni. A fiú felnyögött, én pedig még inkább rátámaszkodtam. Testemmel tökéletesen eltakartam, eleven védőpajzsot alkottam fölöttem.

E testhelyzetnek az elkövetkező események alakulásában jelentős, a magam szempontjából döntő szerepe lett.

Történt ugyanis, hogy a közvetlen közelünkben felbukkant egy repülő egyenruhás SS őrmester. Váratlan megjelenése a lövészárkok pontján nem volt szokatlannak ítéhető, mivel ezeket az árkokat tudatosan cikcakk irányban ássák, hogy minél több legyen a kiszögellés a célzáshoz, minél nagyobb legyen a védelem a bombák és nehézfegyverek ellen. Az SS, aki előretartott pisztollyal közeledett, látván ifjú bajtársa szorongatott helyzetét, a biztonság kedvéért a jobb combomba eresztett három golyót.

Följebb nem mert lőni, nehogy a német fiúban tegyen kárt. Most már mindenáron meg kellett szereznem a puskát. A Hitler-jugend olyan görcsösen kapaszkodott bele, mint komondor a velőscsontba. Hiába igyekeztem néhány térdlökéssel az érzékenyebb testrészen keresztül jobb belátásra bírni. Helyzetem kilátástalannak, jövőm aggasztónak mutatkozott. Egyedül vagyok kettő ellen és még használható fegyverem sincs!

A kritikus pillanatban szökellt át a kőfalon vágott résen Gajdos Károly, a századparancsnokunk.

— No, Karcsi — mondtam fennhangon —, most mutasd meg a lövési tudományod! Fingasd ki ezt a gyászhuszárt! (Mármint a fekete egyenruhás német őrmestert!)

S ő megmutatta, mit tud.

Úgy ahogyan begyakorolta, madzagjánál fogva előrántotta forgópisztolyát, amely lövésre kész tenyerébe repült, csak a kakast kellett meghúzni. Igaz, hogy az első két golyó a bal combomat találta el, de a harmadik a magas homlokú, kopasz felű SS őrmester halántékába csapódott. Ez búcsúzóul még egy golyót eresztett a lábamba, majd teljes hosszában hasravágódott. Arca földhöz simult, csak a sebe maradt szabadon. Mint zűk vizű forrásból, kibuggyant néhány vércsepp a sebből, de az is hamar megalvadt.

Beszedtem hirtelenjében hat-hét golyót, bár a legkisebb fájdalmat sem éreztem. Ha megdobnak meggyaggal, tán jobban fáj. Mindenesetre most már minden erőt a puska megszerzésére fordítottam. Kiderült, hogy erőlködnöm sem kell, mert a fiút őrmestere halála annyira meghökkentette, hogy erőtlenül elengedte a fegyvert.

Gajdos már nem tartózkodott az árokban, láttam, hogy lóhalálában fut a szovjet állások felé. Nyomában lövésektől porzik az utca. S még sokan futottak át a megjelölt szakaszon.

Egyszeriben kiábrándító gyengeség fogott el. A megszerzett puska csaknem kihullott a kezemből. Még mindig szétárt karral, előre nyújtva tartottam, mintha tornagyakorlatot végeznék vele. A Hitler-jugend látván tétovázásomat, galléron fogta a halott németet és két kézzel húzta, cibálta a szakaszparancsnoki bunker felé. Velem közben megfordult a világ. Megpördültem képzeletbeli tengelyem körül, mintha ringlisziszterű gyorsasággal forogtam volna egy ideig, s egyszer csak a géppuskafészekben egy töltényes láda vasalt sarkára huppantam. Akkor sajdukt belém az első fájdalom. (Mint a későbbi röntgenvizsgálat megállapította, tomporcsontom eltört, hosszában szétvált, mintha a hitvány ragasztó csak addig tartotta volna össze.)

Számam kicserepesedett. Pokoli szomjúság gyötört, Inni! Inni! Köpenyem zsebében lapult ugyan egy butykos, de már képtelen voltam elővenni. S akkor a parancsnoki bunker felől elővánszorgott Melán, aki-ről azt hittem, hogy már régen odaát van. Bőrkabátot viselt, keményen, határozottan lépegetett.

Rákészültem, hogyha mellém ér, megkérem:

— Komám, vonszolj át magaddal!

Hang azonban nem jött ki a számon, ő pedig nem látott, csak ment, szemében azzal a szent revülettel, ami ezen a napon századunk szinte minden tagját hatalmába kerítette. Később tudtam meg, hogy percekkel előbb, de már az SS őrmester halála után, egy öreg, megátalkodott Volksturmmann ő is a másvilágra küldött.

Még többen futottak át, majdnem mellettem. Csak a kőfal választott el az ijedt, lihegő testektől.

S akkor két fegyveres német megragadott és maga előtt lökdösött a szakaszparancsnoki bunkerig. Mintha évekig tartott volna az a száméternyi út, amely csak bevezetője volt a későbbi tortúrának.

A szakaszparancsnok méla undorral mért végig, mintha egy amőbát nézne rendkívüli nagyítású mikroszkópon át. Szinte beszélt a tekintete: „Mit találtak ki, ti undorító véglények! Azt képzeltétek, hogy a felsőbbrendű fajnak túl lehet járni az eszén!” Vagy, ahogy Nietzsche mondja: „Zúzzátok, törjétek össze a jókat és igazakat!”

— Was ist los? (No, mi van?) — bámult a képembe.

— Megsebesültem — mondtam. — Részesítsenek elsősegélyben.

— Nincs fölösleges kötszerünk. Ami van, az másnak kell.

— Emberség is van a világon — mondtam, mert a parancsnok ágyának dőlve valamennyire magamhoz tértem.

— Emberség? Te beszélsz emberségről, te disznó? — mondta monoton hangon —: Hátulról, orvul támadtok, mint a kóbor ebek. Hány németet lőttetek le hamarjában? Azokat a németeket, akik hónapok óta etetnek benneteket és lám, kígyót melengettek a keblükön. Te szemét!

Mindezt úgy sutyorogta el, mintha szerelmet vallana.

Nem mondhattam el, hogy ha nem rakják közéjük azt a néhány vakbuzgó SS-t, az egész szakasz békén átmaszírozott volna velünk a tovarisokhoz, ő pedig maradhatott volna magának a bunkerban, hogy valamin röhögni is lehessen.

A századparancsnokságról telefonáltak, hogy szállítsanak át oda. (Közben Ugró Laciék már ásókkal kezdték elvagdogni a telefondrótokat a híd alatt.) A szakaszparancsnok köpött egyet.

— Vigyétek a kutyát!

— És az elsősegély?

— Kapsz te ott olyan elsősegélyt, hogy az egész családod megemlegeti.

A két német, aki az imént belökdösött a szakaszvezető bunkerjába, látván gyengeségemet viszonylag tisztességesen viselkedett. Belekapaszzkodtak a köpenyem ujjába és annál fogva húztak maguk után a három bérház emlékét őrző téglahegyen át, mint a Bodri a rongyot. Mégse hátulról rugdostak, pedig megtehették volna. Hiába, mindenütt akadnak jó emberek!

Mire átrángattak a hegyen, nadrágom szára alaposan megtelt vérről.

Kisérőim odaállítottak a századparancsnoki pince bejáratához, mint egy próbababát, azután elengedtek. Egyetlen emlékem maradt meg: a pincébe az utcai ablaknyílásokon át bevetődött a délutáni napsugár. S a sugárkéve veszettül forogni kezdett, mint egy kiszidolozott aranypropeller.

Mintha órák teltek volna el. Ott feküdtem a padlón arca borulva, egy nagy víztöcsében, a vizet valószínűleg észhez térítésem érdekében pocsekolták el.

A markáns századparancsnok pattogós ütemet kopogtatott ki körmével íróasztalán:

„Kinn a pusztán nyílik egy szép rózsaszál;

A neve: Erika.

Minden álmod, minden vágyam arra száll,

Merre jár: Erika...”

S akkor egy rövid időre abbamaradt a kopogás.

— Vigyétek át a zászlóaljparancsnokhoz! — mondta a markáns. — Hadd legyen neki is valami öröme!

Már eszméltem. Szemem sarkából ki-kikukucsáltam, csak hogy nagyon jó volt a nedves, hideg földön feküdni, tehát ott maradtam, amíg a hónom alá nem markoltak pribékeim.

A századparancsnokság a Berliner Strassén állt, a Finanzamt oldalán. Vele szemben, a másik oldalon, srégvizavi székelt, a zászlóaljparancsnok. Az utcán csodálatomra Metternich várt. Nyomban hónom alá nyúlt és sugdosódva kérdezte:

— Gajdos meg? — (Gajdos átment?)

— Átment — mondtam. — Két golyót a combomban hagyott, hogy legyen valami emlékem tőle.

— A hadnagy csinálta az egészet — kezdte el a sopánkodást. — Átküldte Schlachtoczkyt, hadd borotváljon meg és a ravasz figaró mindenkit leitatott pálinkával. Azután ránkcsaptak, elszedték a fegyverünket, s bezártak minket a páncélszekrénybe, meg a fridsiderbe... Kurgyis elvitte a tárogotomat. Zsíroztam, babusgattam, vigyáztam rá, ő meg elvitte...

— Téged is becsuktak?

— Engem magukkal hurcoltak a híd alá. Át akartak vinni az oroszoknak, ajándécul.

Elgondoltam, milyen szép ajándék lett volna, Ivánék bizonyára sokkot kapnak a gyönyörtől.

A zászlóaljparancsnok, aki első pillantásra jámbor, jól ápolt, síma képű értelmiségi benyomását tette, habzó szájjal ordított. De nem rám, rám ügyet sem vetett, hanem Metternichre. Minden második szava az volt, hogy Schweinerei.*

— Hónapok óta készülnek, fegyvert visznek a körletbe és az oberfeldwebel semmit se lát, semmit se hall. Azután ellenállás nélkül átadják a fegyvereiket! Az ön fegyverével percekkel ezelőtt újabb három SS-katonát lőttek le. Remek automata géppisztoly, jól áll a külföldiek kezében.

Kezdtem gyöngülni ismét.

— Kötözzenek be — mondtam.

A Bataillonskommandant nagyot rikkantott, mire két fogdmeg a szobában termett és vigyázzba merevedett.

— Vigyék ezt a hullót! — mondta a parancsnok. — Lökjék a többi közé! Hatkor kivégzik valamennyit!

Átellenben, az utca páros oldalán (érdekes módon ez a ház és a Finanzamt csaknem épségben máig megmaradt) egy ajtó nélküli, utcáról nyíló szentespince előtt két géppuska állt, lövésre készen. A két fogdmeg korántsem tapintatosan letaszított a lépcsőn. A lendülettől és a tehetetlenségtől szárny nélkül is repülni tudtam. Négy erős kar a levegőben kapott el.

Felismertem Kárpáthy hangját.

— Azt hittem, te voltál az első, aki átment...

— Megsebesültem — nyögtem.

— Segíthetünk?

— Nem hiszem. A vér megalvadt, így jó — hasra feküdtem és homlokomat is a hideg pinceföldhöz szorítottam. — Ugró Laciról mit tudtok?

— Szerintem átment — mondta. — Ide csak a notórius gyávák és a kiválasztott hősök kerültek.

Sokáig hallgattunk, senki se óhajtott beszélgetni.

— Hat órákor kivégzés — mondtam. — Ti még addig elszökhettek innen. A géppuskáknál egy lélek sincs. Csak meg kell fordítani őket és sakkban lehet tartani vele az egész német zászlóaljat...

No, az idepréselődött nyolc-tíz embert, akik az áttörés veszélyei ellen a pályaudvaron veszteglő tehervagonokban kerestek menedéket, részben gyávaságból, részben valamely pacifista felekezet intelmeinek engedve — cseppet sem tüzelte a harci kedv. Oly ferde pillantásokat vetettek a gádor fölött veszteglő két géppuskára, mint beteges hajlamú férfi a strandoló fiúcskára.

A pincét középpütt strukturálisan betervezett téglaszlop dúcolta alá. Annyira meghatározó helyen emelkedett, hogy fekve nehéz lett volna elkerülni. Az én fejem is csaknem az oszlopig ért. Nos, Kárpáthy ehhez az oszlophoz támaszkodott, guggolva és gunnyasztva, mint a putrik előtt pipázó, öreg cigányasszonyok.

— Élni szeretnék — csuklotta ki könnyei közül. — Nem akarok meghalni.

A sírás rám is átragadt. Fejemben gőzkalapácsok sújtottak ütemesen, majd minden zajt, mozgást hallhatatlanná tett a Niagara fennsége zúgása. A rövid, alig ötven kilométeres folyó torkolata előtt két hatalmas zuhatagot alkot, az egyik 900, a másik 300 méternél szélesebb, a vízesés sodró árja elfedi a torz köveket, csak a víz csipkés, fehér habja fodrozódik és veszi hátára az emlékeket. A robajló ár lányokat, jó és rossz tündéreket sodort magával. Kibomlott hajjal száguldott felém Magdus, fekete fürtjei tüllfüggönyként láttatták bájait. Segítségért kiáltozott Feci, akire tudatosan már régen nem gondoltam, most mégis féltettem törekeny testét. Hangosan viháncolt Viola, kacagása áttört a víz robaján és kis mellbimbóiról szirmonként vált le a fehér műmell. Lotte a vízből hógolyót gyúrt, azt hajigálta felém. Azután lányok garmadája zuhogott alá a Niagarán, megannyi nyers hús, érett, vérszagú, oroszlánbősítő. S míg mindez lezajlott, időnként fölfölbukkant anyám, amint öblögetésre szánt ágyneműit elébe tartotta a zúgó ár tajtékának. Szólni akartam hozzá, de bármekkora is kiáltottam, hangomat elnyomta a zuhatag robaja. De egyszer, egyetlenegyszer sikerült vele szót váltanom, intésére megmerevedett és elhallgatott a Niagara.

„Mi történt, kisfiam?”

„Semmi, anyukám, csak kaptam néhány lövést.”

„És ez baj?”

„Nem baj, csak kellemetlen. A baj ott kezdődik, hogy ki fognak végezni, mint egy bűnözőt.”

„Ó, kisfiam, miért mondd te ezt nekem? Miért fájdítod a szívedet?”

„Hogy segít rajtam. Kicsi koromban is mindig segítéssel.”

„Ma már nem tudok segíteni, kisfiam. Ha az téged megnyugtat, szívesen imádkozom néhány sort. Nem sok időm van, éppen nagymosásban vagyok...”

S akkor a vízesés megint nekilódult, hogy felfalja, szétmállassa az útjába kerülő szerves és szervetlen életet. Két német katona kísérte a parton Tamarát. Szuronyos puskájukat előre tartották, de sóvárgó szemüket le nem vették a meztelen lányról. Az egyiknek a duzzadt, anyás mellek láttán futott össze a nyál a szájában, a másik az ágyék titkát kutatta kigúvadt szemmel. Tamara bemelegedett a sodró árbába és a tajtékok között mutatta be akrobata mutatványait, amik még csábítóbbá tették idomait. Időnként azonban a háttérből, hol Rensch, hol Metternich, hol Baron hadnagy hangján fölharsant a parancs: „Lőjjetek le! Orosz!” Rohantam volna segíteni, de a hegyes vasékek földhöz szögezték a lábamat.

Kárpáthy megemelte a fejemet. Arca maszatos volt a könnytől, a pinceajtón beszűrődő alkonyi fény szivárványszínűre festette.

— Rosszul vagy? — kérdezte.

Hanyatt fordultam, lábamat fölhúztam és fekttem a térdemre tettem a kezemet.

— Semmi bajom — mondtam és valóban frissnek, üdének, egészségesnek éreztem magamat. Szinte bosszantott, hogy itt lebzselünk, ahelyett hogy a természet szép, tavaszi tájain barangolnánk.

Kis idő múlva megkezdte műsorát a szovjet gigantofon, az óriás rádió, amelynek hangja betöltötte a várost. Ment a „Maros vize folyik csendesen” és ment a „Valahol Oroszországban”, a Karádi-lemez, amit bizonyára magyar volta miatt tettek föl, tartalmát aligha ismerték, vagy abban a percben nem tulajdonítottak neki jelentőséget. Azután szokás szerint abbamaradt a zene és magabiztos, érces hang tette közhírré (Kárpáthy önkívületben fordította), hogy amennyiben a német fogságba került magyaroknak egyetlen hajuk szála is meggömbül, minden magyarért negyven német tisztet végeznek ki. S hogy kétségeink ne lehessenek Kárpáthy fordításában, egy másik hang a felhívást magyarul is megismételte.

— Ugró Laci mégis csak átért — mondtam megnyugodva. Ismét hasra fordultam és a hűvös oszlophoz szorítottam homlokomat.

Tisztán hallottam Vass Miklós öblös, erős hangját, amint a Lehár-operettből. A cárevicsből énekelte a megrázó strófát. Csillogott a hangja, mint a metszett pohár

„A Volga vizén jöttem át,
Mint fészket őrző sasmadár;
A pusztaságon éj és csend
Nincs holdsugár, se csillag fent.
Mozdulatlan néma táj,
Kozák legény szíve fáj, de fáj,
Mert a szív megérzi, mit jelent,
Ha az ember elhagyott...”

Azután minden elnémult. A Niagara se fenyegetett pusztító erejével többet. Számomra egy időre megszűnt a világ.

Mialatt mi az ismeretlen szenespincében vártuk sorsunkat, azalatt a Festung-parancsnokság pincéjében, mint vízbe önlött forró ólom, alkulgatott a történelem.

Niehoff föld alatti szállásán összedugták fejüket az illetékesek: Ruff generális, a 609. hadosztály parancsnoka, von Friedenburg, repülő ezredes, Mohr alezredes, Lindenschmidt őrnagy, Herzog SA-Obergruppenführer, a Volkssturm parancsnoka, Fischer főhadnagy, a parancsnok adjutánsa, Fuchs őrnagy, a főszállásmester és Tiesler vezérkari ezredes. Ez a névsor azért érdekes, mert hiányzik közülük Hanke mester, mint Himmler utóda, az SS teljhatalmú Reichsführere. Sőt alighanem Niehoff már „für, alle Fälle” elkészítette a kapituláció német vázlatát is, a szovjet fél jóindulatú lovagiassága ismeretében, s ez a tanácskozás csak formalitás volt a hangulat fölmérésére.

Niehoff mindenekelőtt Schoerner marsall új parancsát olvasta föl, amely kísértetiesen egyezett a régivel: az utolsó szál emberig, az utolsó golyóig tovább védeni Festung Breslau.

A Festung-parancsnok ettől függetlenül józan meggondolásra, higadtságára szólította föl a jelenlevőket, akik közül Ruff generális nyomban a védelem folytatása mellett tett hitet, Herzog SA-Obergruppenführer pedig annak a reményének adott kifejezést, hogy az angol-amerikai féll létrejön a külön megegyezés, ami a keleti fronton új helyzetet teremt.

Közben telexen megérkezett a hadsereg-főparancsnokság parancsa, amelyben hozzájárul Festung Breslau kapitulációjához. Niehoff ezek után átballagott az egyetemi könyvtár pincéjébe, Hanke gauleiter rezidenciájába és a Reichsführert kész tények elé állítva, post factum bejelentette a kapitulációt. Hanke nyilvánvalóan a további harcok mellett állt, erről tanúskodik a frontújság következő napi, május 6-i száma is, amely még buzdító címekek jelent meg: „Az ellenállás a szovjet ellen tovább tart...” „Breslau szívósan kitart...” „Világító példa az egész német nép számára”. Niehoff generális nyilván följajlott egy könnyű felderítő repülőgépet, egy Gólyát szökésre, amit viszont az bizonyít, hogy Hanke május 6-án hajnalban valóban egy „Fieseler Storch” fedélzetén szökött meg, Wehrmacht-tiszthelyettesi egvenruhában.

De minden bizonnyal már május 5-én összeálltak a feltétel nélküli kapituláció rendelkezései, vagyis a nagyvonalú szovjet engedményeket pontokba foglalták. A végleges szöveg, amit aláírásukkal Glunzdovszkij és Panov szovjet tábornokok is megerősítettek, így hangzott:

1. Mindenekelőtt a Niehoff generális parancsnoksága alá tartozó hadsereg beszünteti a hadműveletet május 6-án, moszkvai időszámítás szerint 14 (helyi időszámítás szerint 13) órakor.

2. Minden egység, fegyverzet és az összes harci eszköz, szállító és technikai berendezés sértetlenül egy helyben marad.

3. A parancsnokoknak, tiszteknek és katonáknak garantálják életüket és élelmüket, megtarthatják személyi tulajdonaikat és kitüntetésüket, s a háború befejeztével hazatérhetnek hazájukba

4. Valamennyi kórházban maradó sebesült és beteg szovjet részről azonnali orvosi segítségben részesül.

5. Valamennyi civil biztonságát és normális életkörülményeit szavatolják.

6. A parancsnokok és a többi tábornokok személygépkocsit kapnak sofőrrel együtt, azonkívül a fogság idejére megfelelő személyzetet.

Érett tehát a béke.

Erről azonban semmit sem tudtunk, sőt ami nagyobb baj, a sorsunkról intézkedő németek sem.

★

Este nyolc óra tájban a Finanzamtban ébredtem föl, Vass Miklós és Drága Lajosom szobájában. A világítást két szál gyertya szolgáltatta, s amikor a sejtelmes homályban eszmélkedni kezdtem, az árnyalakok láttán az volt az érzésem, hogy egy gyászszertartás közepébe csöppenem, ahol én voltam a halott. Még percek kellettek, hogy a körülöttem ácsorgó alakok közül fölismerjem a hozzám legközelebb álló Baront és Kárpáthyt, és megkülönböztessenem a siralomházpincéből átkísért bajtársaimat a háttérben éberkedő német katonáktól.

Baron, mint egy körültekintő, bölcs fülesbagoly, nyomban megállapította, hogy ébren vagyok és közölte Kárpáthyval, hogy az akasztófára való, frech magyart (mármint engem) ki akarja hallgatni.

— Mondd meg neki, hogy előbb kötözzenek be! — vettem tudomást Baron úr szándékáról. — Már legalább tíz liter vért kiadtam magamból, pedig csak öt liter vérem volt, az is szűken.

— Már megint lázít a gaz rebellis! — horkant föl a Kacsakkezű.

Kárpáthy igyekezett szelídítgetni, mint a vadlovat. Elmondta, hogy végelgyengülésben szenvedek. Ez azonban cseppet sem hatotta meg a németet.

— Mondja meg, hogy mióta szervezik ezt az ocsmány dezertálást?

Mialatt Kárpáthy Baron kérdését áttette magyarra, szívembe hasított a felismerés, hogy a pokróc mögött ott lapul Tamarához írott levelem, ami éppen elegendő indok ahhoz, hogy mindönket kivégezzenek.

— Mondd, hogy nem volt itt semmiféle szervezkedés — mondtam a tolmácsoló Kárpáthy-nak. — Meg mondj, amit akarsz. Nagyobb baj az, hogy a szobámban áruoló irat van.

— Pedig alighanem átkutatják — mondta Kárpáthy és már fordította is Baronnak a választ.

— És akkor a mai disznóságot ki szervezte? — tette föl az újabb kérdést a Kacsakezű.

— Most mit csináljunk? És hol az a levél? — kérdezte Kárpáthy, cseppet sem törődve Baron kérdésével, hiszen Metternich már megadta az okos alaphangot, hogy mindent Gajdosra kell rákenni.

— Én egy lehetőséget látok — magyaráztam Kárpáthy-nak. — Megmondod, hogy ráz a hideg és hogy pokrócot kérek, mert különben megtagadom a további választ. Te pedig megkísérelted eltüntetni azt a cédulát...

Baron káromkodva bár, beleegyezett, hogy pokrócot hozzanak. Utanaszóltam Kárpáthy-nak.

— Az ágyam alatt van egy zsák dohány, az majd jó lesz fejpárnának...

Kárpáthyt Baron parancsára két szuronyos német kísérte el. Mint azonban kiderült, a két német a folyosó végén, az ajtóban megállt, s mivel az én szobám előszobából nyílt, Kárpáthy szabadon ügyeskedhetett.

— Minden rendben — nyugtatott meg, miközben a szüzdohányt igazgatta a fejem alá. — Elégettem a cetlit és hogy nagyobb legyen a balhé, égve bedugtam a szalmazsákodba. Azóta már az egész szoba lángban áll...

Valóban friss füstszag hatolt be a folyosóról, ámde ennek a németek közül senki sem tulajdonított jelentőséget. Gajdos ugyanis a németek lefegyverzése után szintén felgyújtatta körletét, amit a németek csak szívós munkával tudtak eloltani. Azóta is bűnjelek után kutatnak a korom és hamu között.

Még körülbelül egy órán át tartott a faggatózás, s ez idő alatt az apórotermetű Gajdos hatalmas, antifasiszta hőssé magasztosult, aki egy 170 fős, németbarát közegben egymaga harcolt töretlenül az egyedül üdvözítő bolsevizmusért, tökéletesen elkendőzve haladó szándékait.

Végül Baron is megunta az okatlan szócséplést.

— Önök most a mi foglyaink — mondta. — Deréksziját, cipőfűzőt, gatyamadzagot levetni és idedobni az asztalra. Át fogják kísérni önöket Oderán túli fogdájukba...

— És a sebesülteket mi lesz? — kérdezte Kárpáthy.

— Kórházba visszük a disznót, bár nem érdemli meg. A szeme sem jól áll. Fogadni mernék, hogy ez vezette az egész bábszínházat...

Igy kerültem május 5-én, későn este a Ring tőszomszédságában levő, piactéri föld alatti kórházba, amely emlékezetem szerint két emelet mélységben nyúlt a tér és a lebombázott, kiégett házak alá. Mégis csak szerencsétlen, árva, harmatgyenge vakondok lett belőlem!

Egy negyven év körüli, szemüveges orvos eltavolította a rengeteg alvástól vért sebemről. Két-három golyót minden fertőtlenítés nélkül, egy-egy biztos kezű „huszárvágással” kimentelt sekély ágyából, azután a felcserrel átkötöztette sebemet.

— Ez se bírja sokáig — mondta kézmosás közben. — Annyi vért vesztett, hogy jó ha holnapig kihúzza.

A felcser jelentőségteljesen nézett az orvosra.

— Ő vezette a lázadást. Hét németet megöltek, másik hetet meg átvittek az oroszokhoz.

Az orvos lefittyedt ajakkal bámult maga elé.

— Ma ez a dicsőség — mondta —, végül még lovagkeresztet kap érte.

Már harminc órája feküdtem félig eszméletlenül. Erőm teljesen elhagyott, de időnként észleltem a körülöttem felhangzó zajokat és olykor agyam tisztán és elevenen működött. Ilyenkor Tamarára gondoltam, aki telepátikus érzéseim szerint kétségbeesetten és fáradhatatlanul keres a rommá lett városban.

Déltájban ágyamhoz jött a kórház új, szovjet parancsnoka, a mosolygós arcú őrnagy. Mellemre tette nehéz kezét, s mint egy hangszóró, úgy harsogta.

— Jól van, magyar. Úgyesen csináltátok. Ha meggyógyultál, elmehetsz haza. Minden magyar elmehet haza. De a németek gyűjtőtáborba kerülnek.

S kedveskedésül küldött egy csajka teát.

Az emeleti ágyon feküdtem, alattam egy német közlegény nyögéscselt, aki már többször megpróbált szóba elegyedni velem. A szovjet őrnagy távoztával egy lécdarabbal megkopogtatta az ágyam alját.

— Vigyázz, magyar! — mondta jóindulattal. — Az orvosok ördögi tervet eszeltek ki. A magyarokat elteszik láb alól és a ti papírjaitokkal kiengedik a bűjtött parancsnokokat. Vannak itt olyan fejesek, hogy kincset ér a nevük is...

Bolondságnak tartottam a mesét, merész fantáziának, de a bogár ott motoszkált bennem és nem is hagyott nyugodni. Különösen akkor ijedtem meg, amikor a kis szemüveges orvos kijelentette, hogy kitűnően javulok, szépen erősödöm és pár napon belül komolyabb sebészeti műtétnek vetnek alá.

Kora délután váratlanul megjelent szobánkban Tamara, Vavrik Feri társaságában. Tamara sírt, Feri pedig elmondta, hogy előzőleg már őt másik kórházba végignéztek, amikor a Strigauer bunkerben egy ápolónő azt javasolta, próbáljanak szerencsét a Ringnél, a föld alatti kórházban. S íme, megvagyok!

Tamara látván, hogy sebesülesem nem életveszélyes, szenvedélyes gyorsasággal mesélte a vasárnap, a kapituláció eseményeit.

— Megadták magukat a németek mind. Az SS-ek, a Wermacht-katonák, a 28 Volkssturm zászlóalj. Negyvenezer német masírozott az átvevőhelyekre. Őt helyen zajlott a megadási szertartás. Külön helyen adták meg magukat a tábornokok és külön helyen a Festung parancsnokai. Niehoff házi őrizetbe került.

— És mi történt a külföldi lágerben?

— Ó, az csodálatos volt — áradozott Tamara. — Az emberek, mint egy hatalmas folyó árja, hömpölyögtek ki az őrizetlenül hagyott kapun át. Az őrtoronyban megjelent 23 nemzet zászlaja. Mert 23 nemzet fiai találkoztak össze ebben az újkori Babelben...

Németül beszéltem, mert én az orosz nyelvvel hadilábon álltam. Alsó ágytársam egy ideig hallgatott, majd közbevettem, mint a kuvik.

— Eddig megúsztad és most orvul láb alól tesz a ravaszság.

És elhadarta Tamarának is balsejtelmét.

Tamara egyenesen a kórházparancsnokhoz ment. A jóindulatú szovjet fiú tőle telhetőleg megnyugtatta.

— Ne félj semmit, a férjednek egy hajszála se görbülhet meg — mondta. — Különböző is az orvosok a gyógyításra felelősöknek, s ezt nem állíthatják aljas célok szolgálatába.

— Hitlerre is fölesküdték — szúrta oda Tamara búcsúzóul.

Engemet meg arra biztatott, hogy mihelyt érzek magamban valamennyi erőt, hagyjam ott a kórházat, majd ő ápolásba vesz. Az Oderán túl vár rám, egy kiégett pincében. Feri megnyugtatót, hogy ételital lesz elég. Ők egy-két napon belül hazaindulnak és meghagyják nekünk mindazt, amit a németek távozása után az élelmiszerraktárból összehalmoztak. Annyi a konzerv, hogy hónapokig élhetünk belőle.

Három nap múlva mankóval a hónom alatt, a dohányos zsákkal és a pokróccal a hátamon elhagytam a kórházat, zsebemben a „dokumentel”, amely szerint a feleségem lakásához közelebb eső Elbing-bunkerbe helyezték át. Elindultam toronyiránt és kínosan hosszú gyaloglás után, csupán ösztöneimre hallgatva, fölfedeztem a pincét, ahol Tamarának várnia kellett. Egy ismeretlen, Weber nevű magyar férfit és osztrák feleségét, akivel a nagyszabású lágermisen házasodtak össze, találtam ott. Elmondták, hogy Tamara három házzal arrébb egy épen maradt földszinti lakást vett használatba.

Bekopogtattam. Rohanva nyitott ajtót.

Megérezte, hogy én érkeztem meg.

Megkönnyezte a mankómat. De velem együtt nevetett, amikor fél kézzel az ágy végébe kapaszkodva, megforgattam a mankót és azt mondtam:

— Hej, ha az áttörésnél ez a lángszóró velem van, bizonyisten meg-táncoltattam volna azt az SS-t is!

Alaposan kikacagtuk magunkat. Kisvártatva Tamara megkérdezte:

— Csakugyan Gajdos lőtt rád?

— Gajdos remekül viselkedett — mondtam. — Lefegyverezte a németjeinket, én pedig neki köszönhetem az életemet.

— Azt mondták, bosszút akart állni rajtad.

— Hősként és becsületesen viselkedett. Nekem igazán elhihető. Ha belém is talált két golyója, az a véletlen műve volt. De az is lehet, hogy az előírásnál keskenyebbre ástuk a futóárkot...

Újabb két nap múlva hazajöttek a lakás tulajdonosai: az atléta Lotte és édesanyja, aki azóta is hiába kereste a férjét. Csontig soványodtak, szemükben az éhes és megalázott emberek örökmécsese lobogott. Jólakattuk őket, s amikor bejelentettük távozási készségünket, őszintén, jószívvel marasztaltak. Tamara megértette, hogy engem nyomaszt a korábbi ismeretség, velem együtt ragaszkodott a lakás átadásához. Visszamentünk a pincébe, de a kapcsolatot tovább tartottuk Lottékkal, és amikor Tamarát a váratlan betegség ágnak döntötte, Lotte kísért el a kötözésre és a szovjet komisszárhoz, aki lengyel és orosz nyelvű igazolványokkal látott el bennünket.

Alig kezdte meg működését a lengyel adminisztráció, fölkereste szállásunkat a közigazgatás ...roclawi lengyel vezetője a szovjet komisszár társaságában. Arra próbáltak rávenni, maradjak ott, telepedjek le végleg, megtesznek a vagonygár igazgatójának. Elmondtam, hogy lengyelül sem inni, sem enni, sem borotválkozni nem tudok, s minden vágyam régi ambícióm beteljesítése: újságíró akarok lenni.

Látván macacsságot, belenyugodtak hazatérési szándékomba, de indulásunk előtt néhány nappal a szovjet komisszár egy írógéppel és húsz jéger alsónadrággal ajándékozott meg, mondván:

— Erre szüksége van egy zsurnalisztának!

Az írógépet még csak értettem, de a gatyák!

Virágok és gyökerek

Állunk a hegyoldal lábánál. Nézzük a tavasziasan zöldülő dombhátat. A keskeny ösvény úgy világít a telet megsínylő, alig zöldellő fűben, mint a hanyagul odavetett fehér cérnaszál. Az ösvény két oldalán gyümölcsfák virágoznak. Az enyhe szél megremegteti az ágakat, az ágak elhullatják virágszirmaikat. Fehér és rózsaszín lepkeként szitálnak a virágszirmok a napfényben.

— Aki a virágban gyönyörködik, vajon gondol-e a gyökérre — szólal meg csendesen mellettem az öreg.

Hátunk mögött vén, földbe süppedt falusi ház. Kis kertjében ott árválkodik a kissámli, ahhoz támasztva a rövid, akácfaiból faragott sétabot. Anélkül ballagott ide az öreg. Most csak áll, és a nap felé fordítja az arcát, tömött őszes bajusza csillog. Halántéká ról fekete erek futnak össze a szeme sarkához. A kifakult munkánadrág zsebéből pipát vesz elő, komótosan megtömi, aztán meggyújtja. Aprókat szippant a füstből. Pipázik. Vár. Aztán így folytatja:

— Van olyan növény, amelyik hamarabb virágzik, mint ahogy rügyet, lombot fakaszt. Ez a som. Sárga virága van, és a virágoknak nincsenek levéltársaik. De ennek a növénynek a legszívósabb a fája. A nehézfejű szerszámok nyelét mindig ebből faragtuk. Valahogy így van ez az embereknel is. Ránézésre egyformák. Mégis van közöttük olyan, amelyik hamarabb virágzik, mint ahogy levelet nevel, és olyan szívós, hogy alig-alig lehet megtörni a szálát-gerincét...

*

Visszamegyünk a kis kertbe. Az öreg leül a kissámli, két súlyos kezét az ölébe helyezi pihentetni. Az udvarra kirakott asztalt nézi, amelynek fehér terítőjén szárad a tarhonya.

— Sok verse van az én életemnek — mondja az öreg. — Egy hét is mondhatnám-énekelhetném-sírhatnám egyfolytában, éjjel-nappal. Annak idején mi lehetett a nincstelen magyar, ha Kovács János a neve? Mi más, mint kubikos. Sok utat bejártam a kenyér elébe és a kenyér után. És nagy földet bejártam, amikor katonaruhát húzott rám a sors. Azok a ruhák, katonaruhák!... Bakancsok, kapcák, csizmák, lábtekeresek, nadrágok, zubbonyok, mindenféle szijak, csatok, sapkák és köpenyek. Igen. Egyre nagyon emlékszek. Amíg élek, nem fog kimenni a fejből. Hosszú, szürke posztóköpeny volt. Ott kaptam tizenhétben Moszkvában, az egyik külvárosi tűzoltóaktanyában, amikor három hadifogoly társammal beléptünk a Vörös Gárdába. A parancsnok munkásember volt, azt mondták, valami manufaktúrában dolgozott. Úgyahogy tudtunk már akkor oroszul, ezért, amíg megettük a kis, füles, négyszögletes bádogedényből a kását, beszélgettünk. Emlékszem rá, sehogy se tudtam megmagyarázni neki, hogy mi is a kubikos. Csak akkor érthetett meg valamit a mi nyomorúságunkból, otthoni szegénységünkől, amikor látta, hogy a fekete kenyér hajával törölöm ki az edényt. Aztán amikor magamra maradtam, hátradőltem a lócán, nekivettem a hátam a falnak. A jóllakottság miatt fáradtnak éreztem magam. Hűvös volt. Aludni akartam, de egyre csak az járt a fejemben, hogy jól csináltam-e, hogy idejöttem, hogy idecsaltam a társaimat is. Nem sokat tudtam én még akkor a világról, de azt már igen, hogy a háború az igen kegyetlen dolog, mint ahogy a nincstelenség is. A hadifogoly-barakkokba járó agitátorok pedig azt mondták, hogy a bolsevikok békét akarnak, meg hogy kioszják a szegénység, a muzsikok között a nagybirtokosok földjét. Ezért mondtam a parancsnoknak, amikor megkérdezte, hogy mi hozott ide minket, a meggyőződés vagy az éhség, hogy a fej nincs messze a hastól. Amíg így töprengtem, a frissen kapott katonaköpeny zsebében kotorászva puska löszert és egy szem tökmagot találtam. Eddig én azt hittem, hogy a köpeny teljesen új, olyannak látszott. Hát ezután már igazán nem tudtam elaludni. Mi minden megfordult akkor, azon az éjszakán a fejemben. Először az, hogy kié lehetett ez a köpeny? Ha valaki használta, most miért nem viseli? Rajta kellene hogy legyen, hiszen hideg van, november közepe. Hol lehet most az az ember? Él-e vagy hal? És egyáltalán, miféle világ az, hogy csak úgy vándorol egy köpeny, az egyik emberről leveszi, a másikra ráhúzza a sors! Ki is hát a köpeny igazi gazdája?...

*

1917. november 15-én, este 10 óra tájban Moszkvában, a Kreml ostroma közben Kovács János vörösgárdista életveszélyesen meg-

sebesült. Több mint húsz társával egy bérház ledőlt falai alatt fekdült eszméletlen állapotban. A fehérek ugyanis aláaknázták a Kremlhez közeli házakat. Amikor a vörösgárdisták rohamra lendültek, egymás után felrobbantották a magas épületeket. Kovács Jánosnak a csizmája sarkát vették észre a szanitécek. Öt hónapig ápolták egy moszkvai kórházban. Hősi halált halt orosz és magyar társait a Kreml fala alatti sánca temették el. A Kremlt november 16-án hajnalra elfoglalták a forradalmi csapatok. Pétervár után Moszkvában is győzött a szovjethatalom.

*

— Még tizenhét évvel ezelőtt hazakerültem — folytatta csendesen az öreg. — Éppen a kukoricát törték. De a következő tavaszon már megint katonaruha volt rajtam. Ezt önként vettem föl, a kommun védelmére. Az úristen se vehette volna el tőlünk, ha nincsenek árulók közöttünk. Pedig voltak, csak nem vettük észre őket. Ugyanolyan egyenruhát hordtak, mint mi, ugyanúgy és magyarul beszéltek, mint mi, de mást éreztek. És ki lát be az emberek fejébe? Az emberek szívébe? Akkor, a kommun végén olyat, olyan rosszat cselekedtem, hogy még most is belepirulok, ha eszembe jut, vagy ha beszélni kényszerít rá valaki... Nagy volt akkor már a zűrzavar a Tisza jobb partján. Nem volt se front, se parancs, csak összevisszaság. A törzs körül térferegtem, amikor elkapott egy komisszár, aki megparancsolta, hogy egy árulót kísérek a városba, a forradalmi törvénytörésekre. El is indultunk. Szótlanul poroszkáltunk az úton a nagy melegben. Elöl az a spicli, hátrakötött kézzel, én meg a nyomában puskásan. Amikor egy gémeskúthoz értünk, a fogoly megállt. Megértettem, hogy szomjas. A kút kávéjához támasztottam a puskát és vizet húztam a hűvös mélységből. Amikor azt mondta, hogy oldjam el a kötést a kezén, mert így nem tud inni, szótlanul nemet intettem. Aztán megbillenttem a zöld mohás favödrot úgy, hogy lassan folyt belőle a víz. Sokáig kortyolt így az én foglyom. A víz rácsurrant az arcára, katonaruhájára. Csak néztem, egészen közelről néztem a csapzott haját, izzadt homlokát és a szeme fölött egy kis vérző sebet. Egy koponyát láttam magam előtt, amely nemsokára már nem él, mert a kivégző osztag golyója lyukat üt rajta. Hiába várja az anyja, az asszonya, a gyereke. Pedig már vége a háborúnak. Ekkor hirtelen elengedtem a vödrot, amelyet a kűtgém a magamba rántott. Közben megütötte a fogoly arcát, úgy hogy az orra elkezdett erősen vérezni. Nagyon megsajnáltam én akkor ott azt az embert. Elvágtam a kezén a kötelet és a fejemmel intettem neki, hogy mehetsz. Az meg csak nézett rám és nem mozdult. Ekkor ráemeltem a puskát, mire az hirtelen sarkon fordult és elindult. Vissza se nézett...

— Hát azt az embert nem kellett volna akkor elengedni — nyugógt fel hirtelen az öreg. — Be kellett volna kíséreni. Elítélni. Kivégezni. Nem megsajnálni. Mert utána ő végeztetett ki embereket...

*

Kovács János vöröskatonát Halason fogták el. A félegyházi gimnáziumba rakták a többiek közé. Itt, a tornateremben látta viszont azt az embert, akit ő megsajnálta és elengedett. De itt és ekkor már az az ember más egyenruhát hordott, és emberek sorsa felett ítélte. Amikor egymásra néztek, a tiszt elmosolyodott. Nem mondott semmit, csak szó nélkül leköpte az előtte vigyázállásba merevedő Kovács János volt vöröskatonát... Amikor este a sötétben elsírta magát Kovács János, nem a félelem, hanem a szegény és a tehetetlenség csalt könnyeket a szemébe.

*

— Azt mondják — folytatta kissé megnyugodva az öreg — hogy amikor negyvennégy végén bejöttek hozzánk a társak, az az ember öngyilkos lett. Nékem mégis lelkiismeretfurdalásom van és lesz is, amíg élek. Úgy próbálom jóvá tenni azt a fiatalkori botlásomat, hogy amíg élek, mindig számíthat rám a párt. Ott voltam, amikor az Alsósoron megalakítottuk az első szervezetet, ott voltam, amikor földet kellett osztani, az elsők között léptem be a közösbe és azok között voltam, akik ötvenhat hűvös őszén vigyázták a közös vagyont... Csak most, hogy már nagyon öreg vagyok, meg beteges is, járok el kevesebbet a pártházba. És mostanában, amikor már sokat nyomom az ágyat, meg ide vagyok kényszerítve a kis kertben a kissámlihoz, szorul el néha a torkom. Mert amikor sokáig nem nyitja rám látogató az ajtót, úgy érzem, felesleges vagyok, feleslegesen élek. Hogy most már ránk, öregekre nincs szükség... Mert hogy mi már megtettük a magunkét... Most már pedig olyan jól élnek a népek, hogy eszükbe se jut, mit kínlódunk mi...

— Ezért mondtam az imént, hogy aki a virágokban gyönyörködik, az gondoljon a gyökerekre, akik ott *lenn*, a föld mélyében munkálkodnak, hogy éljen a fa. Hogy erősödjék, hogy terebélyesedjék, hogy szép virágokat hozzon. Hogy gazdag termése legyen...

*

Kovács János nyugdíjas testét meghajlította a nyomor, a munka, a harc, az a moszkvai bérház, amelynek a falát rájuk robbantották. Úgy jár mindig, mintha keresne valamit a földön. Ha most valaki elmenne hozzá és kezét akarna fogni vele, meg kellene hajolnia.

Gulyás Mihály

Történetek a „hőskorból”

— Most meghalsz, Kovács Jóska!

— Ha már úgy kell lenni, megtudhatnám, miért?

A természetes, elvadult arcú férfi odahagyta a két poroszkáló telenet, Kovács elé állt, s ezt mondta: én bántanám magát, én, a jótévőmet, aki kenyeret adott a gyerekeim szájába?

Csendőr volt, ügye tisztázódott, háborús és népellenes bűncselekmény nem terheli a lelkét, de az egész testület a háborús bűnösök listájára került, s törvény volt rá, hogy állami cégnél nem kaphatnak munkát. Járt a nyakamra, vegyem magamhoz, becsülettel megállja majd a helyét, nem tud kenyeret adni a négy gyerekének. Én szívből gyűlöltem azt a testületet, melynek tagja volt, de hát most nem testülettel, egy szerencsétlen, nagycsaládos emberrel álltam szemben. Utána néztem tehát, nincs-e valami a füle mögött, és magamhoz vettem. Vasúti felettéseim sokat piszkáltak miatta. Húzott, jobban, mint mások, hiszen tisztában volt vele, hogy kegyelemből van a vasútnál.

És ötvenhat októberének végén elállta az utam. Elmondta, nem akárki, a tanácselnök biztatta fel, ha összeakadunk, nyírjon ki, mert nálamnál megrögzöttebb komcsi nincs a világon.

Ötvenháromban arra vitt az utam. Késő ősz volt, hideg, latyakos este. Rengeteg ember ácsorog a csapkodó havasesőben. Amikor megismernek, egymás szavába vágva panaszkodnak, hogy már déltől itt fagyoskodnak, a kenyér meg sehol. Vasutasok, bejáró ipari munkások. A vonat indulásáig volt még időm, gondoltam, beugrok a tanácsra, hátha ott találom az elnököt.

Hát amit az tölem kapott, nem tette a kirakatba! Amikor a nevem mondom — Kovács Jóska vagyok — nyájasan elmosolyodik, felugrik a székről, jó, hogy meg nem ölel. Lassan a testtel, nem dicsérni jöttem a tanácselnököt, hanem szidni. Hát nem sülsz le a bőr a kékperőre a jó meleg szobában ücsörögni, amikor a nép odakint fagyoskodik, a délre ígért kenyér este nyolcra még nem érkezett meg? Hát miért állította magát ide a párt és a nép bizalma?! Hát szabad ezt csinálni a néppel? Lejáratják a pártot, a szocializmus ügyét! Ordítottam rá. Kékült-zöldült, se köpni, se nyelni nem tudott. Azt hebegte, bajok vannak a kenyérellátással, s hogy nem ő a pékmester.

Rávágtam az ajtót, és mentem a vonathoz. Hát ezért akart el-tétetni láb alól. Gondolta, egy volt csendőr mindenre kapható, különösen ha a tanácselnök biztatja.

Amikor — hat heti bujkálás után — hazakerültem, első dolgom volt megalakítani a pártot. Más pártok szinte maguktól kinőttek a földből, mint a gomba eső után, az MKP-t azonban szervezni kellett. A többihez volt valamiféle hagyomány, a miénk törvényen kívül volt helyezve, s ami rémhír teremt, mind-mind ellenünk támadt. Csendes éjszakákon még hallani lehetett a távoli ágyúzást. Akik szöba jöhettek, azt mondogatták: várjunk még vele, majd ha leverik a németeket, még vissza is fordulhatnak, ha bevetik a „csodafegyvert”... Ellenfeleink azonban már szerveződtek, ha nem akadt új rémhír, maguk gyártották, hogy az uralmi cselédek, vasutasokat, a mi jövőnk tagjainkat megfélemlítsék. Először a tizenkilenceseket jártam végig. Néhányan ke-rek-perc kijelentették, soha többé nem pártoskodnak, egyszer már megégették miatta a kezüket. Öten, kereken öten azonban engedtek az agitációnak. De hát ezek is milyenek voltak? A 45-ös

választásokon az MKP — ird és mondd — három szavazatot kapott, pedig akkor már tizenkét tagunk volt. Mondtam is a taggyűlésen: szégyelljék magukat! Sunyta le mindegyik a fejét, csak egy 19-es, a feleségem meg én emelhettem fel. A kisgazda- és parasztpárt vitte el a szavazatok 90 százalékát.

Ellenünk dolgozott a múlt, de a jelen is. Amint már mondtam, a rémhírek mind-mind ellenünk acsarkodtak, s mivel felvilágosultságról szó sem lehetett, az embereknek mákszemnyi demokratikus jogszokásuk se volt, minden rémhírnek bedőltek. De amikor meg kellett alakítani a Nemzeti Bizottságot, egyöntetűen rám, az MKP-alapszervezet titkárára szavaztak.

Nézze, furcsa idők voltak azok. A régi törvények már nem voltak érvényben, az újak még nem születtek meg, de az élet az nem állt meg, ment a maga útján — ki-ki a maga becsülete, politikai állásfoglalása és tisztessége szerint intézkedett. A Nemzeti Bizottság elnökének hatalom volt a kezében, amire ráütötte a pecsétet, annak általában foganatja volt.

Diktáltam is, persze hogy diktáltam. 45 nyarán bíróválasztást kellett tartanunk. A régi bírót berendeltem a község házára, s közöltem vele, le kell mondania, de azt nem tiltom meg, hogy újra jelöltesse magát. A pökhendi nagygazda a szemembe nevetett: nem mond le. Hát akkor vegye úgy, hogy már se az. Hát jó, akkor lemond, s fülíg szaladt mosollyal, köszönés nélkül távozott. Ösz-szedügtük fejünket, mit kellene tennünk, nehogy újjáválasszák? A képviselőtestület választja a bírót, tehát új képviselőtestületet kell választanunk, amelyben megfelelő számban lesznek újjazdák, ipari munkások, akik a mi jelöltünkre fognak szavazni. És úgy is lett. A volt bíró nagy traktát csapott korteseinek. Jöttek röhögcsélve, most meg fog bukni valaki... Nyilván a mi jelöltünkre gondoltak. Nagyot néztek, amikor a képviselőtestület újjá-választásával kezdtük, és sorra bekerültek a mi embereink — s a mi jelöltünk lett a bíró, egy köztisztviselőben álló kisgazda, akivel magam is jó kapcsolatot tudtam kiépíteni.

Amikor megjött a híre, a fasiszta Németország kapitulált, az eddig szunnyadó haragvások is felszínre törtek. Én csak 41-től laktam a faluban, s bejáró dolgozó voltam az állami gépgyárba, tehát nemigen ismertem ki magam az indulatok „háterszögében”. Hazaérkezett például a volt főjegyző szovjet hadifogságból. „Feszítsük meg!” „Elvitette a két szép ökrömet, nekem három lovam bánja, az én magtáramat kipucoltatta...” Vizsgálatot indítottam, s elsősorban a szegénységet kérdezgettem, milyen ember volt? „Hát a gazdákhoz húzott, hiszen az úr hova húzoz? Ha nem odahúz, elcsapják”. S most főleg a jobb módúak áskálódnak ellene. Hát persze, a szegénységtől nem volt mit elvinni. Úgy döntöttem, nem engedem bántani, egyesek hiába erősködtek, legalább internáltassuk el. Nem volt fasiszta, népellenes bűncselekményeket nem tudtak rábizonyítani. Maradt főjegyzőnek, de a lelkére kötöttem, viselkedjék úgy, hogy nekem is tessenék.

Felosztottuk a nagybirtokot. Alig végeztünk vele, az egyik reggelre eltűntek a mezsgyekarók. Ki kell nyomozni a tetteseket. Egy szép napon arra ébredek, hogy tömeg verődött össze a lakásom előtt, az emberek zúgnak, a haragosabbak lebitangoznak. Mi történt, emberek? Adjam elő a földbirtokost, miért vitettem el? Elhültem. Én? Hát maguk megbolondultak! Menjenek szépen haza, este falugyűlés a leventeotthonban. Rohantam be a község-házára. Felhívtam a járási rendőrkapitányt, este hétre várjuk, igen sürgős ügyben. Tele a nagyterem, az emberek megismétlik, amit reggel a szemembe vágtak, és hogy adjam elő! Elordítottam magam, csend legyen, az istenfáját! Csend lett. Ezt mondtam: az fogja előadni a „nagyágosurat”, aki rács mögé dugatta. Rá-szóltam a kapitányra: miért vitetted el? „Mert kihúzgálta a karókat!” Honnan tudod, hogy ő volt? „Mondták”. És ha holnap rám mondanak valamit, engem is elvitetsz?! És megeresztettem a hangom: megtiltom, hogy az én tudtom nélkül bárkit elhurcoljato-k, ha csak nem tettenérésről vagy felsőbb utasításról van szó, de én akkor is tudni akarok róla, különben máris lemondtam az elnökségről. Ezek a módszerek az átkos Horthy-rendszerre voltak jellemzőek. És a tömeghez fordultam: Emberek, amíg én vagyok itt az MKP-titkár és a Nemzeti Bizottság elnöke, senkit bántódás nem érhet, egyetlen becsületes embernek a hajszála se görbülhet meg. Felzúgott a tömeg: „Éljen Kovács Jóska!”

Nem nekem kellett ez az éljen, higgye el, egy porcikám se kívánta. Ez az éljen a MKP-titkárnak szólt, maguknak a kommunistáknak. Rossz természete van a magyarnak, nagyon szeret áskálódni. Jöttek a jelentgetők. Azt mondtam nekik, üljenek le, papírt, ceruzát tettem eléjük, tessék, hogy maradjon nyoma és írja is alá. Rögtön szedte is a sátorfáját. Nem, nem engedjük szabadjárja rossz természetünket.

Később kitudódott, hogy a parasztpárt elnökének felbujtására, két süldőlánka szedte ki a karókat, s ő jelentette fel a volt földbirtokost. Elszánt, gyűlölködő ember volt, az „uraknak az irmagját” is ki akarta irtani, s hogy nyomuk se maradjon, a hagyatékukat is. A kastélyt földig rombolni, ki mit ér, vigye. Felbuztatta az embereket, hogy essenek neki a gyümölcsösnek, a falunak ugyanis nem volt erdeje, s tényleg tüzelő nélkül tekintettünk a tél elé. Rendőrt állítottam hozzá, aki beteszi ide a lábát, lássa el a baját. Tele a falu éhenkórász szegénygyerekekkel, kell nekik a gyümölcs.

A parasztpárt elnöke feljelentett, a földesúrral paktálok, mert védelmembe vettem. Jött a kivizsgálás, s azt mondták, helyesen cselekedtem, mi nem az életére, a vagyonára törtünk. A cselédei szerették, a szokásosnál több bért adott nekik, s „igazságosnak” tartották. Amikor mindenéből kiforgattuk, volt cselédei tartották el, hordták neki a kaját. Meg kell mondanom, pártállásra való tekintet nélkül.

Tél küszöbén négy-öt szekér jó tűzifát fedeztem fel a község-háza udvarán. Kérem a főjegyzőt, hát ez hogy kerül ide, kié? „Mi kaptuk az állami erdőhivataltól”. Nem maguk kapták, maguk szereztek be, ahogy tudják, s azoknak fogjuk juttatni, akik sehogy se tudják. Összerántottam a szociális bizottságot, és kiosztottuk magatehetetlen öregeknek, többgyermekes hadiözvegyeknek. A főjegyző a pokolba kívánt.

Tulkapás? Hát mit mondjak erre? Az is előfordult, de hát az se volt egészen az. 46 őszén dobol a kisbíró: egy vagon káposzta érkezett, egy mázsa ára 100 forint vagy egy mázsa búza. Elkérem tőle a dobclási szöveget, ki írta alá. Senki. Honnan szerezted? A kezembe nyomták. Ki? Hát... A káposzta gazdáját berendeltem a községházára: nézze, nekünk nincs búzánk, pénzünk is kevés, 70 forintért kiárusíthatja. Azt mondja erre, hogy akkor nem eladó, visszaviszi. Lefoglalom, és 70 forintjával kiméretem. „Ez nem áll jogában”. Jogot most én diktálok. Kirohant az állomásra, vissza feladta, és én hoppon maradtam. Kérem az állomásfőnöktől, mi a törvény? A feladott áru biztonságát a MÁV szavatolja, lefoglalni csak járásbírói végzéssel lehet... Beparancsoltam az őrsvezetőt: két rendőrt jól öltöztessen fel, lássa el pénzzel, élelemmel, kíséreni fogják a káposztát, s ahol kikerül a MÁV hatásköréből, foglalják le a törvény nevében. A vagon még ott állt az állomáson. Megkértem az állomásfőnököt — hozzánk húzó szocdemes volt — addig ne engedje ráakasztani szerelvényre — találjon ki valamit —, amíg megjáró a járásbírói végzést. Elváltársaim voltak ott, egyből adták a papírt. Mire visszatértem, már rá volt akasztva egy szerelvényre, a főnök húzta-halasztotta, de a tulajdonos állandóan ott volt a nyakán. Mutattam neki a végzést — a törvény nevében. Ha szemmel ölni lehetne, én már nem volnék az élők sorában. Piszok feketéző, árdrágító volt. Ha belegondolok, még túl is fizettük. Délben kezdtük el a kimérést, délután négyre egy fej nem volt belőle. Így is több mint ötezer forintot vitt ki abból a szegény faluból.

Egyszer kapom az ukázt: be kell szolgáltatni 18 mázsa marhahúst. A gazdák tízvalahány növendékjóságot ajánlottak fel. Én nem vagyok se ezüst-, se aranykalászos gazda, annyit azonban tudok, hogy ez ostobaság. A növendékek — mint üsző — ott állnak a községháza udvarán. Mondom a főjegyzőnek, meg kell akadályozni, hogy ennyi szép állatot kivigyenek a faluból. „Mit lehet tenni, a törvény az törvény!” Kidoboltattam a szegénysoron: ki-nek meddő vagy kehes tehene van, kicserélheti egészséges üszőre, ingyen és bérmentve. És mentek a hasznavehetetlen jóságot, a szegénység pedig örvendezett. Levágni vitték, húsnak az is jó, és hát még a szarvasmarha-állomány korántsem heverte ki a háborús apasztást.

Haragos? Megakadt. Egyszer szaladnak értem, gyorsan menjek haza, mert a rendőrök el akarják vinni a feleségemet. Nézze, igen nehezen éltünk 1945-ben. Bejáró vasutas voltam, a reggel kapott millpengő estére egy fabatkát se ért. Nekem is adtak egy hold földet. Beültettük krumplival, meg kukoricával. A talajmunka rossz volt — életemben nem volt földem —, a termés csapnivaló. Három apró gyerek. A feleségem tehenesgazdához járt dolgozni a napi két liter tejért, mászó babért, krumpliért, zsírért. A legmódosabbja szóba se állt velünk, dögöljenek éhen a sz... komcsik, hiszen dúlt a harc, s én, ha kellett, ütöttem. De elég az hozzá, hogy a mi rossz földünkben még csak akkora volt a krumpli, mint a galambtojás. Szegény feleségem. Megbotlott no. Körülnézett ő, de nem eléggé, és a szomszédéból felhúzott néhány fészek krumplit, négy-vagy öt kilónyit. A tulajdonos szaladt az

őrsre, két magaféle szemtanút is vitt. És az őrsparancsnok — kispárt-tag — rögtön küldött feleségemért egy puskás rendőrt. Rohantam haza. Feleségem sír, mint a záporosó. Kérem a rendőrtől az előállítási parancsot. Hát az nincs. Ha ki nem ugrik, szétvágom a fejét a fejszével. Annyit koplaltunk, mint a kutya, és tessék, még meg is akarnak szegényíteni, a Nemzeti Bizottság elnökének a feleségét rendőr kíséri végig a falun, lopott! Elmentem az őrsre. Mondom a parancsnoknak, küldje ki az embereit, négy-szemközt akarok vele beszélni. Azt mondja, nem küldi. Szépen kérem, nem lesz jó magának se, ha beosztottai hallják, amit én fogok mondani. Végre ráállt. Markos ember voltam, és nem ijedtem meg a magam árnyékától soha. A farzsebére tette a kezét. Ne féljen, nem vágom szét a pofáját, de ön egy aljas tróger. Jólesne annak az elvakult, gyűlölködő, reakciós lelkének, ha lejárathatná a Nemzeti Bizottság elnökét, az MKP-alapszervezet párttitkárát. Majd megnéztem, az ön felesége miből főz, únjáka tyúklevest, amit az én kölykeim látni se láthatnak, és még ezért is ilyen példás büntetést szabna ki?! Szétöntöttem a krumplit, szedje össze, vigye haza, akadjon a torkán... Elvesztettem a fejem, ordítottam, ahogy a számon kifért. Rávágtam az ajtót.

A legszebb öröm a káröröm, boldog voltam — ennyi nekem is kijár —, amikor 46 őszén közönséges sikkasztásért kirúgták. A járőrbe küldött rendőröknek 20 forint járt volna — ezt egyedül ő tudta az őrsön. A forint akkoriban sokat ért, azok a szegény ördögök örültek a két forintnak is, hiszen fizetésen felül „jött a házhoz”. Szépen aláíratta velük a nyugtát, s amikor a beosztott kiment, ő odakanyarította a 0-át — 18 forintot zsebrevágott. Ennyi pénzért akkor legalább 20 kiló krumplit adtak.

Mit mondjak még? Nem szeretném, ha azt hinné, hogy becsavagyó vagyok, harminc év után akarom benyújtani a „számlát”, pletsni meg ilyesmi. Munkásként kezdtem az életem, munkásként mentem nyugdíjba, amivel elégedett vagyok. A gyerekeim már felnőttek, becsülettel megállják a helyüket — mindhárom párttag. A feleségem is nyugdíjas. 48-ban visszaköltöztünk a városba. Szóval, hova is akarok kilyukadni? Talán nekem is volt valami szerepem abban, hogy a 47-es választásokon az MKP 112 szavazatot kapott. Jól megjegyezte, mennyit szereztünk 45-ben? Ha elfelejtette volna, megismétlem: hármat...

Mikszáth Kálmán ismeretlen diákkori verse

Mikszáth diákkori versei közül nyolcnak a szövege — melyet Rimaszombatban írt — fennmaradt, a selmeci önképzőkörben bemutatott ötnek csak a címe. (1) Két további, Selmecen írt költeményét jó barátja, Gajdács Pál szerencsére megőrizte másolatban, s 1901-ben és 1911-ben közzétette. (2) Most újabb, eddig lappangó zsengeje került elő egy másik osztálytársa: Csepcsányi Béla hagyatékából. (3) A vers humoros témájú, egy ősdiákról: Bogyó Mihályról szól. 1863/64. tanévben keletkezett, amikor Mikszáth és Csepcsányi a VII. osztályba jártak. (4) A vers alatt erre utalás történik. Mikszáth humoros hangot használ Bogyó Mihály öregdiákról szóló, jellemrajznak beillő költeményében, melyet baráti körben elszavalt, s utána Csepcsányinak tollba mondott, hogy az megörökíthesse versesfüzetében.

Bogyó Mihály öregdiák valószínűleg a selmeci erdészeti és bányászati akadémia hallgatója lehetett. (5) Diáktársaságuk — a burschenschaft — hetenként esti összejöveteleket (kneipe) tartott, melyen a gimnázium VII—VIII. osztályos tanulói vendégként (hospes) részt vehettek. Csepcsányiról tudjuk, hogy igen szorgalmasan látogatta ezeket az összejöveteleket, Mikszáth nyilván vele tartott. Egymáshoz vonzódásuk az irodalom iránti érdeklődésből fakadt, ezt bizonyítja Csepcsányi versesfüzete és Mikszáthtól emlékül kapott kis könyvecskéje. (6)

Hozzájuk csatlakozik harmadiknak Gajdács Pál, írói hajlamú ifjú, majdan az önképzőkör jegyzője s egyben a „Kormány” című ifjúsági lap szerkesztője.

Mikszáth az 1863/64. iskolai év második felében „a szigorlatok közben — különben is az egész éven át hanyagon látogatván az előadásokat — eltávozott” Selmecről, s csak a következő évben tér vissza, megismételve a VII. osztályt. (7) Csepcsányi már ekkor egy osztállyal feljebb jár, de 1864. szept. 20-án „nehéz szívvel” megválízik Selmectől, anyagi gondjai miatt kénytelen tanítói állást vállalni Újverbászon. (8) Kapcsolata Mikszáth-tal megszakadt, bár élete végéig híven ápolta barátságuk emlékét. Fia és unokája féltve megőrizték a versesfüzetet, nekik köszönhetjük ennek az eddig ismeretlen költeménynek fennmaradását, melyet helyesírás és központozás szempontjából feltűnően hibás szövege kijavításával közlünk.

Jakus Lajos

JEGYZETEK

1. Rejtő István: Mikszáth Kálmán a rimaszombati diák (1959) 59. Váradi Béla: Mikszáth Kálmán (Budapest, 1910) 43.
2. Gajdács Pál közlése: Pesti Hírlap 1901. XII. 24. és Az Újság 1911. XII. 24.
3. Csepcsányi József, nyug. evangélikus lelkész tulajdonában, Novi Sad (Újvidék) Jugoszlávia, ki Csepcsányi Béla unokája. Szívesen rendelkezésünkre bocsátotta a vers fotokópiáját, keletkezésének körülményeiről és nagyatyjáról adott életrajzi felvilágosításokat.
4. Evangélikus Országos Levéltár (továbbiakban EOL) Tudósítás a selmeczi ágost. hitv. evang. kerületi lyceum tanuló ifjúságáról (anyakönyv) VII. osztály 1863/64. tanév I. II. félév. Névsorban 6. Csepcsányi Béla, 15. Mikszáth Kálmán.
5. Mikszáth és Csepcsányi osztálytársa 1863/64-ben Bogyó Lajos Garamszentgyörgyről, az ottani református prédikátor, Bogyó Mihály fia. Selmecről a szigorlatok közben eltávozott. Bátyja lehetett a költemény főhőse.
6. A rómaiak történelmei c. kis könyvecskéje Csepcsányi József tulajdonában az alábbi bejegyzéssel: „Csepcsányi Bélának emlékül Mikszáth Kálmán.”

Bogyó Mihályhoz

Furcsa szójárása ő kegyelmének,
Hogyha cseng a pohár és hangzik az ének,
Mindig azt kiáltja, egyre mondogatja:
Hányan vagytok fiúk, ilyen, olyan adta.

Aztán meg rákezdte azt a gyászos nótát,
Mitől a terem is erős visszhangot ad,
És kicsordul rája két szemünk könnyűje
Nem a fájdalomtól, hogy senki ne vélje.

És hangzik az ének: Nincs már benne pára...
Ő kegyelmének legkedvesb nótája.
Mikor oszt elhúzza, mikor oszt elmondja,
Vagyon a kancsónak akkor aztán dolga.

Egy keserveset húz öblös poharából,
Aztán újra leül, nem beszél, nem mozdul,
Nem is szólna tán az ítélet napig,
mint: Itt mulatunk éjfél után hatig.

Csak a pipájával vagyon baja folyvás,
Akkorát bojt mint egy gólya tojás,
Akkor mondja oszt ha rágyújt immel ámmal,
Hogy nem cserélne a burkus királlyal.

Áldott Miska bátyó mintha most is látnám,
Minő diadallal ül az asztal hátán.
Kezében egy vastag görbe bunkó nyele,
Melyet kortesbotnak nevezget ő kelme.

Magával is viszi holmi választáshoz,
Hol csak ő kegyelme szava dönt, határoz,
De mostan ez egyszer megbukott végképpen,
Mi nagyon fájdalmas érzet kebelében.

Elhagyta öröme, elhagyta étvágya,
Mint más szegény ember nem iszik bújába'
Elhagyta a kancsót, a kedves barátot,
Én tudom hogy miért, ti is tudhatjátok.

Mixád Kálmány
Selmecz 1862/3 (9)

7. EOL Selmeci evang. lyceum anyakönyve 1864/65. évről.

8. Uo. A VIII. oszt. névsorában 4. Csepcsányi Béla 19 éves, ág. hitv. Magyar, Kiskér, Vajdaság. Atyja: István tanító. Osztályzat helyett a tanulmányi rovat keresztülírva: Szeptember 20-án Verbászra tanítónak ment. Ugyanebben az isk. évben a VII. osztályban Mikszáth Kálmán a névsorban 13.

9. Az eredeti kéziraton Mikszáth aláírását Csepcsányi Béla csilloggal is megjelölte, melléje jegyezte: „saját kezétől”. Alatta saját írása: Mixád Kálmánytól oskolatársam VII. oszt. Végül utólagos feljegyzés: Selmecz 1862/63. Ez utóbbi téves évszámot Csepcsányi később írhatta oda, s egy évet tévedett emlékezete. Mikszáth abban az időben használt jellegzetes állóírása köztis-mert. Feltűnő, hogy amikor ez a költemény keletkezett, még használta az eredeti Mixád alakot is, ahogyan legtöbb őse írta nevét. Az ajándékozott kis könyvecskébe viszont már a végleges kialakult Mikszáth-változat került. Ennek grafológiai összehasonlítása az előbbivel szükséges lenne, azonban nincs kezünk között.

Madách-émlékermesek „megvallatása”

A TIT Nógrád megyei szervezetének salgótarjáni székházában ünnepélyes külsőségek között, nagy érdeklődés mellett adták át az 1975. évi Madách-émlékermeket, amellyel a hagyományoknak megfelelően az idén is azokat jutalmazták, akik eddigi tevékenységükkel jelentős mértékben járultak hozzá Nógrád megye szellemi életének fejlődéséhez, s kiemelkedő eredményeket értek el haladó kulturális hagyományaink őrzésében és ápolásában. A megyei tanács alapítványát ebben az esztendőben Csongrádi Mária, az Állami Déryné Színház Jászai-díjas rendezője, Csohány Kálmán, Munkácsy-díjas grafikusművész és a balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad együttese kapta.

Csongrádi Mária rendező — foglalkozását tekintve —, régi családi hagyományok folytatója. S leányában, aki a Fővárosi Operettszínház művésznője, él tovább a színház szeretete.

Beszélgetésünk messziről indul.

— Nagypám a színház szerelmese volt. A múlt század végén a kassai és a pozsonyi színházat igazgatta. Nagymamám színésznőként dolgozott mellette. Színházi emberek voltak a szüleim is. Édesapám rendező, a nyíregyházi színház egyik alapítója. Ezek után talán semmi furcsaság nincs abban, hogy én is a színi pályát választottam. Igaz, kezdetben ezt a szüleim semmiképpen sem akarták. Meg kívántak kímélni a színészettel járó nehézségektől. Ezért óvónői képesítést szereztem. De a színházat nem tudtam elfeledni: elvégeztem a színművészeti főiskolát. 1946-ban kaptam meg a színésznői diplomámat.

— Mikor szerződött a Déryné Színházhoz?

— Mindjárt a megalakulása után egy esztendővel, 1952-ben. A legkülönbözőbb szerepeket alakítottam. De már ekkor nagyon érdekelt a rendezés. Sokat utaztam, tanultam, olvastam. Egy rendezőnek sokat kell látnia, tapasztalnia. Végigjártam a szokásos fokozatokat: először segédrendező lettem, majd az esztétikai egyetem elvégzése után, 1958-tól rendező. Ebben a szerepkörben érzem a legjobban magam.

— Eddigi rendezői pályafutása alatt mintegy 80 darabot rendezett. Melyekre emlékezik a legszívesebben?

— A felnőtt darabok közül Osztrovskij Viharjának és Pável Kohout Ilyen nagy szerelem című drámájának rendezését tartom emlékezetesnek. A gyerekdarabok közül sok a szívemhez nőtt. Legfrissebb élmények a Peti-sorozathoz kötnek. Peti — Sár mándi Pál és Dénes Margit szülötte —, úgy érzem, kicsit az én gyermekem is.

— 1964-ben, a Jászai-díj odaítélésekor a hivatalos indoklásban külön kiemelték az Ön által rendezett ifjúsági és gyermekdarabok előadásának magas színvonalát.

— A gyermekdarabok rendezése — talán mert óvónőként indult felnőtt élettem? — mindig vonzott, nagy célom volt. Meg

aztán minden rendezőnek van valami hobbyja: az én szenvedélyem a gyermekdarabok és a gyermekirodalom műveinek színpadra állítása. Egy-egy gyermekelőadás megtekintése csodálatos öröm számomra: a nagymama elkíséri az unokát, anyuka a kistióval jön, s ilymódon nemcsak a jövő közönségét neveljük, hanem a jelen felnőtt nézöire is hatást gyakorolunk. Színházunk egyebek mellett ezért is tartja egyik fontos feladatának az ifjúsági és gyermekdarabok bemutatását.

— Mint rendezőnek mi az elve?

— Mindig közérthetően, a tömegeknek, a népnek játszani. Csak azt az irányzatot tartom igaznak, amelyik közérthető. Legyen bármilyen a darab — klasszikus vagy mai (esetleg adaptáció, mint a Mikszátn-eredetű A becsület Gyuri története, amelynek ősbemutatóját Pásztón tartottuk) —, mindig úgy kell színpadra állítani, hogy gondolatait értsék az emberek. A műnek csak így lesz hatása, így marad meg az emlékezetben, így foglalkoznak később is vele az emberek. Ez a rendezői állásfoglalásom családi gyökerekből táplálkozik, de állandó erősítést kap a színháztól is, amely jellegénél, funkciójánál fogva sem lehet más. A mi színházunk közönsége rendkívül sokrétű. Műsorpolitikánkhoz ezt figyelembe kell vennie. Nekünk divatokat nem lenne célszerű felkapni, mint ahogyan célszerűtlen lenne a kísérletezgetés — ezek jobbra a szakmának szólnak és egy nagyon szűk közönségrétegnek.

— Az Ön által rendezett darabok több mint háromnegyed része eljutott a megye városainak, falvainak színpadjaira is. A Peti-sorozat ösztönözte sikert aratott. Most milyen darab rendezésére készül?

— A színház a Német Demokratikus Köztársaság negyedszázados jubileuma alkalmából engem bízott meg az NDK-beli darabok rendezésével. Rudi Strahl Éva és

Ádám című vígjátékát nagy sikerrel mutattuk be az ősszel. Most a folytatásán dolgozom, amelynek bemutatóját májusra tervezem: minél jobban, minél közelebbről megismerni Nógrád megyét, szorosabbra fűzni a megye és a színház kapcsolatát, és szerény lehetőségeink szerint hozzájárulni a helyi közművelődési tervek megvalósulásához.

Csohány Kálmán, Munkácsy-díjas grafikusművész a palócföld szülőtte. Huszonkét éves koráig szülőfalujában, Pásztón élt. Életének — most már sirig tartó — nagy „kalandja” 1947-ben kezdődött. Egyszerű, pátosz nélküli ember.

— Pesten dolgozó barátaim unszolására utaztam fel a fővárosba és iratkoztam be a Képzőművészeti Főiskolára. Otthon fizikai munkás voltam, sokáig nem is gondoltam arra, hogy hivatásos képzőművész legyek. Kicsiny gyerekkoromtól szenvedélyesen rajzoltam; de azt hiszem, ez mindenki-vel előfordul. Az én esetemben csak annyi a különbség, hogy én a gyerekkor elmúltával sem hagytam abba.

— Kik tanították a főiskolán?

— Hincz Gyula, Konecsni György és Ék Sándor, aki most januárban halt meg. Én búcsúztattam a növendékek nevében. Sanyi bácsi tiszta, nagyon rendes ember volt.

— Ki vagy kik hatottak a legerőteljesebben látásmódjára, befolyásolták művészi-alkotói módszerét?

— Nem tehetek olyan különbséget, hogy valaki is a legerősebben hatott rám. Azt mondhatom inkább, hogy nagyon sok hatás ért. Mindenkitől megpróbáltam valamit ellesni, tanulni. S ezek a különböző hatások alakították ki aztán az én művészetemet.

— Műveit balladái tömörség, sajátosan egyéni — mondhatni: nógrádi — hang jellemzi...

— Hadd meséljek el erről egy megtörtént esetet. Tíz évvel ezelőtt kiállítottam a Dürer-teremben. Semmiféle szöveg nem utalt arra, hogy valami közöm is lenne Nógrádhoz. A megnyitó után nemsokára felhívott telefonon Pekáry István festőművész és megkérdezte: Hová való vagy te, öcsém? Nem nógrádi? Örömmel mondtam igent: Pista bácsi megérezte rajzaimon a szülőföld ihletését. Nem hiszem, hogy művész számára van nagyobb kitüntetés, mint az, ha az idegen megérzi munkáin egy szűkebb közösséghez való tartozását. Egyesek szerint ez a provincializmus; viszont ebben az értelmében én vállalom is. Ha akar-nék, sem tudnék másképpen élni, dolgozni, mint hogy ne az emberekkel foglalkozzam. A művészetet csak érzelmi kinyilatkoztatásnak, érzelmi magatartásnak tudom elképzelni. Őszinteség és emberközpontság nélkül nincs igazi művészet. Munkáimmal, a magam eszközeivel igyekszem szolgálni a népet, a társadalmat.

— A salgótarjáni Madách Imre Gimnáziumban érettségizett. Hogyan élt a gimnazisták körében Madách emléke?

— Fellengzőség nélkül mondhatom, hogy számunkra Madách nem tananyag volt, egy-egy megtanulandó lecke, hanem becsületbeli, közös ügy. Így hát később, grafikusként természetesen többször megpróbálkoztam Madáchcsal, megpróbáltam visszaadni műveinek gondolatiságát — de sokszor alulmaradtam. Újra és újra neki kellett rugaszkodnom... Nem egyszerűen megörökíteni akarom, hanem megközelíteni. Eddig három Madách-kompozíciót, melyeket a Mózesből készítettem, tartom olyannak, amelyek megközelítik elképzeléseimet. Ezek most a Nemzeti Galéria tulajdonában vannak.

— Milyen jelentősebb kiállításokat tart számon, amelyeken műveivel szerepelt?

— 1964-ben a velencei biennálén az én grafikáim képviselték Magyarországot. Szerepelttem a luganói, a Sao Paoló-i, tokiói és ljubjanai biennálékon, Csoportosan mint a Magyar Képzőművészeti Szövetség tagja, már minden európai országban kiállítottam. Önálló bemutatkozásom volt többek között Ravennában, Varsóban, Szófiában, Szabadkán, és természetesen több városban itthon is. Ami a szűkebb hazát illeti, Salgótarjában kétszer, Pásztón három alkalommal volt önálló tárlatom.

— Jelenleg „min” dolgozik?

— Elkezdtem egy grafikai sorozatot, amely a pásztói népszokásokat örökíti meg. Ezt szeretném teljesen megcsinálni, úgy, hogy az egyedi dolgok ábrázolásával valami általános érvényűt fogalmazzak meg, amit minden ember megért.

A balassagyarmati Madách Imre Irodalmi Színpad másfél évtizeddel ezelőtt alakult. A megyében — minden bizonnyal — a legtöbb sikert és elismerést magáénak mondható amatőr művészeti együttes. A csoportot természetesen érték kudarcok is, de a tagság — elszánt hite és ereje révén — mindig leküzdötte a nehézségeket, és a siker újabb, magasabb csúcspontjára érkezett.

A 15 év alatt nagyon sok fiatal volt tagja az együttesnek. Ma már érett korú férfi és nő az egykori alapítók mindegyike: a város szellemi életének irányítói, valamilyen formában tevékeny részesei.

Csikász István tanár az alapítók közül való. A leghosszabb ideig — hat évig — ő volt a csoport rendezője.

— 1959 őszén, amikor Szabó Károly és Versényi György tanárok vezetésével, a művelődési ház kebelén belül megszerveződött a színpad, akkor Balassagyarmaton — de azt hiszem, a megyében is — egy hagyományokkal nem rendelkező műfajt, az irodalmi színpad műfaját teremtettük és honosítottuk meg.

A következő évben már országos fórumon is hallatott magáról a balassagyarmati színpad. 1960 áprilisában, Győrött, az első országos irodalmi színpadi fesztiválon szerepeltek, s a szakemberek példaként állították a többiek elé az együttes szerkesztési és előadási módját. Az évek során egymást érték a sikerek. A legkülönbözőbb díjakat — többek között a Magyar Írók Szövetsége, a komarnói Jókai-napok, a balassagyarmati országos irodalmi színpadi napok nagydíját — nyerték. Vendégszerepeltek Pozsonyban, a Magyarok Világszövetsége által szervezett debreceni nyári egyetemen, a budapesti mezőgazdasági kiállításon.

1969-ben megkapták a „Kiváló Együttes” címet.

Évente 6—10 darabot mutattak be, s egy-egy produkció általában ugyanennyi előadást ért meg. Rengeteget játszottak. Balassagyarmaton és a környék falvaiban, politikai évfordulók alkalmából, önálló este-ken — átütő sikerrel.

Mi volt népszerűségük titka?

Több minden. Az egyik a város jelentős kulturális hagyományában keresendő. A városban élt költők és írók — Madách, Mikszáth, Komjáthy Jenő, Szabó Lőrinc — emléke olyan sajátos légkört teremtett, amely kedvezett a működésüknek. Az akkori hivatalos színjátszás sematizmusa is

feléjük fordította az érdeklődést. S az sem mellékes, hogy a csoportban olyan, közel egykorú és nagyon közeli érdeklődésű emberek találkoztak össze, akik feszítő cselekvési vágyukat a színpadon kiélhették.

Csikász István még hozzátesszi: — A magunk és a mások művelése vitt előre. Sose nyugodtunk bele abba, ami volt; mindig többet, jobbat akartunk. A közönség szimpátiája megsokszorozta erőnket.

Molière-, Babits-, Csehov-, Lorca-est, 1919-es emlékműsor, székely népballada összeállítás szerepelt a sok között műsorunkon. S ez a találmányra kiragadott felsorolás csupán csak sejteti az értékeket. A mindenkori szándék: a konkrét emberi problémák átélhető és világos felrajzolásával megmutatni az ember lényegét.

A csoport tagjai között — ahogy mondan szokták — minden rendű és rangú embert megtalálhattunk. Mint ma is. Közös akarat feszítette a pedagógust és az ifjúmunkást, a gimnazistát és az adminisztrátort, az egészségügyi dolgozót. A művészet szerelmesei voltak; sőt, a „művészet szeretői”, akik — s ez a lényeges — annyiban különböznek a „mindennapi szeretőktől”, hogy megtanultak értelmesen szeretni, céltudattal és alázattal, állandó, erős belső kontrollal.

A Madách Imre Irodalmi Színpadnak két év óta Molnárné Merczel Erzsébet a rendezője. A csoport nevében ő vette át az emlékermet. Gimnazistaként, 13 évvel ezelőtt került az együttesbe:

— Annak ellenére, hogy a színpad csaknem teljességgel kicserélődött, célunk változatlan: folytatni az elődök önművelő munkáját. Szeretnénk még több „hívót” szerezni az irodalomnak: olyan műveket bemutatni, amelyek gyarlóságainkra figyelmeztetnek és megtisztítanak. Eljuttatnak a felismeréshez: nem rágódni kell a problémákon, hanem tenni azok megoldásáért. És vidámság is kell az embereknek, hiszen mindenki szeret nevetni, felszabadultan örülni.

Sulyok László

A salgótarjáni országos elméleti konferenciáról*

Salgótarjában háromnapos országos elméleti konferencia zajlott le „Felszabadult hazánk 30 éve” címmel: a konferenciát a pártközpont agitációs és propagandaosztálya kezdeményezte, s résztvett azon valamennyi megye és Budapest oktatási igazgatóságainak küldöttsége. A konferencia címe is mutatja, hogy a közös vizsgálódás tárgya alapjában történettudományi jellegű volt. A párt Központi Bizottságának ez a tudományos rendezvénye egy tudományos életünkben még nagyobb jelentőségű országos konferenciát előzött meg, azt amit a Magyar Tudományos Akadémia a Párttörténeti Intézettel, a Politikai Főiskolával és a Társadalomtudományi Intézettel együtt rendez majd.

Ez a konferencia, amely most Salgótarjában volt, az oktatási igazgatóságok történeti tanszékeinek — és részben szociológiai tudományos munkatársainak — közreműködésével jött létre. A magyarországi politikai-gazdasági-történelmi fejlődést vizsgálták abból a nézőpontból, hogyan fejlődött a párt politikája harminc év alatt, mennyiben irányította, mennyiben követte az országos fejlődést, hogyan mutatkozik a párt politikájának igazodása a helyi történelemhez, érteve ezen konkrét magyar tájak — még megfoghatóbban: magyar megyék — életét.

Tudvalevő, hogy ezek a (megyei pártbizottságok mellett működő) Oktatási Igazgatóságok kiterjedt tudományos kutató- és oktatómunkát fejtenek ki és jelentős részük van a marxista képzettségű, magas szintű értelmiségiek kiképzésében és gyakorlati-elméleti munkába állításában. Ma már valamennyi megyénkben hat-hét éve működnek ezek az oktatási igazgatóságok és (három megye kivételével) megfelelő, korszerű épületekben kaptak elhelyezést, olyanokban, amelyek bentlakásos képzést tesznek lehetővé. Az oktatási igazgatóságoknak 10—12, tudományos fokozattal rendelkező főfoglalkozású tanáruk van, és természetesen valamennyi megye igénybe veszi tudományos továbbképzései során a megye tudományos munkára inspirálható értelmiségét, legkiválóbb szakembereit és oktatóit. Úgy tűnik, hogy ezek a — ma még elég háttérben működő — intézmények nagy jelentőségű munkát végeznek a tudományosan képzett értelmiség kiképzésében, s ennek éveken belül látszata lesz mindent.

Hazánk felszabadulásának 30-ik évfordulójára megkülönböztetett feladatot is kapott ez a mostani konferencia. A háromnapos tudományos gyűlés, amely plénumban és 5 szekcióban működött, „Emlékezés”-nek nevezte magát. Az öt szekció elkülönítve dolgozott, s ez különös intenzitást kölcsönzött a tudományos munkának. (Salgótarján alkalmas is ilyen munkamódszer kialakítására, hiszen több kitűnő épü-

lete használható fel erre a célra, mindenképp előtt a nógrádi oktatási igazgatóság és a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat új megyei központi épülete.)

Az aktuális és folyamatos pártpolitikai munka tudományos megalapozása egyre sürgetőbb követelmény és különösen fontos, hogy a párt politikáját a helyi fejlődéssel összhangban alakítsák. Ezért a helyi történet — ez kicsit többet foglal magába, mint helytörténet — nyomon kísérése izgalmas tudományos feladat. Az oktatási igazgatóságok fél éve vállalták, hogy részleteket dolgoznak ki egy ilyen országos egybevetésre. Ezeket megyénként vitára bocsátották, és most ugyanezt tették országos együttletben. (Az öt szekcióban 20 előadás és 32 korreferátum hangzott el.) A megyei tudományos kollektívák által kidolgozott tanulmányok tartalmát itt most nem ismertethetjük ugyan, de az ismétlődések elkerülésével néhány jellegzetes kutatási cél felsorolható: (mindig egy megyéről szólva) a társadalmi struktúra alakulása, a termelőszövetkezeti parasztság tudati fejlődése, az üzemi demokrácia, a munkásság kulturáltsága, az urbanizációs folyamat, a szocialista iparosítás fő vonásai, a munkás-paraszt szövetség tartalma, a fellazítás elleni harc, az életkörülmé-

nyek alakulása, a munkássá válás folyamata, a szövetkezeti parasztság közösségi tudata, a nemzetiségi politika érvényesülése, a tudományos élet. Csupa eleven, izgalmas kérdés.

Ennek a tudományos munkának általános jelentősége, hogy a megyék konkrét történeti fejlődési folyamatait kutatja fel. Ami önkéntelenül „magával hozza”, hogy az egész, konkrét politikai és propaganda-munkában nagyobb helyet és szerepet kap a szülőföld, a közvetlen környezet, a hazafiság. Mert a megyei fejlődés összefügg a nemzeti történelemmel, de azon belül sajátos is.

Győri Imre, a KB titkára emelte ki, hogy a konferencia értékes adalékokat gyűjtött össze a legújabb kori történeti irodalomhoz, s hogy segítette az összhang erősítését politika és tudomány között. Hangsúlyozta, hogy napjainkról csak akkor szólhatunk elemző módon, „ha megvan a politikai problémaérzékenységünk”, ha „a valóság ellentmondásainak feltárására képesek vagyunk”, mert „a valóság feltárása, a történeti elemzés, a következtetések levonása a tudomány és a politika számára egyaránt fontosak”.

Elhangzott a Petőfi Rádióban 1975. február 6-án.

Dezséry László

Egy zenekarról és a zenei életről

A salgótarjáni Szimfonikus Zenekar idestova négyesztendő működése során egyenletesen emelkedik koncertjeinek színvonalára, próbáról próbára rövidül az egy műre fordítandó felkészülési idő, ígéretesen növekszik a repertoár; így egyre nagyobb és több teljesítményre képes az együttes. Felfigyelt erre az Országos Filharmónia is: Nógrádon kívül is foglalkoztatni kívánja a zenekart, egyre rangosabb helyeken. A fejlődés jele az is, hogy kiváló szólistákat látunk vendégül — csak a tavalyi és idei szezont említve: Perényi Eszter hegedűművészt, Kiss Gyula zongoraművészt, Kóté László hegedűművészt stb. —, s az 1974-es veszprémi fesztiválon teljesítményével az együttes a gálaesten való fellépést érdemelte ki.

Igazi amatőr zenekar ez, az amatőrök összes erényével. A város úgyszólván minden rétege képviselve van benne: a zenélés szeretete hozta össze és tartja együtt a zeneiskolai tanárt, a más területen dolgozó pedagógust az üveggyári művezetővel, a röntgenfőorvost az acélgyáriakkal.

Az egészséges és nemes előrehaladás egyik alapvető feltétele, hogy nem hiányzik a megye és város megértő hozzájárulása: biztosították a számukra a zenekar

fenntartásához és működéséhez szükséges anyagi eszközöket és problémáik megvitatására is mindig szakítanak időt a város és a megye vezetői. Nagyjából és egészében tehát nincs okunk panaszra. Van azonban néhány témakör, amelyet kritikusan kell vizsgálnunk.

Propaganda és népszerűség

Az első a zenekar propagandája és — ami ezzel szorosan összefügg, — rendszeres foglalkoztatása. Mert példaként említem, hogy miközben például az 1974. november 7-i ünnepségen megérdemelt szép sikerrel szerepelt az együttes, több meghívott — így mondják —, meglepődve és nagy elismeréssel nyilatkozott a következőképpen: „nem is tudtuk, hogy van egy ilyen jó zenekarunk.” Úgy tűnik tehát, hogy Salgótarjában sokan nem is tudnak a város zenekarának létezéséről. A propaganda hiányából adódó kár azonban másutt is mérhető.

Aligha kell hangsúlyoznom az ifjúsági hangversenyek jelentőségét. A fiatalság szépezzékének fejlesztése, jóra, nemesre nevelése legfontosabb feladataink közé tartozik. Ennek egyik, nem lebecsülendő módja a fiatalok megismertetése a zeneirodalom remekműveivel, s ebben az élőzenével való találkozást a legjobb hanglemez sem pótolhatja. A hangversenyterem és a zene fegyelmező ereje a szépség-élményen felül kulturált viselkedésre, figyelemre, elmé-

lyülésre oktat. Kormányzatunk az Országos Filharmónián keresztül tetemes összeget áldoz e célra, hiszen az ifjúsági hangversenyek várható optimális bevételük gyakran alig is fedezi a vendégszereplő művészek úti- és szállodaköltségét.

Többoldalú felelősséget!

Hogyan élünk ezzel a lehetőséggel Nógrádban? Ifjúsági hangversenyeink köre szervezési nehézségek — vagy mondjam: ügyetlenségek — miatt egyre szűkül. Pásztó, Nagybátony, Rétság — ahová a múltban rendszeresen jártunk —, ma nem képes kétszer vagy háromszor egy évben 250—300 fiatalot összehozni az ifjúsági hangversenyekre. (Jó ellenpélda viszont Balassagyarmat, ahol új hangversenyterem és telt ház várt bennünket idén is, lelkes, fegyelmezett fiatalokkal. Nem véletlen! A művészet, a kultúra, terjesztéséhez ügyszeretet kell. Enélkül semmi más sem sikerülhet.)

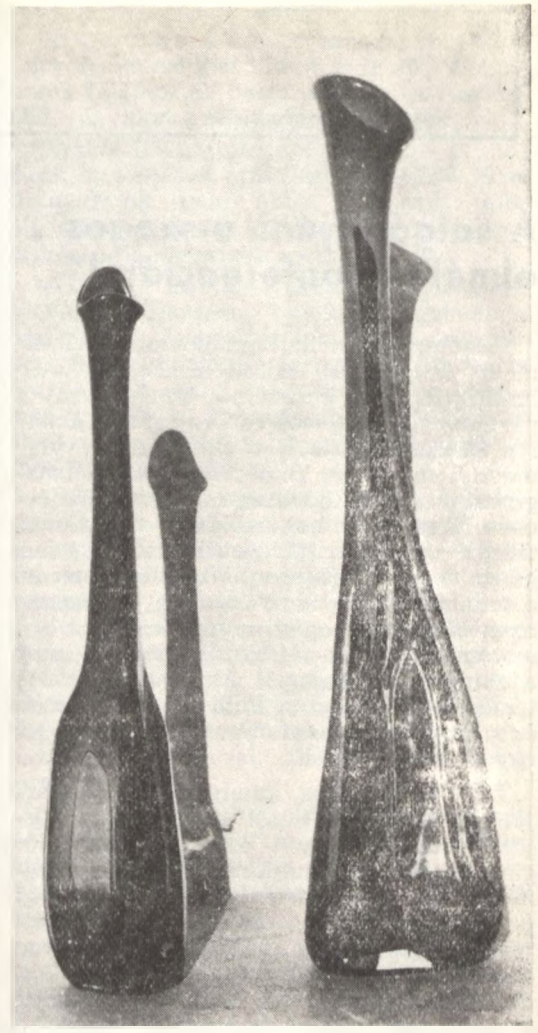
Nem jobb persze a tapasztalataink a munkásművelődés terén sem. „Elébe mentünk” minden érintett szerveknek: hangversenyt ajánlottunk fel a szakmunkástanulótthonnak, az acélgyárnak, készen álltunk, hogy mi menjünk hozzájuk, hajlandók voltunk időpontot egyeztetni — hangverseny mégsem lett mindebből! Szükséges tehát a „befogadók” szemléletváltozása is, ha komoly célunk a kultúra — itt: zenekultúra — tömeges elterjesztése.

A személyi fluktuáció a zenekar természetéből fakad. A tehetséges fiatalok a kö-

zépiskola után elmennek tanulni — néhányan zenét, sokan más szakmát. Jönnek az új fiatalok, őket újból tanítjuk, neveljük, s mire elsajátítják a kellő ismereteket, ők is továbbállnak. Az egész megye zenei életének általános gondjaihoz vezet ez a probléma. s ha már itt tartunk, tekintsük át a teendőket ezzel összefüggésben. Hosszú távon ki kell dolgoznunk egy fejlesztési tervet: hogyan tudjuk a zenei pályán végzett fiatalokat Salgótarjánban és Nógrádban letelepíteni, nekik szép munkát és otthont adni? Hármass megközelítésben látom a megoldást. 1. A zeneiskolák és a zeneiskolai hálózat folyamatos fejlesztése, új, hangszeres tanárok letelepítése — nyer velük az oktatás és a zenekari élet egyaránt. 2. Az iskolai énektanítás rangjának emelése. Nyerjük meg hangszeres pedagógusokat az új énektanári helyekre, ha ilyenek vannak. 3. A zenekar félfüggetlenné fejlesztése. Ez több próba- és hangverseny-lehetőséget biztosít, azonkívül figyelemre méltó havi fix többletkeresetet jelent az új és régi tagoknak egyaránt. E tekintetben Kecskemét, Szolnok, Veszprém, Eger előttünk járnak. Szombathelyről — amelynek zenekara ebben az évben önállóvá vált — nem is szólva.

Mert meggyőződésem, hogy Nógrád megyében és Salgótarjánban is érlelődnek a tényezők, amelyek a zenei élet területén szükséges és időszerű továbblépést belátható időn belül lehetővé teszik.

Róna Frigyes

Feledy Gyula kiállításához*

Igen jelentős minden esemény, mondhatni ünnep, amikor a közönség találkozik, aktív kapcsolatba kerül egy-egy műalkotással, és tudatában a gondolatok és érzelmek hosszú sorozata indul el. Meggyőződésem szerint ilyen alkalom ez a mai nap is.

Sokunknak ad maradandó élményt, sokunknak jelent ünnepet ennek a kiállításnak központi anyaga, a *Karancslejtős, 1944.* című sorozat, hiszen az itt, Salgótarjánban, Nógrádban élők számára sokat mondó, történelmi konkrétságában eleven ez a cím. Itt Salgótarjánban ennek a kiállításnak különös és fokozott jelentőséget ad, hogy közvéleményünk jól ismeri a történelmi hátteret, tud az akkori — 1944-es — események eszmei-politikai tartalmáról is. Mi most a mű, az alkotó és egy konkrét esemény — egy korábban megvívott heroikus küzdelem —, műalkotásban testet öltő találkozásának lehetünk tanúi.

Úgy érzem, hogy a képek tartalma, dinamizmusa, sodrása olyan egyetemes és ma is ható gondolatokat fogalmaz meg, amelyek az emberi cselekvés lényegét és értelmét példázzák, s erőt adnak a zászlót továbbvivőknek is. És a mai kiállítás szembeisít is önmagunkkal és ránk kérdez: Mit jelent ma nekünk itt és most Karancslejtős?

Az első válasz is szép és igaz: olyan történelmi eseményt, amelyben újabb mártírok sírjai jelzik munkásmozgalmunk sok Elhangzott a kiállítás megnyitó ünnepségén.

vérrel, szenvedéssel kikövezett útját; olyan politikai emlékhelyet, amelyet évfordulós alkalmakkor illő tisztelettel borítanak a túlélők koszorúi. De azt hiszem, ezen túlmenően is találunk választ: Karancslejtős azt is jelenti, hogy szocialista elveink megvalósításáért áldozatokat is tudnunk kell vállalni. Áldozatot, de nem valami karitatívásban testet öltő önsanyargatást, hanem olyan magatartást, ami a tudatos emberi tevékenységnek egyik alkotóeleme, ami a megvalósított eredmények tartalmában nyeri el értelmét és célját.

Jelenti ez a példa azt is, hogy az új szocialista társadalom építése csak akkor lehet eredményes, ha a világosan megfogalmazott cél, a pontosan követhető elv jelen van a változást akarók, sürgetők és kezdeményezők húsában és vérében, cselekvéseiben és gondolataiban. Jelenti azt is, hogy az azonosulásnak magas hőfokon kell megteremtődnie, amelyben a meggyőződés és hit együttesen segít át azokon a konfliktusokon, amelyek legyőzése után születik meg az emberi cselekvés és lét értelme: a közösségi kapcsolatokat hordozó új társadalom. S példája annak a magatartásnak is, amely — mert tudta a jövőt — vállalta a jelent, pedig az a jelen — az 1944-es karancslejtősi, nógrádi, magyar — még csak csírájában, kevesek harcában, kevesek lelkesedésében hordozta (a még alig körvonalazott) jövődőt. Példája annak a mártíromságnak, amely a jövőre figyelve vállalta „a megvallattak, hogy vérzett a húsunk” szenvedéseit, mert vállalói érezték — át-

érezték — és így tudták, hogy a gonoszok uralmát a megújuló ember világa követi.

Karancslejtős az igazi emberi cselekvésnek megfelelően sok rétegű: sokunk számára élményt nyújtó, kommunista meggyőződésünkben erősítő magatartást hordoz. Ha Feledy Gyula csak az esemény megörökítésére vállalkozott volna, akkor is hálásak lennénk érte. Hogy alkotásaival rádöbentett és közelebb vitt hagyományainkhoz: ezt köszönjük neki itt és most.

A karancslejtősi sorozat mellett Feledy Gyula más munkáiból is szerepel hasonló indíttatású válogatás, mintegy bizonyítékaul annak, hogy határozott alkotói attitűdről, belső kényszer alapján dolgozó művészlél, és nem a siker reményében évfordulókhoz igazodó önállótlanagságról, témaszegénységről van szó.

Feledy Gyula személyében olyan művészt köszöntünk körünkben, aki alkotói pályájának spirálján mind magasabbra és magasabbra tör. Ismerjük műveit a tavaszi tárlatokról; tudunk alkotói pályájának állomásairól — a Lengyelországban töltött évekről, a fiatalon elért hazai és nemzetközi sikereiről, emlékezetes szerepléséről az 1966-os velencei biennálén. Csodáljuk széles sodrású alkotói törekvéseit, amelybe a könyvvillusztrációtól a színpaddíszletig, a lapszerkesztői tevékenységtől a grafikán át a festészetig a képzőművészet majd minden ága és az eleven társadalmi elfoglaltság is gét további eredmények és sikerek kísérik.

Horváth István

Szántó Miklós:

Munkaidő-csökkentés és életmód

Empirikus tapasztalatokat leíró, oknyomozó és távlatokat kereső tanulmányok sora jelzi: a szociológia egyik legfontosabb kutatási területe lett a szabad idő alakulása és felhasználása. Ma már az e témával foglalkozó hazai szakirodalom áttekintése is csak a szabad idő jelentős mértékű feláldozásával képzelhető el.

Nem valamiféle divathullámról van szó (noha vannak divat szülte felmérések, tanulmányok is szép számmal), sokkal inkább a társadalmi-politikai szükségletek inspiráló hatásáról. Szántó Miklós könyvében azonban sajátos, a szokásosnál érdekesebb és hasznosabb módon foglalkozik a szabad idő alakulásával. A városi ipari munkásság munkaidőn túli tevékenységeit, ezek feltételeit és indítékait vizsgálva az életmód jellemző vonásait rajzolja meg. Elemzése tehát túlmutat a szorosan vett művelődéspolitikai kérdések körén.

A Munkaerő és Életszínvonal Távlati Tervezési Bizottság megbízásából készült széleskörű vizsgálat az 1968-ban megindult és egyre szélesebb kört érintő munkaidő-csökkentés hatását elemezte. A kötet azonban mégis sokkal több a felmérési adatok szakszerű elemzésénél, nemcsak azért, mert néhány adattal, összefüggéssel a nemzetközi kitekintésre is alkalmat ad, s nem is csupán azért, mert a kötet bevezetőjében megdöbbentő dokumentumokkal illusztrálja a magyar munkásosztálynak a 8 órás munkanapért, az emberibb életért vívott küzdelmét. Legnagyobb értéke a könyv aktualitásában, a szerző problémáérzékenységében, az anyag feldolgozását szolgáló szemléletben és módszerben rejlik.

Maga az életmódkutatás világszerte sokakat foglalkoztató téma, s a tudományos körökön túl: visszhangot vált ki a „hogyan élünk” kérdése, a gazdasági-társadalmi viszonyokon alapuló perspektívák minősége, a minél teljesebb önmegvalósítás lehetőségének. A „quality of life”, az élet minősége — különösen a két világrendszer versenyének mai szakaszában — politikai kérdéssé vált, s különösen azzá vált a mi viszonyaink között a társadalom vezető osztálya, a munkásosztály esetében. A téma alapos és sokoldalú feltárása alkalmat ad egy sor társadalom-, szociál- és művelődéspolitikai döntés hatásának vizsgálatára is.

A szerző a téma fontosságához mért szemlélettel és módszerekkel közelít a rendelkezésre álló anyaghoz. Munkájában támaszkodik a hazai és részben a nemzetközi kutatás eredményeire, s törekszik a konkrét felmérés adatait hasznosítani.

Igen tanulságos kiindulópontja, miszerint „A munkaidő-csökkentés nagy vívmány, de nem önmagában álló, egyetlen és elszigetelt rendelkezés, hanem kölcsönhatásuk egyik fontos tényezője. Vannak előfeltételei és vannak következményei, látni kell funkcióit és mindazt az intézményi és eszközháttérrel, amelyek alkalmazkodása nélkül a munkaidőcsökkentés zavarokat okozhat, új gondokat teremthet a társadalomnak.”

Ennek a szemléletnek a hiánya, illetve az ennek megfelelő felkészülés gyengesége magyarázza ma már, hogy a népművelőknek a munkaidő-csökkentéshez fűzött nagy várakozása miért nem, vagy miért csak részben vált valóra. Szántó adatelemzései és következtetései világos képet adnak arról, hogy a választék bővítése és a választani tudás képessége egyaránt feltétele a szabad idő helyes felhasználásának, az önmegvalósítást biztosító életforma kialakításának.

Az életmódot meghatározó tények sorából — melyeket a könyv részletesen tárgyal — kettőt külön is indokolt kiemelni. Az egyik: „az önmegvalósítás egyik alapfeltétele az önmegismerés, a valóság ismerete, a felismert szükségszerűségek tudomásul vétele.” Azaz: az önmegvalósítás — felkészítés, nevelés kérdése is. Olyan tanulság ez, amelyet mai munkánkban jobban kell hasznosítani, várakozás és türelmetlen sópánkodás helyett alkalmazni. S a másik sem kevésbé fontos: „A kétféle életmód nem a szabad idő mennyiségében és nem a tevékenységek eltérő összetételében más. Egy város nem lesz szocialista, ha falait a szocialista építés során emelték a pusztában, vagy a kukoricaföldön. A döntő az értékrendszer, amely szükségszerűen polgári, vagy szocialista, és amely nemcsak motivációként hajtóerő a tevékenységek mögött, hanem célként megvalósul, vagy meghiúsul. A szocialista vagy polgári társadalmi viszonyok úgy jelennek meg, mint értékek összefüggő rendszere... A baj az, hogy koncepcionálisan nem dolgoztuk ki a szocializmus értékrendszerét. Hiányzik a preferálás ösztönző vagy gátló rendszere, amely biztosítani képes a szocialista értékek megvalósulását a következő évtizedek hétköznapi aprómunkájával. Ebben az értékrendszerben a kulcsfogalmak — úgy gondolom — az önmegvalósítás, az egyenlőség, a Közösségi Kohézió, a társadalmi célokmal való azonosulás. Az értékrendszer az, ami szocialista vagy burzsoá, az életmód pedig következmény és eredmény.”

Az életmódot meghatározó és befolyásoló (gyakran ellentétes hatású, egymást keresztező) tényezők — a magatartásformák alapján foglalja rendszerbe a szerző a szabad idő felhasználás főbb modelljeit. Ezeknek a modelleknek a gyakorlati munkában való hasznosítása nemcsak közművelődési céljaink valóra váltása, hanem egész politikai tevékenységünk szempontjából fontos.

Az elemzés végkonklúziója: a kulturális „élcsoport” létszáma és fejlettségi szintje növekszik, szerkezete gyorsan változik. A középen elhelyezkedő nagy rétegekben az általános és középiskolát végzettek aránya emelkedik ugyan, de — a szükségletekhez és lehetőségekhez képest — lelassult a növekedés üteme. A harmadik, aránylag nagy réteg pedig mind jobban elmarad a „középtől”, s méginkább a legműveltebbektől az „élcsoporttól”.

A mindennapi gyakorlat számára hasznos és hasznosítandó támpontot, részleteiben rendkívül gazdag, elméleti megállapításait tekintve is figyelemre méltó könyvet ajánl tehát a kritikus időben, amikor a munkásművelődés különösen sokakat érdeklő és érintő politikai kérdés. (*Akadémiai, 1974.*)

Kiss Aurél

Ladányi Mihály:

Se csillaga, se holdja

A legtöbb gyűjteményes verseskötet — ilyen Ladányi eddigi műveit közlő új kötete —, több elvi kérdést vet fel. Elsősorban a kiadás szükségét kell indokolnunk, aztán mindjárt a költő szemléletének, összegező elvének egyik álmomására jutunk: mely költeményeit tartja reá legjellemzőbbeknek csaknem két évtizednyi költői terméséből.

Ladányi újra közli csaknem valamennyi eddigi kötetének verseit, tehát a válogatás, a szigorítás elvét szabadon alkalmazta, sőt egykori kötetének egységét sem bontja meg (ahogy azt több kortársa széles jókedvvel megteszi), alig valamit módosítja egyik-másik verse szövegét. Ő maga tehát együttességükben vállalja eddig szerzett verseit. E kettős elv továbbá azt jelenti, költőnk szereti a végleges, befejezett, zárt műveket. Jogosult aztán az az elvi kérdés is: nem korai-e ez a vállalkozás, egy összefoglaló kötet kiadása, hiszen 1959—1971 között mindössze kilenc, aránylagosan kis terjedelmű kötetet lépett a nyilvánosság elé, s e mostani, 1974-es kiadású összesítő kötete közepes terjedelmű a hasonló jellegű kiadványokhoz képest. A mennyiségi elvet gyorsan vessük el, s csak a minőséget tekintjük. Ezek szerint jogosultnak tartjuk az ő mostani, múltját idéző, pályáját igazoló összefoglalás megjelentetését. Elsősorban azért, mivel Ladányi Mihály az 1959-es *Tűztánc* antológia költői közül a lassadást és biztatást, fokozatos fejlődést — vagy inkább kibontakozást — folyamatát mindenkor színvonalemeléssel, téma-átváltozatokkal jelezte — jöllehet azt bírálói nem méltányolták eléggé, vagy félremagyarázták tisztességszándékait. Ladányi mindentől függetlenül, szinte szemünk láttára nőtt, emelkedett jelentékeny költőnké, önálló, határozott arccal válik ki s nem amolyan „utánpótlás-költőként”.

A *Se csillaga, se holdja* jelentősége éppen az, hogy izról-izre, fokról-fokra, versről-versre meggyőződhetünk róla: költőnk olyan gazdag és változatos eszköztárral rendelkezik, hogy valamennyi megnyilatkozása egyéninek, esetedinek hat. Bizonyos egyivású jellegzetesség, az egy anyaméhől való származás rokonítja verseit, még az ismétlődő indítékok, újra tollára szökkenő szövegek ellenére sem lehet azt megállapítani róla, mintha adott esetben ismételné önmagát, vagy éppen külső hatások érvényesülnének költészetében. Nagyszerűen tudja új szövegkörnyezetbe elhelyezni önisztételeit, szövegeit vagy a külső hatás jegyeit eláruló röpké mondatkákat, jelentéstani elemeket. Mindezek új környezetük révén átalakulnak, átminősülnek, s csaknem új elemként hatnak.

Ladányi Mihály önelvű, öneszközű költő, s a vele olykor rokonított Villonhoz (és másokhoz) jelentéktelen, csupán átfutó szálak kötik, inkább a sorshelyzet rokon volta, tehát külsőséges, életrajzi tényezők emlékeztetik őt a franciák csavargó költőjére vagy más hasonló nyughatatlan egyéniségekre. Saját különös sorsát részint maga keresi, keseríti, mostoha napjait felelőtlen szemlélődés túlzásai nehezítették meg, költői lecsapódásuk, versbeli tartalmiságuk azonban bőven kárpótolják őt. Társadalmi különállása arra való, hogy egy független pontról mindig mélyebbre lásson, minél több visszasságot észleljen, lazaságokat tapasztaljon; fenyegetéskedése nem felszínes magatartás, hanem minden bohémuságával szemben keserű tapasztalatszerzés, fájdó élménygyűjtés, sajnó felelősségérzet, tehát tudatos költői alapállás. Látszólagos szertelensége, fintorgása végülis egyetlen gyűjtőpontból, szabadszájú szókimondásból, hetyke főlényből származik. Úgynevezett fegyvermezt költeményei a maguk zárt formájával azt bizonyítják: tud ő kemény, határozott-közlésű költő lenni, sőt szabadverseinek belső, egy-

ségre törekvő alakítása éppen ez utóbb jellemzett magatartására vezethető vissza.

Ladányi tehát sokrétű, változékony művészegyeniség, aki nemcsak minden költői feladat megoldására hivatott, az életjelenségek színét és fonákját egyszerre képes látni és láttatni, hanem mondott „művészi szertelensége” mellett — sőt annak fegyelmezése révén — határozott elvi magaslatokra küzdötte fel magát. Ehhez mindenestre segítette őt kétségtelen tehetsége, küszködő eszmélkedése, eleven társadalomtudata, személyes sorsa, költői műveltsége, iskolázott gyakorlata. Költőnk tehát — amint már megállapítottuk — önálló egyéniség, föltétlen ura tud lenni különben csapongó természetének — még akkor is, amikor időszzerű kérdéseket feszeget, visszás jelenségeket bírál, ferdeségeket gúnyol, vagy történetesen a neki vágyak mohó megnyilatkozásait válogatatlan szókészlettel, durván, saját nevükön mondja ki. A finomkodó stílusválasztékosságát nem fogadja el, ugyanakkor az úgynevezett durvább szavak alkalmazásával nem kérkedik, a költői-olvasói érintkezés természetes eszközének tartja őket, irodalomképes elemeként kezeli valamennyit, ahogy mondanivalója során fölbukkannak. Legkevésbé esik a másik végletbe, az üres szónokiasságba, harsogó vezércikkyszerűségbe, szájbarágó társadalombölcsekedésbe. Inkább enged olykor olyan hatásoknak, lazításoknak, melyek azt az érzést keltik az olvasóban, miszerint némely verse elsősorban alkotva, kész elemekből szerkesztve van, mint költve, az ihletés indítatósától vezetettve.

Az ő ars poeticájában a tartalmi-formai szabadság olyan lehetőségek sorozatát enged meg, mely szerint annak minden megnyilatkozó elemét saját fegyelmeiként vagy ide-oda mozgó ötletként önállóan, inkább szeszélyének engedve használhatja, alkalmazhatja egy nagyobb, tágas összefüggés érdekében, a vers elvi tartalmának, szocialista-proletár szemléletének igazolása érdekében. A teljesen szabadnak értelmezett és akként megvalósított ars poeticája merő ellentéte minden hagyományosnak anélkül, hogy a századbeli avantgarde irányokhoz visszamenne „kölcsonzótt”, megújított fogásokért, mesterként eszközökért vagy indítékokért. Tartalmi-formai hagyományoknak, a szabad vers megújulásának korát Ladányi 1959-el nagyjából lezártnak tekintti: a versbeli külső kötések lazítását ő a belső kötés erkölcsi, esztétikai, ritmikai újítás, főként társadalmi lélektartalom közlése érdekében megszorítja, másítja, átalakítja.

A *Tűztánc* költői közül mindössze hárman — Váci Mihály, Garai Gábor, Ladányi Mihály — tudtak az alapindításból megújulni, tehát ki-ki megteremtette egyéni ars poeticáját, ez az újításváltozás a szocialista új költő három egyéniségének különálló szemléletközlésmódját valószínűsítette meg, s nem mindeniknél érvényesült a kézenfekvő egykorú külföldi hatás. Hármójuk közül Ladányi kisebb terjedelmű művekkel jelentkezett ugyan, de önállóbb úton járt. Hogy mindez a változás rájuk nézve Korán bekövetkezett, azt egyszerűen le lehet mérni az 1963-as *Tiszta szigorúság* című antológiában levő verseik értelmezésével is, de leginkább önálló köteteik egyeztető elemzésével. Váci Mihály jobban tapadt az előzményekhez, Garait inkább nyugati hasonló törekvések izgatták, míg Ladányi legszívesebben — kockázatok vállalásával — önálló útján, eszmélkedése közben, a hazai szellemi-politikai hatásokat érlelte költészetét, szemléletmódja talán szovjet kortársaira emlékeztet, költői magatartásában jelentkező úgynevezett fenyegetőkedés önállósodó sorshelyzetének eredménye. Mindennek tartalmi-formai következményeire már utaltunk.

Az 1959-es *Tűztánc* huszonegy költője az 1963-as *Tiszta szigorúságban* mindössze tízre zsugorodott. Ez antológia szereplői közül az őta eredeti hatású, jelentékeny költővé csupán Váci, Garai, Ladányi emelkedett, míg a többi hét a tisztességes közepszeren, a derékhadban ma-

radt meg. Váci Mihály halála hirtelen lezárta egy nagy jelentőségű, emelkedett szellemű szocialista költői pályát, Garai többirányú érdeklődésével, széles körű tevékenységével előbbre lépett Ladányihoz képest, de ugyanakkor lazott is és nem tágult szocialista-proletár költői szemlélete; ez idő alatt Ladányi, bár kevesebb méltánylásban részesült Garaihoz képest, még mélyebben merült el, sajátos önellentmondásainak visszatetszőségével együtt, az egyéni arcél, az egyedi, különleges versművészet, a társadalmi-politikai élet átértékelő szemléletében. Ha szabad e kijelentést megkockáztatni: ő József Attila proletárköltészetét tekinti indító hatásnak, bátorító példának, különösen a szabadverselés-mód területén törekszik háttérben tartott eszményét túlhaladni. Ez azonban olyan gyöngéd kapcsolat, aminek csekély külső jele észlelhető Ladányi formaművészetén, inkább tartalmi hatásértékek uralkodnak nála József Attila költői kincstárából. Ahogyan az egykorú modern szovjet költők (Jevtusenko, Voznyeszenszkij, Vinokurov) „új hulláma” vonzotta Ladányit, a nyugati újítóknak csak merészkedése, csapongó kedélyük szertelenkedései tetszettek neki.

Életeleme, szinte ars poetica elve a versöletek változatossága, tetszés szerint való változtatása: egy-egy költeménye ötletek sorozatának tekinthető, ezen belül az egyes, kedvelt ötlet önálló ritmikai egységet alkot, több ilyen egység sorokat teremt, vagyis a tartalmi-formai elemek az ő szabadverselő-gyakorlatában is izületről izületre — tehát ötletegységként — tagolják legtöbb művét előbb sorokká, szakaszokká, gyakrabban egyetlen nagy, szakasz nélkül írott verssé. Ez az alkotás mód, mivel az ötlettagok értelmi-ritmikai egységeket, feleslegesítik még a mondatoknak írásjelekkel történő hagyományos elválasztását, tehát a versfolyam önálló értelemszakaszokból tevődik össze. Modern szabad versét ezek szerint tartalmi-formai-ritmikai elemek belső összefüggése jellemzi.

Ladányi modern, szabad verse az élet lüktetéséből — annak lassuló-gyorsuló, váltakozó üteme szerint — születik. Az életfolyamat pillanatnyi szakaszai, jelenetei, képei életik valamennyit, mindegyiket egy-egy ritmusforma alakítja kisebb-nagyobb versemmé, tehát verssorra vagy más tagoló versrészzetté. A képek váltakozó villódzása a rajzfilmek kép-váltásának módzataihoz áll közel. Mindegyik versben a költő egész lelke teljes hűséggel, az adott kép vagy képsor hangulatának és a költő akaratának, tudatának megfelelően tükröződik, emelkedik, nemesül versalkotó tényezővé. A képizületek csupán vázlatok, tehát képelemek, költőivé a ritmus avatja őket. Hagományos — vagyis magyaros és nyugat-európai — formái szintén laza kötésűek. Határozottabb tartalmi-formai egység némely esetben feltűnően jellemzi őket, ezek között található a Ladányi fejlődését mutató versek.

A szabad képzetársításnak minden lehetőségével él anélkül, hogy a versei közérthetőségét különösebben zavarná vagy feltűnően megnehezítené. Megrovásként kell mégis megállapítanunk, hogy túlhalmozza verseit kedvelt ötleteskedéseivel. A burjánzóan szertelen ötletáradat elmos bizonyos, szükséges fegyelmező gátakat, szétbontja a vers szerkezetét, szerencsére e jelenségek aránya csekély.

Ladányi Mihálynak irodalmunkban elfoglalt helyzetét az 1959 óta jelentkezett költők-höz viszonyítottuk. Nagy kortársainak, közvetlen elődeinek munkásságát nem érintettük, nem mértük őt hozzájuk, szerintünk annak ideje még nem érkezett el; őt tehát a legújabb lírikusi sereglés egyik vezető alakjaként méltányoltuk. Természetesen a két említett antológia óta egy csapat fiatal költő lépett a nyilvánosság elé. Közülük már többen bizonyítottak, de sokan megrekedtek vagy elhallgattak, pedig könyvkiadásunk a gyors, korai megjelenést biztosította számukra. A Váci—Garai—Ladányi teremtette szocialista líra új alakjai nyilván a kapuk előtt állanak, vagy

tudatosan készülnek újításukra. Hogy kik lesznek kiváló, forradalmian újító egyéniségek a várható sereglésnek, azt ma még sejteni sem lehet, egyelőre egyfajta elbizonytalanodás gátolja kibontakozásuk útját, de szürrealista túlzásaikat sem szabad elhallgatnunk. Az idő — politika, közélet, társadalom — önállóan érleli az igazi tehetségeket, a várható közepszerőség viszont a másod-, a harmadhelyre szorul, ahogyan az törvényszerű.

Ami pedig Ladányi mostani helyzetét — a *Se csillaga, se holdja* versei alapján — illeti, korszakváltás elé érkezett, ez az összegező kötet jóllehet alapvető teljesítmény, művészi eredmény, végleges, záró műnek mégse tekintethetjük, valóban egy állomás, melyről előre kell és lehet tekinteni, fölfelé vezető úton folytatni, haladni egy nagyobb cél — a nagyköltői rang — elérésére.

Egyik helyén önmagát a szépség huligánjának mondotta. Nos, mi Ladányi e kijelentésének komolyságát nem tulajdoníthatunk, hiszen számtalan ellenpéldát idézhetnénk tőle cáfolatul, mivel ellentmond ennek a kötetének komolyabbik, nagyobbik hányada. Ladányi ismeri saját útját-módját, értékeli lehetőségeit, érzékeli hibáit, visszaszítató, torz megnyilatkozás volna őt bármire ezúttal figyelmeztetni. Kortársaihoz és utódaihoz viszonyítva, önfegyelmének, mélységének, következetesebb szemléletének szigora látszik számára szükségesnek — mindössze, tehát egy komoly kitekintés és egy széleskörű előrelátás parancsát jövőjére nézve ő sem mellőzheti. Az élet, az egész környezet összetett valóság s nem szét-eső, bomló, ahogyan ma szívesen látják egyes költőink. A szocializmus éppen az összefogás világnézete. Mindennek tudatában válhatik ő a szocialista közéleti költészet még nagyobb, egységesebb hatású képviselőjévé, nagy költőjévé. Fejlődésének, emelkedésének, lírai váltásának csirái benne vannak már e kötetben, csupán termőbb növénnyé kell őket sarjasztania.

Végezetül: Ladányi Mihály jól tudja és világosan értelmezi: a szocialista társadalom, az alkotó, termelő, dolgozó rétegek szellemi igénye, általános tájékozódása egyre növekszik és mindjobban mélyül, ennek a folyamatnak megfelelően kell újult költészetének irányát, mélységét, közérthetőségét, témavilágát, formai eszköztárát megszabnia, újra alkotnia. (Szépirodalmi, 1974.)

Paku Imre

**5. SALGÓTARJÁNI
TAVASZI TÁRLAT**
1975. április—május

